

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

**ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE, TÜRK
DİLİNE İLİŞKİN TEKLİF, KANUN VE TARTIŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERDİ AKKAYA

ANKARA-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE, TÜRK
DİLİNE İLİŞKİN TEKLİF, KANUN VE TARTIŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERDİ AKKAYA

Tez Danışmanı

DOÇ.DR. SERDAR SARISIR

ANKARA-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

FERDİ AKKAYA

**ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE, TÜRK
DİLİNE İLİŞKİN TEKLİF, KANUN VE TARTIŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tez Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	I
ÖNSÖZ	II
GİRİŞ	IV
BİRİNCİ BÖLÜM	1
TBMM'NİN TÜRK DİLİNE OLAN YAKLAŞIMI.....	1
1.1 Mecliste Türk Dilinin Durumuna Dair Görüşler.....	1
1.2 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Türk Dilinin Korunması, Gelişmesi ve Zenginleşmesine Dair Düşünceler ve Çalışmalar	4
İKİNCİ BÖLÜM	10
TBMM'DE TÜRK DİLİNİN KULLANIMINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	10
2.1 Kanunlarda Türkçe Kullanımına Önem Verilmesi	10
2.1.1. Kanunlarda Yabancı Dil Kullanımına Tepkiler	10
2.1.2 Kanun İsimlerini Türkçeleştirme.....	19
2.1.3 Tunalı Hilmi'nin Türkçe Kanun Teklifi	20
2.2 Tüzük ve Mazbatalarda Türkçe Hassasiyeti	24
2.3 Mecliste Konuşma Yapılırken Yabancı Dil Kullanımına Tepkiler.....	26
2.4. Kanun, Tüzük, Mazbata ve Tartışmalarda Dil Bilgisine Yönelik Hassasiyetler	31
2.4.1. Yabancı Dil Kurallarının Kullanımlarına Tepkiler	31
2.4.2. Anlam Bozukluğuna Yol Açacak İfadelerin Düzeltilmeleri.....	33
2.4.3. Karışıklığa Yol Açabilecek Eş Anlama Sahip Farklı Kelime Kullanımlarına Dair Eleştiriler.....	36
2.4.4. Denizbank Kanunu'nun İsmine Yönelik Tartışmalar	38
2.5. TBMM İç Tüzüğünde Türkçe Kullanımına Dikkat Edilmesi.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
TBMM'NİN TOPLUM HAYATINDA TÜRKÇENİN KULLANIMINA YÖNELİK ÇALIŞMALARI	41
3.1. Eğitimsel Alanda Türk Dilinin Kullanımına Dikkat Edilmesi.....	41
3.2. Dini Alanda Türkçe Kullanımına Dair Çalışmalar.....	43
3.3. Sağlık Alanında Türkçe Kullanımına Yönelik Verilen Önem.....	45
3.4. Basın Hayatında Türkçe Kullanılmasına Dair Düşünceler.....	46
3.5. Askeri Alanda Türkçenin Kullanımına Dair Çalışmalar	47
3.6. İdari Alanda Türkçe Kullanılmasına Özen Gösterilmesi.....	48
3.7. Meclisin Halka Yönelik Türkçe İçin Gösterdiği Duyarlılık	49
3.8. Türkiye'deki Yabancıların Türkçe Kullanımlarına Dikkat Edilmesi	53
3.9. Şirketler, Hatlar ve Ticari Hayatta Türkçenin Kullanılmasına Dair Yapılan Çalışmalar	55
3.10. Dil Encümeni Meselesi	60
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	64
TÜRK DİLİNİN KULLANIMINA DAİR ÇALIŞMALARDA BULUNAN MİLLETVEKİLLERİ	64
4.1. Hasan Basri Çantay	64
4.2. Tunalı Hilmi	66
4.3. Celal Nuri İleri	67
4.4. Besim Atalay	68
4.5. Sadri Maksudi Arsal	69
4.6. Veled Çelebi İzbudak	71
4.7. Hamdullah Suphi Tanrıöver	72
SONUÇ	74
ÖZET	79
ABSTRACT	80
KAYNAKLAR	81

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	: Cilt
D.	: Dönem
İ.	: İçtima
Haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM, Z.C.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
Vd.	: Ve diđerleri

ÖNSÖZ

23 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal, ve arkadaşlarının öncülüğünde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılarak Milli Mücadele'de yeni bir döneme girilmiştir. Meclisin, bu süreçte ülkenin düşman işgallerinden kurtarılmasına yönelik hareket etmesinin yanı sıra Türk halkının sosyal, kültürel, yönetsel alanlarına yönelik faaliyetlerde göstermesi oldukça dikkat çekicidir. Meclisin o dönemki vekillerinin ülkenin sadece savaşlarla, siyasal anlamda kurtarılmasının tam bir değer kazanamayacağını, yapılması gerekenin aynı zamanda Türk kültürünün, ekonomisinin ve diğer her türlü alanlarının da tam bağımsız bir şekilde ele alınması gerektiğinin bilincinde oldukları, meclisteki yaptıkları konuşmaları neticesinde ortaya çıkmıştır.

İşte bu nedenlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk dili konusunda da aktif bir rol oynamış ve uzun zamandır ihmal edildiği düşünülen bu alandaki eksikliği ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Literatüre bakıldığında Harf İnkılabı, Güneş-Dil Teorisi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti gibi konularla ilgili pek çok tezin yapıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Türk dili konudaki tavrı, düşünceleri ve faaliyetlerinin yeterince ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Tez konusunun belirlenmesinde de bu durum etkili olmuştur. TBMM'nin Türk diline yaklaşımı, Türk dili konusundaki çalışmaları; Harf İnkılâbı, Dil Encümeni ve neticesinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması zincirinde ilk önemli adım olarak değerlendirilebilir. Bu nedendir ki çalışmanın temel çıkış noktası bu olmuş ve planlama bu çerçevede yapılmıştır.

Ayrıca tezin başlığında Atatürk Dönemi denildiği için yıl olarak 1923-1938 yılları algılansa da 1920-1923 yıllarını oluşturan birinci dönem TBMM ve yine Atatürk'ün 1938'deki vefatıyla birlikte beşinci dönem TBMM'nin 1939 yılında bitmesi, yapılan çalışmanın ilk beş dönem TBMM'yi kapsar şekilde yapılması düşüncesiyle hareket edilmesinden dolayı çalışmaya hem birinci dönem TBMM hem de beşinci dönem TBMM'nin son senesini oluşturan 1939 yılı da dahil edilmiştir.

Tezin ortaya çıkmasında, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu ve Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi çalışanlarına, katkı sağlayan yönlendirmeleri ve cesaretlendirici tutumundan dolayı hocam Prof. Dr. Neşe Özden'e, konunun belirlenmesi, araştırma esnasındaki yardımları, önerileri ve fikirleriyle daima bana destek olan sevgili hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Serdar Sarısır'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca her zaman yanımda olan ve bu süreçte başarılı olacağıma inanan çok sevgili aileme de şükranlarımı sunarım.

Ferdi Akkaya

Ankara 2018

GİRİŞ

İnsanların kültürlerine katkı sağlayan, milletleri bir araya getiren ve beraberlik sağlayan temel unsurlardan birisi olan dil, tarihin en büyük olgularından biridir. Türk milleti de tarihin en eski ve kadim milletlerinden birisi olarak çok eski bir dil geleneği ve kültürüne sahiptir. Türkler kendi dillerini her daim korumayı ve tarih boyunca dünya üzerinde geniş bir alanda egemen olarak yaymayı başarmış bir millet olarak, farklı kültürlerle de sürekli etkileşim içinde olmuş ve o kültürlerin bazı özelliklerini benimsemişlerdir. Bilhassa 751 Talas Savaşı ile birlikte ve daha sonrasında kültürel açıdan kendisi gibi köklü gelenekleri olan Araplar ve Farslar, Türk kültürüyle yoğun bir etkileşim içerisine girmiştir. 1299 tarihinde kurulan Osmanlı Devleti de bu kültürel etkileşimin sonucunu kendisi üzerinde fazlasıyla hissetmiştir. Osmanlı Türkleri İslam coğrafyası içinde doğmuş olmasının neticesinde kendilerine İslamiyet'i öğreten Arapların harflerini kullanmışlardır.¹ Bir nevi Türkçe, Arapça ve Farsçanın karışımı olarak görülen bu dile Osmanlıca denilmiştir.

Altı yüz yıllık Osmanlı Devleti'nde XI. yüzyıldan XV. yüzyılın sonuna kadar Eski Osmanlıca, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Klasik Osmanlıca, XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX yüzyıla kadar Yeni Osmanlıca ve sonrasında XX. yüzyılın başlarında gelişen Türkçülük akımıyla birlikte Modern Türkiye Türkçesi dönemi başlamıştır.² Osmanlıca da devletin tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte tarihe karışmıştır.³

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Türk dili ile ilgili önemli gelişmeler görülmüştür. 1876 tarihinde devletin resmi dilinin Türkçe olduğu belirtilmiş ve ayrıca

¹ Yılmaz Kurt, Muhammed Ceylan, **Osmanlı Paleografyası ve Diplomatikası**, Akçağ Kitabevi, Ankara 2012, s. 9.

² Yılmaz Kurt, **Osmanlıca Dersleri 1**, Akçağ Kitabevi, Ankara 2011, s. 11.

³ Kurt, **a.g.e.**, 11.

İkinci Meşrutiyet döneminde ilköğretimde Türkçe zorunlu bir dil haline getirilmiştir.⁴ Ancak devlet, farklı etnik yapılardan gelen tepkilere çözüm bulamamış, bu yüzden sistemi itibariyle bir lisan birliğini benimseyememiş ve Türkçenin de yaygın bir biçimde kullanılmasına özen gösterememiştir. Bunun sonucu olarak da Osmanlı Mebusan Meclisi'nde farklı etnik gruplar, meclisten çıkacak kanunların kendi halklarının dillerine uyacak şekillerde çıkması gerektiğini belirtmişler ve zamanla da bu durum, sosyal ve siyasi sıkıntıları beraberinde getirmiştir.⁵

Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla birlikte Anadolu da başlayan Milli Mücadele döneminde ve sonrasında Türkler dillerinde ki bu durumu göze almış ve dil üzerinde asırlardır egemen olan başta Arap ve Fars etkisi olmak üzere yabancı dillerin etkisinden Türk dilini kurtarmayı amaçlamışlardır.

Bu noktada Atatürk'ün Türk dili konusundaki görüşlerinden de bahsetmek gereklidir. Zira onun bu konudaki görüşleri diğer vekilleri de etkilemiş ve bu yolda bir çığır açmıştır. Afet İnan'ın *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* isimli kitabına yazmış olduğu "*Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakının, an'anelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.*" cümleleri ile bu konuda ne kadar ilgili olduğu görülmüştür.⁶

⁴ Enver Ziya Karal, "Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu", **Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1978, s. 62-77.

⁵ Ayfer Özçelik, "Osmanlı Mebusan Meclisinde "Türkçe Tartışması" (Kavanin ve Nizamatin Suret-i Neşr ve İlanı Kanun Layihası Münasebetiyle)", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM**, C. 13, S. 13, Ocak 2002. s. 213.

⁶ Ayşe Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Yay. Haz. Ali Sevim, Azmi Süslü, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 28-29.

Atatürk'ün TBMM'de yapmış olduğu açılış konuşmalarında da Türk diline önem verdiği görülmüştür. 1 Kasım 1928 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında Latin dilinden alınan yeni Türk harflerinin kabulünden bahseden Atatürk, TBMM'nin almış olduğu bu kararla birlikte ülkenin yükselmesinde önemli bir hamle yaptığını belirtmiştir.⁷ Yine Atatürk 1 Kasım 1935 tarihinde yapmış olduğu açılış konuşmasında "*Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da, Türk tarihini doğru temeller üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere erişeceğine şimdiden inanabilirsiniz.*" demiştir.⁸ 1 Kasım 1936 yılında yapmış olduğu açılış konuşmasında ise Hem Türk Tarih Kurumu'nun hem de Türk Dil Kurumu'nun ciddi anlamda iyi çalışmaları olduğunu tarihimizin ve dilimizin karanlıklar içinde kalmış olan derinliklerinin ortaya çıkarıldığını belirtmiştir.⁹ Son olarak 1 Kasım 1938 tarihli konuşmasında Türk Dil Kurumu'nun Türkçe terimleri tespit etmeleri sayesinde Türk dilini yabancı dillerin etkisinden kurtarma yönünden büyük adımlar attığını ifade etmiştir.¹⁰ Böylelikle Atatürk'ün bu konudaki düşünceleri TBMM'de dikkat çekmiş ve bu doğrultuda hareket edilmiştir.

Milli Mücadele döneminde kurulan TBMM'nin, Atatürk Döneminde, yani 1920-1939 yıllarını kapsayan ilk beş dönemi, Atatürk'ün 1938 yılındaki vefatına rağmen beşinci dönem TBMM'yi tamamlamak açısından 1939 yılı da, tezin üzerinde çalıştığı dönem olarak tespit edilmiş ve meclisin Türk dilini korumak ve arzu edilen konumuna getirmek için neler yaptığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak Hem Tarih alanında hem de Türk dili alanında yapılacak olan çalışmalarda bu konuyla ilgili boşlukları da doldurması amaçlanmıştır.

⁷ Zeynep Korkmaz, **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1992, s. 47-48.

⁸ **TBMM Z.C.**, D:4, C: 1, İ: 1, s. 4.

⁹ **TBMM Z.C.**, D:5, C: 13, İ: 1, s. 4-5.

¹⁰ **TBMM Z.C.**, D:5, C: 27, İ: 1, s. 4.

Öncelikle çalışmanın temel sınırlarının TBMM'nin kendi içinde yaptığı faaliyetlerden oluştuğunu ifade etmek gerekir. Ayrıca konu ile ilgili mecliste ön plana çıkan ve meclis dışında da çalışmalar gösteren milletvekilleri incelemeye tabii olmuştur. Çalışmanın yapılma gerekçesi ise daha önceden önsözde de bahsedildiği üzere direkt olarak TBMM'nin yalnızca kendisinin Türk diline ve Türkçeye yönelik göstermiş olduğu faaliyetleri ortaya koyan herhangi bir çalışma bulunamamasıdır.

Çalışmada en çok faydalanılan temel malzeme konunun özü itibarıyla ve de tezin konusunun tarihi dolayısıyla birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci dönem TBMM Zabıt Ceridelerinden oluşmuştur. Ayrıca dönemin basın hayatı incelenmiş, gazetelerde meclisin Türk dili için yaptığı faaliyetlerin yansımalarına bakılmıştır. Bir başka kaynak olarak Başbakanlık Devlet Arşivlerinde incelemeler yapılmıştır. Bunlara ek olarak konuyla ilgili mecliste görüş beyan eden ve meclis dışında da çalışmalar yapan milletvekilleri ile ilgili kitap, makale ve ansiklopediler araştırılmıştır. Son olarak da konuya yardımcı olabileceği düşünülen daha önceden yapılmış tez çalışmaları incelenmiştir.

Çalışmanın içeriği incelendiğinde başlangıç olarak TBMM'nin Türk dilinin içinde bulunduğu durumu ve daha sonra dile verdiği önemi ortaya koyan görüşler incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise meclisin kendi içindeki faaliyetlerini oluşturan Kanunlar, Teklifler, Tüzükler, Mazbatalar, Meclis konuşmaları ve Meclis İç Tüzüğü gibi konularda, Türkçenin ve dil bilgisinin doğru kullanımı gibi konulardaki hassasiyetleri araştırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise meclisin toplum hayatında Türkçenin kullanımına dair yapmış olduğu çalışmaları oluşturmuştur. Türk halkının dil gereksinimlerini göz önünde bulunduran meclis, halkın sosyal hayatına ve toplumsal faaliyetlere yönelik Türkçe ile ilgili kararlar almıştır. Eğitim, dini, sağlık, basın, idari, askeri ve ticari alanlarda Türkçenin kullanımına yönelik meclisin çabaları ortaya çıkarılmaya çalışılmış

ve ayrıca ülkemizdeki yabancılara yönelik Türkçe kullanımı ile Dil Encümeni meselesi incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise mecliste Türkçe konusunda aktif olan ve kendilerini açıkça gösteren aynı zamanda bu konuda meclis dışında da çabalar gösteren başta Tunalı Hilmi ve Besim Atalay olmak üzere milletvekillerine değinilmiş ve onların meclis dışında da bu konuda yaptıkları faaliyetler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TBMM'NİN TÜRK DİLİNE OLAN YAKLAŞIMI

1.1 Mecliste Türk Dilinin Durumuna Dair Görüşler

TBMM'de Türk dilinin içinde bulunduğu duruma dair, görüş beyan eden pek çok vekil olmuştur. Bu konuda başı çeken kişilerden birisi olan Zonguldak Vekili Tunalı Hilmi Bey, çocukluğundan beri iki dertten muzdarip olduğunu söylemiş ve bu dertlerden birisi olarak da "*Türkçenin Türkçe olmaması*" olduğunu belirtmiştir.¹¹ Dilimizde çok fazla Arapça ve Acemce kelimeler olduğunu belirten Hilmi Bey, Türkçenin çok "*saçma ve uydurma*" bir hale geldiğini, artık Arapça ve Acemce ile yazmayacağına dair yemin ettiğini ve yirmi seneden fazladır Türkçe için yazdığını söylemiştir.¹²

Tunalı Hilmi Bey'e bu konuda en çok Kütahya Vekili Besim Atalay Bey'in destek verdiği görülmektedir. Atalay, 9 Mayıs 1920 tarihli meclis konuşmasında Türk dilinin mevcut durumuna "*çorba dil*" benzetmesi yapmış ve bu vahim duruma dikkatleri çekmeye çalışmıştır.¹³ Besim Atalay bir başka konuşmasında, başka milletlerin dillerinin kökeninin Latince olsa bile bir İngiliz'in, bir Alman'ın veya bir Fransız'ın lehçeleri farklı iken bizim neden kendi lehçemizi yapmadığımızı sormuştur.¹⁴ Yine Atalay bir öz eleştiri de yapmış, dünyanın hiçbir meclisinde diline bizim kadar aksi hareket eden bir millet olmadığını ifade etmiştir.¹⁵

¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: 2, Cilt: 25, İctima: 108, s. 548. (Bundan böyle T.B.M.M. Z.C. şeklinde gösterilecektir.)

¹² TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 12, s. 339.

¹³ TBMM Z.C., D: 1, C: 1, İ: 13, s. 243.

¹⁴ TBMM Z.C., D: 3, C: 1, İ: 16, s. 105.

¹⁵ TBMM Z.C., D: 1, C: 20, İ: 59, s. 549.

Türk dilinin durumunu ortaya koyan bazı tespitlerde göze çarpmıştır. Örneğin Limanlar Kanunu'nun sekizinci maddesinde geçen "*seçilecek kıymet*" tabiri üzerinde mecliste tartışma çıkmış, Kastamonu Vekili Ali Rıza Bey, "*takdir edilecek*" denilmesi gerektiğini söylemiş, Hilmi Bey ise "*kesilecek doğrusudur, yanlış basılmıştır*" deyince, İstanbul Vekili Yusuf Akçura, "*Türkçe o kadar unutulmuş ki, Türkçe kelimeleri matbaa basamıyor*" diyerek durumu gözler önüne sermiştir.¹⁶

Bir başka örnek Teşvik-i Sanayi Kanunu görüşülürken Giresun Vekili Hakkı Tarık Bey, birinci maddenin sonunda " *faydalanırlar*" ifadesine dikkat çekmiş "*müstefid olurlar diyelim, hükümetin teklifinde de öyledir*" demiş, Tunalı Hilmi, Türkçeden çok uzak olduklarını öyle ki Arapça-Acemceden kulağa daha tuhaf geldiğini belirterek ve "*eğer faydalanmak kelimesi tuhaf geliyorsa gelsin yeter ki ana dilim kullanılsın*" demiştir.¹⁷

Bu konuyla ilgili bir başka olay ise Tunalı Hilmi ile Besim Atalay Beylerin bir konuşmasında göze çarpar. Tunalı Hilmi konuşmasında erkeğin mukabili kadın deyince Besim Atalay dişi olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Hilmi Bey, "*erkeği hayvan olarak ele alırsak öyle insan olarak ele alırsak mukabili kadındır*" deyip "*zaten o uydurma dil değil midir ki bizim en güzel kelimelerimizi öldürdü gitti*" diyerek sitem etmiştir.¹⁸

Tunalı Hilmi Bey, Türk dilinin içinde bulunduğu olumsuz duruma dair bazı kinayeler, imalar da yapmıştır. Hilmi Bey, bir konuşması esnasında "*haşiye*" kelimesini kullanınca mecliste Türkçe söyle sesleri yükselmiş, Hilmi Bey, "*eğer Türkçesini söylersem bir şey anlamazsınız*" demiştir.¹⁹ Yine Hilmi Bey, bir konuşmasında "*alakadar*" kelimesini kullanınca, Saruhan Vekili Vasıf Bey kelimenin Türkçe

¹⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 18, İ: 102, s. 32.

¹⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 18, İ: 104, s. 80.

¹⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 71, s. 199.

¹⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 30, s. 501.

olmadığını söylemiş, Hilmi Bey de cevaben "*Türkçesini söyleyeceğim anlamayacaksın*" demiştir.²⁰

Sadri Maksudi Arsal, Türk dilinin durumuna dair tespitlerde bulunan bir başka vekil olmuştur. Arsal, Türk dilinin içinde çok fazla yabancı kelime bulunduğundan söz etmiş ve eğer bunun önü alınmaz ise çok büyük tehlikelerin lisanımızı beklediğini, Atatürk'ün bu nedenden dolayı bu konuda çok hassas olduğunu dile getirmiştir.²¹

Türk dilinin içinde bulunduğu olumsuz duruma dikkat çekmeye devam eden Sadri Maksudi, dilimizin yüzde sekseninin yabancı kelimelerle dolu olduğunu, Türk çocuklarının sırf bu nedenlerle okullarda çok zor durumda olduklarını ifade etmiştir.²²

Sadri Maksudi, meclis dışında dil ıslahına karşı olan Osmanlı edebiyatı taraftarı bir kişiyle yaptığı muhabbeti de meclise taşımış, kendisinin "*Arapça kelimeler yerlerini Türkçe kelimelere bırakacak*" demesi üzerine, muhalif kişi ilim ve edebiyatın zarafetini kaybedeceğini söylemiş Arsal, "*Demek oluyor ki Osmanlı edebiyatı taraftarına göre Türk lisanı kabadır, ecnebi kelimeleri zariftir*" diyerek dilimize eskiden ne tarz bir bakış açısı olduğuna adeta örnek vermiştir.²³

Mecliste bazen Türk dilinin yukarıda bahsedilen olumsuz durumlarına rağmen hala yanlış kararlar çıktığı görülmüş ve bunun üzerine de bazı vekiller tepkiler göstermişlerdir. Bir kanun maddesinde geçen "*kaptıkaçtı*" kelimesinin kaldırılması teklifi kabul görünce, Yozgat Vekili Süleyman Sırrı Bey, kelimenin Türkçe olduğu için kaldırıldığını söyleyerek tepki göstermiştir.²⁴ Encümen Nahiye Kanunu'nun yüz altmışıncı maddesi görüşülürken Bolu Vekili Tunalı Hilmi, maddede geçen "*umuru tahririye*" yerine "*yazı işleri*" denilmesini teklif etmiş fakat mecliste kabul görmeyince ret diyenleri kendi

²⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 3, İ: 60, s. 713.

²¹ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 58, s. 320.

²² TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 58, s. 320.

²³ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 58, s. 320.

²⁴ TBMM Z.C., D: 4, C: 20, İ: 31, s. 134.

lisanlarını ayakları altına almış kişiler olarak nitelendirmiştir.²⁵ Yine buna benzer bir başka olayda Maarif Vekaleti bütçesinde geçen bazı kelimelere dair konuşmalar esnasında yaşanmıştır. Tunalı Hilmi, "*lûgat ve ansiklopedi*" kelimelerinin yerine "*Türkçe encümeni*" denilsin diye teklif vermiştir. Teklifi kabul görmeyince "*Yani arsasız bina yapacağız ?*" demiştir.²⁶ Böylece mecliste Türk dilinin mevcut durumu bir çok vekilce göz önünde bulundurulmuş ve bu konuya önem verilmiştir.

1.2 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Türk Dilinin Korunması, Gelişmesi ve Zenginleşmesine Dair Düşünceler ve Çalışmalar

Mecliste bir önceki bölümde bahsedilen dil üzerindeki Arapça-Farsçanın hakimiyetini sonlandırmak ve ayrıca Türk dilini içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmak, geliştirmek ve zenginleştirmek için bir çok vekilin konuşma yaptığı görülmüştür. Öncelikle bu konuda en çok hassasiyet gösteren, Türkçe konusunda her daim en önemli savunuculardan olan Tunalı Hilmi Bey olması nedeniyle onunla başlamak daha doğru olacaktır.

Hilmi Bey, lisan meselesine defalarca vurgu yapmış, bin zafer kazanılsa bile lisan meselesi hallolmadığında bir anlamı olmayacağını ifade etmiştir.²⁷ 14 Aralık 1920 tarihindeki konuşmasındaki şu sözleri onun Türk diline karşı olan bakış açısını ortaya koyması bakımından önemlidir: "*Esasen Türkçemin değil terkipleri, cümleleri suni kelimeleri bile Türkçe olursa o kadar memnun olurum. Ba husus gerek Arabi gerek Farisi olsun Türkçe şivesine muvafık ve ahengi olmayan kelimeleri kullanmamak isterim*".²⁸

²⁵ TBMM Z.C., D: 1, C: 26, İ: 174, s. 367.

²⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 71, s. 223-225.

²⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 22, İ: 99, s. 587.

²⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 6, İ: 114, s. 371.

Hilmi Bey'in bazen sert tepki gösterdiği anlarda olmuştur. Maarif Vekili, Mustafa Necati'ye yazmış olduğu Maarif bütçesi sebebiyle yüklenmiş "*anadilimizi çiğneyin, çiğneyin, karşınızda Tunalı katiyen yıkılmayacak ve daima dikilecektir.*" demiş ve ayrıca "*Anadilime karşı hüürnetsizlik eden arkadaşlarıma hüürnetsizlikle mukabele edemem. Çünkü, terbiyem, adım, Türkçeciğim buna manidir*" diyerek tepki göstermiştir.²⁹ 25 Aralık 1926'da Hilmi Bey'in konuşmasında kelimeler konusunda da dikkatli olduğu görülmüştür. Kendisini Türkçecilik konusunda kafadar olarak gördüğü, Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in, "*Adliye Vekaleti*" yerine "*Adalet Vekaleti*" ve "*Adliye Sarayı*" yerine de "*Adalet Sarayı*" başlığını kullanacağını temenni etmiştir.³⁰

Tunalı Hilmi, meclis dışı faaliyetlerde de Türkçenin kullanılmasına ilgi göstermiş ve Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'e "*Türk Hars şubelerinde Türkçecilik var mıdır ?*" diye sormuştur. Hamdullah Suphi de cevaben bir Hars teşkilatı yapacaklarını ve Türk lisanını kurtarıp zenginliğini ortaya çıkaracaklarını söylemiştir.³¹ 14 Mart 1925 tarihinde mecliste Ziraat Vekaleti bütçesi görüşülürken Konya Vekili Mustafa Feyzi Bey, Tunalı Hilmi'nin neşriyat Türkçe olsun isteğinden söz etmiş, Ziraat Vekili Sabri Bey de gelecek yılın bütçesini Türkçeleştirmeye çalışacaklarını ifade etmiştir.³²

Tunalı Hilmi Bey, bazen mecliste Türkçe konusunda adım atan vekillere teşekkür ederek Türk diline verdiği önemi göstermiştir. Sıhhiye Vekili Refik Bey'e yazmış olduğu bütçeden dolayı teşekkür etmiş ve biraz daha Türkçe yazarsa daha fazla şükran duyacağını belirtmiştir.³³ Bu duruma başka örnek olarak, Kastamonu Vekili Halit Bey'e "*tahliye*" yerine "*boşaltma*" kelimesini kullandığı için teşekkür etmesi gösterilebilir.³⁴

Sadri Maksudi Arsal, Türk diline hassasiyet gösterilmesi konusunda önemli görüşler beyan eden bir başka vekildir. 7 Haziran 1934 tarihli konuşmasında TBMM'nin

²⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 25, İ: 100, s. 176.

³⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 18, İ: 18, s. 125-126.

³¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 70, s. 170.

³² TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 77, s. 439-440.

³³ TBMM Z.C., D: 2, C: 25, İ: 100, s. 168.

³⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 21, İ: 42, s. 178.

Türk dili için önemini şu sözlerle ifade etmiştir: "*Türk ırkının istikbalini temin etmek, Türkün, Türk olarak yaşamasını temin etmek için en büyük çarelerden birisi, lisanın Türkçeleştirilmesidir. Gayemiz budur. Onun için bu yüksek gayeye vusul için herkes, her fert kendi sahasında çalışmalıdır. Bilhassa bütün müesseselerin fevkinde olan Büyük Millet Meclisi bu işte önyak olmalıdır.*"

Bir başka konuşmasında, Maarif Vekaleti'ne çağrıda bulunmuş dil ıslahı meselesinin önemini anlatılması için gerekli tedbirlerin alınmasının çok mühim olduğunu söylemiştir.³⁵ 27 Nisan 1934 tarihindeki konuşmasında ise Cumhuriyet döneminin önemli inkılâplarını konu almış ve bu inkılâplardan biri olarak da Dil İnkılâbı'nı göstermiştir.³⁶

Aksaray Vekili Besim Atalay da bir vekilin bir kanun maddesinde geçen "*Uçaklar*" kelimesi kendisine tuhaf geldiği için "*Uçarlar*" denilsin teklifine, o zaman sıfat olacağını belirtip tepki göstererek Türk diline verdiği önemi şu cümleleriyle göstermiştir: "*Dünya da her şeye alay edilir fakat ana dille hiçbir zaman alay edilemez. Efendiler kanında öz Türk kanı bulunan bir Türk kendi diliyle alay etmeye utanır*" demiştir.³⁷ Yine Atalay, Maarif bütçesi konuşmaları esnasında Isparta Vekili İbrahim Bey'in, Dil Encümeni'ne ayrılan bütçe kaldırılın teklifine "*o halde dilsiz kalırsın*" diyerek karşı çıkmıştır.³⁸

Manisa Vekili Refik Şevket Bey de bu konuda görüşler beyan etmiştir. Türkçe için yapılan her şeyin Türklüğe yapılmış bir hizmet olduğunu söyleyen Refik Bey, dilimizi yabancı kelimelerden kurtarmak için azimli olacağını dile getirmiştir.³⁹ Refik Bey, Maarif Vekiline de lisanımızın düzeltilmesinin öneminden bahsetmiş, sözlük,

³⁵ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 58, s. 321.

³⁶ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 58, s. 320.

³⁷ TBMM Z.C., D: 4, C:16, İ: 69, s. 181.

³⁸ TBMM Z.C., D: 4, C: 3, İ: 29, s. 154.

³⁹ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 65, s. 72-73.

dergi ne yapılacaksa bir an önce yapılmasının gerekliliğini ifade etmiştir.⁴⁰ Son olarak Refik Şevket Bey, 20 Mayıs 1935 tarihli konuşmasında "*Arkadaşlar, hiç şüphesiz ki dil davamız ana davadır. Bunu yürütmek vazifesi, Partimizin ana hatlarıdır. Hepimiz bu gün sureti mahsusa da bu işle iştigal ediyoruz. Ben kendi hesabıma, Ulusun 5 kelime dersine çalışmakta çektiğimi Allah bilir. Hakikaten bizim gibi adamlar için bu zorluğu takdir etmek elbette güç değildir.*" diyerek Türk diline verdiği önemi göstermiştir.⁴¹

Türk diline verilen önem konusunda başka vekillerde hassasiyet göstermişlerdir. Mecliste Maliye bütçesi görüşülürken Ergani Vekili Kazım Bey, bir maddeyi anlamadığını her şeyi Türkçe olarak yapacağımız bir zamanda mana karışıklığı olmaması gerektiğini söylemiştir.⁴² Antalya Vekili Rasih Bey de, bir takririnde kullanmış olduğu "*istimal*" kelimesini Türkçe olsun diye "*kullanılır*" diyerek düzeltirmiştir.⁴³ Maarif Vekili Hikmet Bey de, dil konusunda çok çaba sarf edildiğini, dergi çıkartılacağını, intihap heyeti oluşturulup terimler için çalışılacağını fakat bunun zahmetli ve uzun süreceğini ifade etmiştir.⁴⁴ 18 Haziran 1934 tarihinde Çanakkale Vekili Ziya Gevher Bey, Soyadı Kanunu görüşmelerinde birinci maddeye ek olarak, yeni ad alan veya değiştirenler yabancı bir dilden alamaz şeklinde bir takrir vermiş fakat meclis bunun yerinin birinci madde değil üçüncü madde olduğunu söylemiştir.⁴⁵ Ziya Bey'in bu düşüncesi üçüncü maddede dikkate alınmıştır.

TBMM, Türk diline siyasal anlamda da büyük önem vermiştir. Amerika ile yapılan 1 Ekim 1929 tarihli Ticaret ve Seyr-i Sefain Muahedenamesi'nde yapılan Antlaşmanın, hem İngilizce hem de Türkçe nüshalarının, aynı derecede geçerliliğe sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

⁴⁰ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 64, s. 43.

⁴¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 64, s. 152.

⁴² TBMM Z.C., D: 2, C: 13, İ: 53, s. 329.

⁴³ TBMM Z.C., D: 2, C: 20, İ: 31, s. 278.

⁴⁴ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 64, s. 43.

⁴⁵ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 70, s. 224.

⁴⁶ TBMM Z.C., D: 3, C: 18, İ: 46, s. 51-54.

İzmir Vekili Mahmut Esat Bozkurt da, Fransa'nın 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması'na uymadığını ve Antakya civarı bölgesinde aldığı duyumlara göre Türk varlığının, bayrağının, dilinin hala haiz olmadığını belirterek bölgedeki Türk kültürünün korunmasına önem vermiştir.⁴⁷

TBMM özellikle 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'yle de ilgilenmeyi ihmal etmemiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne maliye bütçesinden para konmuş ve cemiyet desteklenmiştir.⁴⁸ Türk Dili Tetkik Cemiyeti de bütün vekillere ve başvekaletle dilimizdeki yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunması için bir anket açtırıp, CHP ve Halk Evleri'nin de yardımıyla bu işi çözmek konusunda bir yazı göndermiş ve Başvekilde bunların yapılması için onay vermiştir.⁴⁹

Türk diline verilen öneme dair bir başka örnek olarak CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Türk Dil Kurumu'nun yazmış olduğu genelgeleri, Halk Evleri'ne ve ayrıca Dil ve Tarih Edebiyat Komiteleri'ne Türk dilini güzelleştirmek, zenginleştirmek ve hak ettiği değere ulaştırmak için göndermiştir.⁵⁰ Celal Bayar da Cumhurbaşkanlığı döneminde 1 Aralık 1938 tarihindeki konuşmasında ülke ile ilgili genel değerlendirmeler yaparken, Türk Dil Kurumu'ndan da bahsetmiş, dilimizi yabancı kelimelerden kurtarma ve Türkçe terimlerin tespiti gibi Türk dili için önemli adımlar atıldığını söylemiştir.⁵¹

Başka alanlarda da Türk diline verilen önem kendini göstermiştir. TBMM, 17 Mart 1934 tarihinde, Kazanç Vergisi ile ilgili kanun görüşmelerinin doksan dördüncü maddesinde yükümlülerin, kanuna göre defterlerini ve işlemlerini Türkçe tutmalarını göz önünde bulundurmuştur.⁵² Hukuki açıdan da Türkçeye önem verilmiş eski hukuk, mecliste tartışılırken Adliye Vekili, Seyyid Bey, Türkçe yazılmış bir hukuk kitabının

⁴⁷ TBMM Z.C., D: 4, C: 9, İ: 70, s. 300.

⁴⁸ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 27, s. 21-24.

⁴⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0-144-32-15, 9 Mart 1933. (Bundan böyle BCA şeklinde gösterilecektir.)

⁵⁰ BCA, 490-1-0-0-13-12-38, 4 Haziran 1936.

⁵¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 27, İ: 1, s. 6.

⁵² TBMM Z.C., D: 4, C:20, İ: 28, s. 283-287.

olmamasından yakıarak Türk diline bu konuda da önem verilmesi için dikkat çekmiştir.⁵³ Anayasa konusunda da TBMM'nin bu konuda çok hassas olduğu görülmüştür. 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanununa 29 Ekim 1923 tarihinde yapılan değişiklik ile birlikte kanunun ikinci maddesinde Türkiye devletinin resmi lisanının Türkçe olduğu eklenmiştir.⁵⁴

Yurt dışındaki basında bu konuda dikkatle takip edilmiştir. Örneğin Almanya'da 27 Aralık 1932 tarihli "*Vossische Zeitung*" gazetesinde Dr. Wilhelm Foldman isimli birisinin "*Türkiye öz Türkçeyi konuşmalıdır*" başlıklı yazısının Almandan Türkçeye çevirisi Başvekaletle İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzasıyla takdim ve arz edilmiştir.⁵⁵

Sonuç olarak bakıldığında TBMM'de pek çok vekilin Türk diline hemen hemen her alanda önem verdiği, Türk dilini içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmayı, zenginleştirmeyi ve geliştirmeyi amaç edindikleri yapmış oldukları konuşmaları neticesinde ortaya çıkmıştır.

⁵³ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 90, s. 376.

⁵⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 3, İ: 43, s. 90-91.

⁵⁵ BCA, 30-10-0-0-83-550-29, 7 Ocak 1933.

İKİNCİ BÖLÜM

TBMM'DE TÜRK DİLİNİN KULLANIMINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

2.1 Kanunlarda Türkçe Kullanımına Önem Verilmesi

TBMM kendi içinde Türkçe konusunda bir çok kez hamle yapmıştır. Bu hamleler kendisini Kanunlarda, Tüzüklerde, Mazbatalarda, meclis konuşmalarında, ve meclis iç tüzüğünde göstermiştir. İlk etapta kanunlarda Türkçe hassasiyeti incelenmiş, kanun isimlerini Türkçeleştirme, kanunlarda yabancı dile tepkiler ve özellikle de Tunalı Hilmi Bey'in Türkçe Kanun teklifi incelemeye konu olmuştur.

2.1.1. Kanunlarda Yabancı Dil Kullanımına Tepkiler

Kanunlarda yabancı dil kullanımına tepkiyi çok sayıda vekilin gösterdiği görülmektedir. Fakat bu konuda bazı vekillerin daha fazla rol üstlenerek ön plana çıktıklarını ifade etmek gerekir. Bu vekiller arasında Tunalı Hilmi, Besim Atalay, Kazım Vehbi, Ziya Gevher Etili, Refik Şevket İnce ve Mehmet Rüştü Eysel vardır.

Tunalı Hilmi, İdare-i Kura ve Nevahi Kanun (Köyler ve Bucakların İdaresi) mecliste görüşülürken söz almış "*şerait-i anife*" ve bunun gibi benzer birçok kelimeler var olduğunu ve bunların Türkçeleştirilmesinin gerektiğini söylemiştir.⁵⁶ Yine İdare-i Kura ve Nevahi Kanun görüşmelerinde doksan beşinci madde de geçen "*madde-i anife*" ifadesi yerine "*geçen madde*" denilmesinin doğru olacağını belirtmiştir.⁵⁷ Nahiye Hududu ve Sureti Tadili görüşmeleri esnasında ikinci madde üzerinde eleştirilerde

⁵⁶ TBMM Z.C., D: 1, C: 14, İ: 105, s. 76.

⁵⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 14, İ: 105, s. 76.

bulunarak "*masaifi zarureyi daimesini tediye edebilecek*" ifadesini Fransızca'ya benzetmiş ve "*ben böyle Türkçe görmedim*" diyerek sitem etmiştir.⁵⁸

Hilmi Bey, mecliste İdare-i Kura ve Nevahi Kanun müzakeresi devam ederken yüz altmış yedinci maddede geçen "*müdde-i aleyhin*" kelimesini eleştirmiş ve bunun kendi dili olmadığını, yabancı dil olduğunu, uydurma ve saçma olduğunu dile getirmiştir.⁵⁹ Yine aynı kanunda "*maddei sabıkada gösterildiği veçhile*" yerine "*geçen maddede*" denilsin demiştir.⁶⁰ Mecliste Muhamat Kanunu görüşülürken, Hilmi Bey, ikinci maddede geçen "*tebaa*" yerine "*vatandaş*" denilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶¹

3 Eylül 1923 tarihinde Tunalı Hilmi, Posta Kanunu'nda geçen "*ecrait*" kelimesinin Türkçe olmadığını "*cerideler*" dense daha iyi olacağını söylemiştir.⁶² Orta Tedrisat Muallimleri hakkında çıkan kanunda geçen "*lakaal*" ifadesi yerine Türkçe şekliyle "*en az*" denilmesi gerektiğini belirten Hilmi Bey, "*TBMM'de kanunlar böyle çıkarsa halimiz ne olur*" demiştir.⁶³ Hilmi Bey, Maarif Vekili'nin yazmış olduğu bir kanunu 20 Mart 1926 tarihli konuşmasında eleştirmiş Arapça ve Farsça kelimelerin çok fazla olduğunu söyleyerek, "*böyle Türkçe olmayan kanunları önümüze getirmeyin*" demiştir.⁶⁴ Mecliste Yol Mükellefiyeti Kanunu görüşülürken yine Hilmi Bey, sekizinci maddede mananın yanlış ve Türkçesinin doğru olmadığını söylemiştir.⁶⁵

Tunalı Hilmi Bey, Muhasssatı Zatiye Müdüriyeti, 1341 Senesi Bütçesi'ne Tahsisatı Munzamı ilavesine dair kanun görüşmeleri yapılırken kanunun birinci maddesinde geçen yabancı kelimeler için "*başlarına Türkçe tercümelerde yazılsın anlayamadığımız birçok tabirler görüyoruz*" demiştir.⁶⁶ 15 Kasım 1926 tarihli

⁵⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 13, İ: 90, s. 21.

⁵⁹ TBMM Z.C., D: 1, C: 26, İ: 78, s. 462.

⁶⁰ TBMM Z.C., D: 1, C: 26, İ: 178, s. 462

⁶¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 8, İ: 28, s. 292.

⁶² TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 13, s. 412.

⁶³ TBMM Z.C., D: 2, C: 3, İ: 60, s. 714.

⁶⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 265.

⁶⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 12, İ: 32, s. 21.

⁶⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 21, İ: 46, s. 282.

konusmasında ise kurulan yeni hükümete çağrıda bulunmuş, ilk kanun sebebiyle Türkçe ve ana dilleri ile yazmalarını rica etmiştir.⁶⁷

Tunalı Hilmi Bey'in, bazen kanunları Türkçe yazdıkları için teşekkür ettiği anlarda olmuştur. Adliye Encümenine, Borçlar Kanunu'nu Türkçe yazdıklarından dolayı teşekkür etmiştir.⁶⁸ Yine Müdafaa-i Milliye Encümenine, İstiklal Madalyası Kanunu'nu Türkçe kelimelerle yazdıkları için teşekkür etmiştir.⁶⁹

Bazı anlarda da Hilmi Bey'in kanunlardaki yabancı kelimeleri Türkçe şekilleriyle düzelterek yaptığı tekliflerin mecliste reddedildiğini ve Hilmi Bey'in bu durumlara çok üzüldüğünü görmekteyiz. 3 Mart 1926 tarihinde İspirto ve Meşrubatı Küüliye İnhisarı hakkında kanun ile ilgili "*meşrubatı küüliye*" yerine Türkçe "*içki*" kelimesimiz var diyerek teklif vermiş fakat teklifi kabul görmeyince "*zavallı Türkçeyi bilmeyen arkadaşlarım*" diyerek üzüntüsünü göstermiştir.⁷⁰

20 Nisan 1926'da Hilmi Bey, konuşmasında İstanbul ve Tevabii Balıkçılar Muavenet Sandığı Kanunu'ndaki Türkçe olmayan kelimeler üzerinden yüklenmiştir. Hilmi Bey, "*zabıta-i saydiye*" yerine "*balıkçılık zabıtası*" ve "*saydı mahi*" yerine de "*balık avlama*" diyelim demiştir. Tunalı'nın bu önerilerinden yola çıkarak Çanakkale Vekili Mehmet Bey "*saydı mahi*" yerine "*balık avlamak*" diye teklif vermiş reddedilince Hilmi Bey, "*Ah koca Türkoğlu Türkler*" diyerek tepkisini dile getirmiştir.⁷¹

4 Aralık 1924 tarihinde Ergani Vekili Vehbi Bey, İstiklal Madalyası Kanunu'nun birinci maddesinin meclisin istediği şekilde Türkçe yazıldığını söyleyince Hilmi Bey, "*ümera-zabitan*" Türkçe mi, "*baba*" varken "*peder*" demek Türkçe mi "*ana*" varken "*valide*" demek Türkçe mi ?" diye sormuştur.⁷²

⁶⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 27, İ: 6, s. 52.

⁶⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 24, İ: 89, s. 175.

⁶⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 20, s. 215.

⁷⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 282.

⁷¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 24, İ: 88, s. 155-156.

⁷² TBMM Z.C., D: 2, C: 10, İ: 16, s. 458.

Kanunlarda yabancı dil kullanımına tepkilerde Besim Atalay da Tunalı Hilmi Bey kadar aktif rol oynamıştır. Atalay, Kanunların Türkçe yapılması ile ilgili olarak "*Arkadaşlar kendi dilimle söylediğim ve kendi dilimle yazdığım zaman göreceksiniz ki hiçbir karışıklık olmayacak ve bütün işler yürüyecektir*" demiştir.⁷³ Kanunlarda sırf Türkçe karşılıkları olmadığı düşünülerek Arapça kullanımının yanlış olduğunu belirten Atalay, Türkçe karşılıklarının gayette var olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ Besim Atalay, Zabıta-i Sıhhiye Kanunu'nda geçen "*hınzırların aelumum müstahsalatı şahmiye ve lahmiyesinde*" ifadesine kızmış "*böyle bir kanun bir Türk'ün meclisinden nasıl çıkar, bunların hepsi Türkçe gayet söylenebilir "Domuzların etinden yağından yapılmış şeyler." denilebilir*" demiştir.⁷⁵

Besim Atalay, mecliste Posta Kanunu görüşmeleri yapılırken bir maddede geçen "*mürsi*" ile "*mürselünileyh*" kelimelerinin kullanımlarına dair "*Türkçeleri konsa daha iyi olmaz mı ?*" diye sormuştur.⁷⁶ Kastamonu Vekili Sabri Bey de cevaben kendilerinin yapamayacağını hükümet bir encümen teşkil eder ve lisan ıslahı yapılırsa olabileceğini ifade etmiştir.⁷⁷

İdare-i Kura Nevahi Kanun görüşmelerinde bir madde de geçen "*kaimpeder, kaimvalide*" ifadelerinin Arapça olduğunu söyleyen Besim Bey, kayın olan Türkçe kelimesini Arapça yaptığımız ve doğrusunun "*kayınpeder, kayınvalide*" olması gerektiğini söylemiş ve böylesine bir şeyin Türk meclisinden çıkmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁸ Besim Atalay, yine İdare-i Kura ve Nevahi Kanun görüşmelerinde doksan dördüncü maddesinde geçen "*teybis*" kelimesini eleştirmiş "*kurutmak*" gibi Türkçe karşılığı olan bir kelimenin yerine farklı dilden kelime kullanılmaması

⁷³ TBMM Z.C., D: 4, C: 2, İ: 17, s. 154.

⁷⁴ TBMM Z.C., D: 1, C: 20, İ: 59, s. 549.

⁷⁵ TBMM Z.C., D: 3, C: 1, İ: 16, s. 109.

⁷⁶ TBMM Z.C., D: 1, C: 1, İ: 14, s. 430.

⁷⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 1, İ: 14, s. 430.

⁷⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 18, İ: 12, s. 321.

gerektiğini söylemiştir.⁷⁹ Besim Atalay'ın, "*teybis*" kelimesine eleştirisine cevaben Kayseri Vekili Ahmet Hilmi Bey, gönlünün bu kelimeler yerine Türkçe kelimelerin yazılmasından yana olduğunu; fakat genel, herkesin bildiği kelimeler olduğunu belirtmiş ve bu gibi kelimelerin karşılıkları bulunursa düzeltileceğini söylemiştir.⁸⁰

Mektup Pansiyonları Kanunu görüşmelerinde Besim Bey, kanunda geçen "*leyli*" ve "*nehari*" kelimelerinin yerine Türkçe "*yattı*" ve "*gündüz*" denilmesini istemiş, memleketin düşüncesinde, söyleşinde, kazancında mümkün olduğu kadar öz Türk olmasını dolayısıyla da Arapça ve Acemce yerine kanunların, tüzüklerin her şeyin Türkçe yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁸¹ Besim Atalay, yine devamla Mektup Pansiyonu Kanunları'nda "*yattı*" kelimesinin "*leyli*" kelimesini karşılayabileceğini daha önce kanunlarda satın alma komisyonu, iş bölümü gibi ifadelerin kullanıldığını başta herkesin güldüğünü fakat sonradan zamanla alıştığını söylemiştir.⁸²

Çanakkale Vekili Ziya Gevher Etili, kanunlarda yabancı dil kullanımına karşı gelen ve bu konuda oldukça hassas olan bir diğer vekil olarak göze çarpmıştır. Ziya Bey, dilimizi temizlememiz gerektiğini buna da evvela nizamname ve kanunlardan başlanması gerektiğini belirtmiştir.⁸³ Bir kanunda geçen "*dispositions compelentaires*" kelimesini eleştiren Etili, kanunun gerekirse bir kaç satır uzun olmasını ama bu kelimenin Türkçe karşılığının konması gerektiğini söylemiş Ahmet Hilmi Kalaç da cevaben "*tahsis edilmiştir*" demiştir.⁸⁴

Ziya Gevher Bey, 13 Aralık 1934 tarihli konuşmasında Gümrük Tarifesi Kanunu'nun birinci maddesinde Türkçe olmayan ifadelere karşı gelmiş burada düzeltirseler yarısının Arapça, yarısının Farsça olacağını söylemiştir.⁸⁵ Ziya Bey,

⁷⁹ TBMM Z.C., D: 1, C: 20, İ: 59, s. 548.

⁸⁰ TBMM Z.C., D: 1, C: 20, İ: 59, s. 548.

⁸¹ TBMM Z.C., D: 4, C: 2, İ: 17, s. 153.

⁸² TBMM Z.C., D: 4, C: 2, İ: 17, s. 154.

⁸³ Ulus, 20 Kasım 1937, s. 5.

⁸⁴ TBMM Z.C., D: 5, C: 23, İ: 34, s. 37.

⁸⁵ TBMM Z.C., D: 4, C: 25, İ: 16, s. 139.

konusmasına devam ederek burada kendimizde değiştirebiliriz minvalinde bir görüş değişikliği beyan edince Trabzon Vekili Hasan Saka ve Giresun Vekili Sadri Maksudi Arsal araya girmişler ve bu işin Dil Encümeni'nce yani yetkili ehil kişilerce yapılmasının daha doğru olacağını söylemişlerdir.⁸⁶ Hasan Saka sözlerine devam ederek bu tarz düzeltmeler için meclis içinde bir yazı encümeni olması gerektiğini söylemiş mecliste bunun üzerine pek çok vekil söz almak için sıralara vurmuşlardır ve durum meclisin dil konusunda ne kadar istekli ve ilgili olduğunu ortaya çıkarmıştır.⁸⁷

Mecliste Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu görüşmeleri esnasında Ziya Gevher Bey, kanunlarda geçen "*gravür, endeks, afiş*" gibi yabancı kelimelere dikkat çekmiş ve "*afiş*" yerine "*ilan*", "*gravür*" yerine de "*oyma*" gibi kelimeler var olduğunu söylemiştir.⁸⁸ Encümenlerden isteklerde de bulunan Ziya Gevher, kanunlarla meşgul oldukları zaman kelimelere, lisana dikkat etmelerini bunun milli bir hareket olduğunu söylemiştir.⁸⁹ Ziya Bey, konuşmasına devam ederek kanunlarda yabancı kelime kullanımının çok fazla olması üzerine dil mücadelesinde aksi yönde gidildiğini askerlerin bile Türkçe kullandığını kendileri "*tahtelbahir*" derken onların "*deniz altı*" dediklerini dolayısıyla lisanın düzeltilmesinin milli bir vazife olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Ziya Gevher Bey, 19 Kasım 1937 tarihli konuşmasında İhtiyat Zabıtları ve İhtiyat Askeri Memurları Kanunu'nda geçen "*mezunen ayrıldıktan sonra*", "*mahsubu yapıldıktan sonra*", gibi ifadeleri eleştirmiş ve dilimizin artık Arapçadan kurtulduğunu ima ederek öz dilimizden yararlanılması gerektiğini söylemiştir.⁹¹ Yine aynı kanunda geçen "*förpröfung*" kelimesini görünce Ziya Bey, "*Bu ne tezattır, arkadaşlar? Lisani*

⁸⁶ TBMM Z.C., D: 4, C: 25, İ: 16, s. 139.

⁸⁷ Cumhuriyet, 14 Aralık 1934, s. 5.

⁸⁸ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 64, s. 139.

⁸⁹ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 64, s. 44.

⁹⁰ Hakimiyeti Milliye, 5 Haziran 1934, s. 2.

⁹¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 20, İ: 7, s. 61.

kökünden ayıklamak ve ecnebi kelimeleri tamamen lisandan çıkarmak lazımdır aksi takdirde dil nereye gidecektir" demiştir.⁹²

Ziya Bey, devamla partilerinin altı oku olduğunu altı umdesi olduğunu ve bunlardan birinin de inkılâpçılık olduğunu belirterek inkılâbın en önemli unsuru olarak da dil inkılabını göstermiştir.⁹³ Kendisine "*förpröfung*" kelimesinin Almanca bir kelime olduğu söylendiğinde Ziya Bey, Almanya veya Fransa'da Türkçe bir kelime kullanıldığı vakit tepki alacağını dolayısıyla bunun yerine Türkçe karşılığının olması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁴ Netice de Ziya Gevher Etili, Teşkilat-ı Esasiye de devletin dilinin Türkçe olduğunu kanunun encümene geri iadesini ve içinden yabancı kelimelerin çıkartılmasını isteyerek bir takrir vermiştir.⁹⁵ Ziya Bey'in bu takriri de onaylanmıştır.

Manisa Vekili Refik Şevket İnce, özellikle dördüncü dönem TBMM'de kanunlarda yabancı dil kullanımına eleştiri getiren önemli vekillerden biridir. Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri hakkında çıkan kanundaki Fransızca kelimeler olan "*dramatik*" ve "*plastik*" kelimelerine tepki göstermiş, Trabzon Vekili Hamdi Ülkümen de cevaben öz Türkçeleri bulunduğu vakit düzeltileceğini söylemiştir.⁹⁶

Refik Bey, bir kanun maddesinde geçen "*hasbellüzum*" yerine "*lüzumu halinde*" ve "*menafi*" yerine de "*menfaatler*" denilmesini gerektiğini söylemiş ve bu şekilde madde kabul edilmiştir.⁹⁷ 5 Haziran 1934 tarihli konuşmasında Refik Bey, kanunlardaki yabancı kelimelerden dolayı böyle giderse bir şey anlayamayacaklarını ifade etmiştir.⁹⁸ Refik Şevket Bey, yine bir kanun maddesinde geçen "*veteriner*" kelimesine itiraz etmiş

⁹² TBMM Z.C., D: 5, C: 20, İ: 7, s. 61.

⁹³ TBMM Z.C., D: 5, C: 20, İ: 7, s. 61.

⁹⁴ TBMM Z.C., D: 5, C: 20, İ: 7, s. 62.

⁹⁵ TBMM Z.C., D: 5, C: 20, İ: 7, s. 62-64.

⁹⁶ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 26, s. 153.

⁹⁷ TBMM Z.C., D: 4, C: 19, İ: 8, s. 13.

⁹⁸ **Hakimiyeti Milliye**, 5 Haziran 1934, s. 2.

kendisine veterinerin anlam itibariyle "*baytar*" kelimesiyle eş olduğunu fakat veteriner kelimesi dünyaca kabul gören bir kelime olduğu için kanuna konduğu söylenmiştir.⁹⁹

Bursa Vekili Mehmet Rüştü Eşel de kanunlarda yabancı dil kullanımına dair tepki gösteren vekillerden birisi olmuştur. 20 Haziran 1931 tarihli konuşmasında Arazi Kanunu'nun daha Türkçe yazılması konusunda eleştiri yapan Rüştü Bey'e cevaben Gümüşhane Vekili Hasan Fehmi Bey, Dil Encümeni'nin çalışmalarıyla yapılabileceğini söylemiştir.¹⁰⁰ Fahri Konsolosların Aidatı hakkında çıkan kanunda Rüştü Bey, üçüncü maddede çok fazla Arapça kelime olduğunu ve düzeltilmesini istemiştir.¹⁰¹

Bu konuda etkili olan bir diğer vekil, Ergani Vekili Kazım Vehbi Bey, Köy Kanunu görüşmelerinde bir maddede geçen "*köy ağası*" ifadesine açıklık getirmiş bu ifadenin bildiğimiz ağalardan olmayacağını muhtar ve ihtiyar heyeti ifadelerinin Türkçe olmadığı için "*ağa*" ifadesini kullandıklarını söylemiştir.¹⁰² Vehbi Bey, Ziraat Odalarının Sureti Teşekkül ve Vezai fi hakkında kanun görüşmelerinde kanunda geçen "*menafii ziraiye*" ifadesini anlamadığını Türkçe kullanılan bir tabir de olmadığını yerine "*Ziraatın inkişaf ve terakkisine hizmet etmek diyelim*" demiştir.¹⁰³ İspirto ve Meşrubat Külliye İnhisarı hakkında kanunun yirmi ikinci maddesinde Kazım Vehbi Bey, madde de geçen "*füruht*" kelimesinin yerine Türkçe "*satılır*" denilse daha iyi olur demiş ve "*satılarak*" şeklinde madde kabul görmüştür.¹⁰⁴

Kanunların Türkçe olması konusunda görüş beyan eden çok sayıda vekil olduğunu görmekteyiz. Edirne Vekili Şeref Bey, Yerleştirme Kanunu yapılırken Türkçe hassasiyetinin göz önüne alındığını beş ay uğraşıldığını ve netice de başarıldığını, Türk dilini artık Arapça ve Acemcenin elinden aldığını ifade etmiştir.¹⁰⁵ Şeref Bey

⁹⁹ **Milliyet**, 5 Haziran 1934, s. 2.

¹⁰⁰ **TBMM Z.C.**, D: 4, C: 2, İ: 15, s. 97.

¹⁰¹ **TBMM Z.C.**, D: 4, C: 19, İ: 8, s. 13.

¹⁰² **TBMM Z.C.**, D: 2, C: 6, İ: 110, s. 289.

¹⁰³ **TBMM Z.C.**, D: 2, C: 25, İ: 98, s. 109.

¹⁰⁴ **TBMM Z.C.**, D: 2, C: 23, İ: 74, s. 286-287.

¹⁰⁵ **TBMM Z.C.**, D: 4, C: 23, İ: 65, s. 72.

kanunlarda dilin düzeltilmesine örnek olarak "*iskan*" yerine "*yerleştirme*", "*azimet*" yerine "*gittim*", "*muvasalat*" yerine "*geldim*" ifadelerini vermiştir.¹⁰⁶ Sadri Maksudi Bey de Yerleştirme Kanunu'nun ilk defa tamamen Türkçe yazıldığını söyleyip öneminin büyük olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷

Balıkesir Vekili Hasan Basri Bey, bir kanun maddesinde geçen "*kumanya*" kelimesinin Türkçe olmadığını söylemiş ve Mersin Vekili Salahaddin Bey, Türkçesi'nin "*azık*" olduğunu belirtince mecliste "*azık*" şeklinde kabul görmüştür.¹⁰⁸ 22 Mayıs 1933 tarihinde Kütahya Vekili Recep Peker, Muvazene-i Umumiye Kanununda geçen "*Düyun*" kelimesine üzerinde durmuştur. Peker, Türk dilini düzeltmeye çalıştığımız bir dönemden geçtiğimizi belirterek "*Düyun*" yerine "*Borçlar*" denilmesini teklif etmiş ve teklifi encümente de kabul görmüştür.¹⁰⁹ İdare-i Kura ve Nevahi Kanun görüşülürken maddelerdeki Arapça kelimelerden tartışma açılmış oturumu yöneten Reis, Arapça yerine Türkçe kullanılması için maddeyi encüme geri göndermeyi düşünmüş fakat Kayseri Vekili Ahmed Hilmi Bey, encüme gitmeden burada halledilebileceğini söylemiş ve o şekilde hallolunmuştur.¹¹⁰

Çorum Vekili İsmet Bey, Devlet Alım Satım Kanunu'nun dördüncü maddesinde düzeltme yapmak istemiş maddede geçen "*arazisinden*" kelimesinin ardından "*hayvanlarından*" kelimesinin eklenmesini istemiş bir vekilin "*mahsul*" desek sorusuna Türkçe olması için "*hayvanlarından*" denilmesinin doğru olacağını söylemiştir.¹¹¹ Kastamonu Vekili Ali Bey, Limanlar Kanunu'nun sekizinci maddesinde geçen "*batan*" kelimesi yerine Türkçeleşmiş olduğunu düşündüğü "*mağruk*" kullanılsın deyince Yusuf Akçura, "*Türkçe varken neden Arapça kullanılsın*" demiştir.¹¹²

¹⁰⁶ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 65, s. 72.

¹⁰⁷ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 65, s. 71.

¹⁰⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 9, İ: 7, s. 112.

¹⁰⁹ TBMM Z.C., D: 4, C: 15, İ: 56, s. 282-283.

¹¹⁰ TBMM Z.C., D: 1, C: 20, İ: 59, s. 549.

¹¹¹ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 51, s. 123.

¹¹² TBMM Z.C., D: 2, C: 18, İ: 108, s. 32.

Mecliste Gümrük Tarife-i Umumiyesine Müteallik Kanun görüşülürken Çorum Vekili İsmail Kemal Bey, neden Arapça kelimelerin var olduğunu sormuş, Abdülhalik Bey, kanunun devam ettiğini önceden böyle yazıldığını ifade etmiştir. Antalya Vekili Rasih Bey de yazılan rakamların Arapça olmasının eleştirmiş ve sonunda meclisi yöneten Reis, Arapça olan kelimeler ve rakamların Türkçe olması koşuluyla maddeyi sunmuş ve kabul edilmiştir.¹¹³ Tekirdağ Vekili Celal Nuri Bey, her şeyi Türkçe konuşmamız gerektiği bir süreçte olduğumuzu dolayısıyla bir kanunda geçen "*banliyö*" kelimesi yerine "*civar*" diyelim demiş ve teklifi kabul görmüştür.¹¹⁴

Ağrı Vekili Süleyman Sudi Bey, Milli Mücadele de malul düşenlere mükafat kanununda geçen "*istisal*" tabirine eleştiri getirmiş Türkçe olsa daha iyi olurdu demiştir.¹¹⁵ Gümüşhane Vekili Hasan Fehmi Bey, kanunların Türkçeleştirilmesi için Arapça-Farsça kelimelerin Türkçe karşılığını gösteren bir cetvelin Heyeti Celile'ye tasdik ettirilmesinden sonra gerçekleştirileceğini söylemiştir.¹¹⁶ Tüm bunların neticesinde meclis kanunlar üzerinde Türk dili konusunda oldukça hassasiyet göstermiştir. Kanunlarda özellikle de yabancı kelime ve kurallara karşı çıkmıştır.

2.1.2 Kanun İsimlerini Türkçeleştirme

TBMM'de kanunların isimlerinin de Türkçe olması konusunda duyarlılık gösterilmiştir. 18 Eylül 1920 tarihinde mecliste Zabıta-i Saydiye Kanunu görüşülürken Amasya Vekili Hamdi Bey, başlığın değiştirilmesini istemiş, Tunalı Hilmi Bey, "*Avcı Zabıtası Kanunu*" denilmesini söyleyince bu da meclisçe kabul görmüştür.¹¹⁷

Besim Atalay, Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanununu eleştirmiştir. Atalay, "*bu nasıl bir kanun ismi eski edebiyat yazısı gibi hiç mi kimse yoktur "Hayvan Sağlığını*

¹¹³ TBMM Z.C., D: 4, C: 26, İ: 114, s. 114.

¹¹⁴ TBMM Z.C., D: 3, C: 3, İ: 60, s. 125.

¹¹⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 78, s. 650.

¹¹⁶ TBMM Z.C., D: 4, C: 2, İ: 17, s. 153.

¹¹⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 12, İ: 78, s. 243.

Koruma" diyecek." diyerek isyan etmiştir.¹¹⁸ Besim Bey, devamla Türk diline önem verilmemesini eleştirmiş "*Millet demek dil demektir. Benim beşinci atam bilmem nedir fakat dilim Türkçedir. Dileğim Türktür. Milliyet, dilek Türk Milleti, Türk halk fırkasının idaresi diyoruz. Fakat Türk diline beş paralık değer verdiğimiz yoktur."* diyerek görüşünü belirtmiştir.¹¹⁹

Daha sonra bu konuyla ilgili olarak Ticaret Encümeni mazbatasında Türkçeye önem verildiği encümenin kanun isimlerini millileştirmeye ilgilendiği ve neticesinde "*Zabıta-i Sıhhiyeyi Hayvaniye*" kanunu isminin "*Hayvan Sağlık Zabıtası*" olarak değiştirilmesinin doğru bulunduğu belirtilmiş ve yapılmıştır.¹²⁰

Besim Atalay, bu konuyla ilgili bir başka olayda da ortaya çıkmıştır. Havai Seyrüsefer Kanunu ifadesini çıkmış Türkçe yazmayı bilmeyenleri Osmanlıca da bilmemeleriyle suçlamış ve daha sonra "*Hava yolları de be adam!*" diyerek sitem etmiştir.¹²¹

Tayyare Cemiyeti tarafından Millî Müdafaa Vekâleti'ne teberru edilen mebalığın sureti sarfına dair kanun mecliste görüşülürken İzmir Vekili Kamil Dursun Bey, "*Tayyare*" kelimesine dikkat çekmiştir. Kamil Bey maddedeki ve kanunun başlığındaki Tayyare Cemiyeti ifadesi yerine Türk Hava Kurumu denilmesini teklif etmiş ve bu teklifi kabul edilmiştir.¹²² Böylece TBMM'de kanun isimlerinin de Türk diline uygun çıkmasına dikkat edilmiştir.

2.1.3 Tunalı Hilmi'nin Türkçe Kanun Teklifi

1 Eylül 1923 tarihinde Tunalı Hilmi Bey, Türkçenin yabancı kurallardan kurtulması, yazı, lugat, sarf ve nahiv tespitleri yapılması için bir encümen kurulması

¹¹⁸ TBMM Z.C., D: 3, C: 1, İ: 16, s. 105.

¹¹⁹ TBMM Z.C., D: 3, C: 1, İ: 16, s. 105.

¹²⁰ TBMM Z.C., D: 3, C: 3, İ: 67, s. 38.

¹²¹ TBMM Z.C., D: 4, C: 25, İ: 10, s. 63.

¹²² TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 17, s. 77-78.

gerektiği, Türk dilinin içler acısı bir halde bulunduğunu ana dilimizin kazanılması ve kurtulması için Türkçeye önem verilmesi gerektiğini söylemiş ve bu düşüncesini kanunlarda da göstererek bir Türkçe Kanun teklifi vermiştir.¹²³ Bu kanuna göre Maarif vekilliği çatısı altında bir Türkçe komisyonu kurulacak, terimler Türkçeleştirilecek, okul kitapları öz Türkçe kurallarla hazırlanacak, bu kurallara uyulursa gazete ve dergilere yayın hakkı verilecek, resmi yazılar buna göre yazılacak ve mecliste kanunlarda bu şekilde çıkacaktı.¹²⁴

Besim Atalay, Tunalı Hilmi Bey'in Türkçe Kanun teklifine destek çıkmıştır. Hilmi Bey'in Türkçe için yaptığı feryatları kimsenin dikkate almamasını eleştiren Atalay, dünya da hiçbir dilin bu kadar olumsuz bir durumda olmadığını geçmiş dönemde dilimize çok fazla Arapça ve Acemce kurallar girdiğini ve eğer ki dilimizi yabancı dillerden kurtarmazsak asla tam özgür bir millet olamayacağımızı belirtmiştir.¹²⁵ Kastamonu Vekili Mehmed Fuad Bey de, Hilmi Bey'e katıldığını belirtmiş ve şöyle demiştir: *"Halkın ekseriyeti çiftçi ve köylüdür. Çiftçinin ana lisanı Türkçedir. Köylüye bir gazete geldiği zamanda imam efendi okuyor. Köylü bundan bir şey anlamıyor. Hükümetimiz Türk olduğu için Türk dilinin terakki ve tealisi lazımdır, elzemdir. Bendeniz buna taraftarım. Türk lisanının ecnebi kelimelerden azade olarak terakki ve tealisi elzem değil, hattâ farzdır."*¹²⁶

Ancak ne var ki Tunalı Hilmi'nin teklifi layiha encümeni tarafından kanunun içeriğinde cezai hükümler barındırması dolayısıyla müzakereye değer olmadığı şeklinde kabul edilmiştir.¹²⁷ Tunalı Hilmi Bey de tepki olarak *"Ben tohumu ekeyim de siz*

¹²³ TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 102, s. 340-341.

¹²⁴ Şükrü Haluk Akalın, "Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu", **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, S. 607, Ankara Temmuz 2002, s. 27.

¹²⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 102, s. 338.

¹²⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 102, s. 341

¹²⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 102, s. 337-342.

isterseniz reddedin. Tunalının dünkü fikri bugün kabul edilmiştir yarında edilecektir."
demiş son olarak da "*Tohumlar yaşar.*" demiştir.¹²⁸

29 Mart 1926 tarihinde Maarif Encümeni mazbatasında Hilmi Bey'in Türkçe kanun teklifinin zaten önceden Maarif Teşkilatına Dair Kanun'da bir Dil Encümeni kurulacağı kararı alındığı için reddedildiği açıklanmış Hilmi Bey bunun üzerine söz alarak uzun bir savunma yapmıştır.¹²⁹ Hilmi Bey, "*Arkadaşlar! Hazırlığım 35 yıllıktır ve 35 yıllık kanaatla karşınıza çıkıyorum. Yalnız bir hazırlığım olacaktı ki onu yapmamış oluyorum. O da size bir çingene alacası gibi karşınıza bir levha getirip gösterecektim, orada hakimiyeti milliye, millet hakimliği, milletin hakimiyeti, hakimiyeti millet., gibi tam sekiz klişe vardır. Arkadaşlar! Hangi dilde böyle sekiz klişe vardır. Başka devletlerde bir manada sekiz klişe değil, iki klişe vardır. Bizde iki değil, üç değil, tam sekiz klişedir. Arkadaşlar! Dünyada hangi, memlekete gidecek olursanız o memleketin iki dili vardır. Biri: alelade dildir, halk dilidir. Biri âli mevzulara ait dildir. Bizde ise dil üçtür: Birincisi; bugünkü piç, murdar, mel'un dil, bizi öldüren, asırlardan beri bu türkü öldüren dil «arapça, farisice kaideden vücade gelmiş uydurma saçma dil. Esperanto'dan besbeterdir.*

Şimdi arkadaşlar, bu dili kaldıracacağız. Ondan sonra bu halk dilini kullanacağız. Yüce mevzulara dair olan dili kullanacağız. Deniyor ki aman Türkçe sadeleşsin, hayır arkadaşlar! Türkçe Türkçeleşecek, Türkçeleşmezse Türk kurtulamaz. Ben bunu kaç defa söylemişim ki dünyada benim düşmanım filan millet olsa ve Allah bana dese ki ya kulum! O milletin süngüsünün tepende yüz sene durmasına mı razısın, yoksa senin dilinin istiklâlini almış olan arapça, farisice kaidelerin dilinde yüz sene kalmasını mı istersin? Yarabbi! Ben birincisini isterim, varsın o düşmanın süngüsü yüz sene benim üzerimde kalsın, fakat dilimi istiklâlden kurtarmış olursun. Benim dilim esaretten

¹²⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 102, s. 339-342.

¹²⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 79, s. 386.

kurtulursa yarabbi! Ben milletimin diliyle konuşmaya başlarım ve o süngüyü de bir an da kaldırıp atarını. Şimdi arkadaşlar ben burada saatlerce söyleyebilirim.

Yalnız istirham ederim ki bu Dil Encümeni buraya gelmezden evvel, Maarif Vekili nasıl bir kanun getirdi? Arapça, Acemce kaideler, terkiplerle dolu dolu. Şimdi kalkacaklar falan ve filan, falan gelecek, filan ve falan tayin edilecek, çünkü ulemadandır. Çünkü filandır, falandır, halbuki onlarda Türkçeye ait bir zihniyet yok. Binaenaleyh istirham ederim, bu eski zihniyeti taşıyan yeni zihniyeti kavramamış olan bir heyetten ne beklenir? İmdi bu kanun kabul edilirse o heyete hani bazılarınız kullanıyorsunuz bir direktif, bir tutamak verilmiş olacak. Bu kanun yapılmadığı takdirde o heyet doğrudan doğruya kendi zihniyeti ile hareket edecek ve kıyamete kadar yine bu mel'un uydurma diller devam edecek, evlatlarımızı öldürecek, milletimiz terakki edemeyecek, yükselemeyecek. Çünkü kanun, dilimizin arapça, acemce kaidelerin on senede, on beş senede dilinizden kurtulmasını emrediyor.

Bu esas üzerine son sözüm arkadaşlar, bir merhumun tabirine göre arapça, acemce kaideler dil kapitülasyonları imiş. Hayır, arkadaşlar hayır! Hayır! Onu kapitülasyonlara katiyen benzetemem. Çünkü bu mel'un dil her an dilime yapışmış bulunuyor. Binaenaleyh soruyorum size, arkadaşlar! Hergün gözümün önünde kitaplarımda bulunuyor, her an onu kullanıyorum, şimdi size soruyorum, arkadaşlar bir ecnebi devletin kanunları ile yaşamağa razı mısınız? (Hayır sesleri). O halde nasıl oluyor da arapça, acemce kaidelerle dilinizin istimaline rıza gösteriyorsunuz." diyerek sözlerini tamamlamıştır.¹³⁰

Böylece Tunalı Hilmi, teklifinin reddedilmesini sert bir şekilde eleştirmiş aynı zamanda kurulacak olan Dil Encümeni'nin yükümlülüğünü yerine getiremeyecek olması ihtimaline dair de çekincelerini dile getirmiştir. Bu konuşmasının ardına Maarif Encümeni namına Ergani Vekili Kazım Vehbi Bey, Hilmi Bey'in bu kadar şiddetli

¹³⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 79, s. 386-387.

konusmasına gerek olmadığını esas olarak teklifinin aslında kabul olduğunu ve Dil Encümeni'nin bu hususlarda görevlerini yerine getireceğini ifade etmiştir.¹³¹ Sonuç olarak Hilmi Bey'in 1923 yılında yapmış olduğu Türkçe kanun teklifi kabul edilmemiş olsa da bir Dil Encümeni kurulmasının alt yapısını oluşturmuştur.

2.2 Tüzük ve Mazbatalarda Türkçe Hassasiyeti

Mecliste, Tüzüklerde ve Mazbatalarda da Türkçeye hassasiyet gösterildiği gözlenmiştir. Özellikle yine Tunalı Hilmi Bey ve Ziya Gevher Etili'nin bu konuda etkili olduğu göze çarpmıştır. Tunalı Hilmi Bey, Mesai Kanun layihasında (Tüzüğünde) ikinci maddede geçen "*sarahten*" kelimesini eleştirmiş daha sonra yine "*efali*" kelimesinin yerine Türkçe şekilde "*halleri*" niye denilmediğini ve yine "*beygir*" yazılması gerekirken neden "*bargir*" yazdıklarını sormuştur.¹³² Hilmi Bey, yine bir kanun maddesi layihasında geçen "*muzır hayvanların irası hasar ettiği*" ifadesinin doğrusunun "*hasar*" kelimesinin yerine "*zarar*" denilerek düzeltilmesinin gerektiğini belirtmiş, Türkçülüğün temsilcilerinden Yusuf Akçura'yı kast ederek "*ondan böyle Arapça-Farsça kurallarla dolu bir layiha ummazdım*" diye eklemiştir.¹³³ İstanbul Vekili Yusuf Akçura ise buna cevaben Arapça-Farsça kurallar kullanılmasın diye mecliste henüz bir karar alınmadığı için layihanın böyle olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴

İdare-i Umumi Vilayat Kanunu görüşmelerinde Tunalı Hilmi, layihadaki bir maddeden bahsederek "*ana dilimizle ilgili söylevlerimden sonra encümenin Türkçemizi güzel kullanacağı hatasız bir madde getireceklerini bekliyordum*" diyerek tepki göstermiştir.¹³⁵ 27 Ocak 1927 tarihli konuşmasında ise Hilmi Bey, Maarif Encümeni'ne

¹³¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 79, s. 387.

¹³² TBMM Z.C., D: 2, C: 19, İ: 3 s. 29.

¹³³ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 76, s. 548.

¹³⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 76, s. 549.

¹³⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 21, İ: 38, s. 86.

yüklenmiş "güya Arapça-Farsça kaidelerden uzak duracaklardı yazdıklarında hep Arapça-Farsça görüyorum ve rica ediyorum lütfen dilinizi Türkçeleştirin" demiştir.¹³⁶

Tunalı Hilmi Bey'in bazen tüzüklerin Türkçe olarak yazılmasına teşekkür ettiği anlarda olmuştur. Hilmi Bey, Ceza Kanunu layihasının Türkçe yazılmasından dolayı encümenine teşekkür etmiş "dilimizin gücüne zenginliğine esnekliğine inanmayanlar baksınlar da yüzleri kızarsın demiştir."¹³⁷ 12 Nisan 1926 tarihinde Adliye Encümenine Borçlar Kanunu layihasını Türkçe yazdıkları en basitinden "vecibeler" yerine "borçlar" dedikleri için teşekkür etmiş diğer encümenlerinde bundan ders almalarını Arapça-Farsça kurallar yerine Türkçe kurallara, kelimelere dayalı layihalar, kanunlar yazmalarını temenni etmiştir.¹³⁸

Hilmi Bey, mazbatalarda da Türkçeye ilgi göstermiş Adliye Encümeni'nin yazmış olduğu mazbatayı eleştirmiş "köylüyü bırakalım okumuş kişiler bile bunu anlamaz" demiştir.¹³⁹ Yine Hilmi Bey, Adliye Encümeni'nin yazmış olduğu mazbata da Arapça kelimeler arasında Türkçe kelime görünce ima da bulunmuş ve "bu kadar Arapça kelime arasında Türkçe kelime hiç yakışmıyor" demiştir.¹⁴⁰

Çanakkale Vekili Ziya Gevher Etili de, bu konuyla ilgili sözler almıştır. Bütçe Encümeni'nin hazırladığı bir kanun layihasının birinci maddesinde geçen "icar, isticar tab ihzar" gibi kelimeleri eleştirmiş daha sonra bu kelimelerin Türkçe karşılıklarını söylemiş ve hatta birinci ve ikinci maddeyi kendisi Türkçe şekilleriyle yazıp encümenine önermiş, encümenin tahsis etmesi üzerine tahrir vermiş ve mecliste de kabul edilmiştir.¹⁴¹

¹³⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 30, s. 501.

¹³⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 64, s. 8.

¹³⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 24, İ: 89, s. 173.

¹³⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 26, İ: 174, s. 370.

¹⁴⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 26, İ: 174, s. 370.

¹⁴¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 23, İ: 35, s. 46-48.

Ziya Bey, 14 Mart 1938 tarihli konuşmasında Bütçe Encümeni'ne hazırlamış olduğu kanun layihasında bol Türkçe kelime görünce ve yabancı kelimeler yerine öz Türkçe kelimeler kullandıkları için teşekkür etmiştir.¹⁴²

Balıkesir Vekili Hasan Basri Çantay, Zabıta Saydiye Tüzüğü'nün birinci maddesinin görüşmeleri esnasında maddede geçen "*sayyada*" kelimesi yerine "*avcıya*" denilmesini istemiştir.¹⁴³ Van Vekili Hakkı Bey ise bu konuda "*sayyada, sayyadın, sayyarlık*" kelimelerinin "*avcıya, avcının, avcılık*" şeklinde değişmesini riyaseti celileye teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Besim Atalay, encümenin teklif ettiği layihada maddede geçen "*mahiye*" kelimesi yerine "*aylık*" denilse de Türkçe olsa daha iyi olmaz mı ?" diye sormuş oturumu yöneten Reis ise "*tadilname verirsiniz*" demiştir.¹⁴⁵

Çorum Vekili İsmail Kemal Alpsar, 19 Kasım 1937 tarihli konuşmasında meclise gelen layihalarda yabancı kelimeler kullanılmasını eleştirmiş, Alpsar, bir Dil Encümeni'nin toplanıp layihaları evvela orada incelemesi ve sonra meclise gelmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁶

2.3 Mecliste Konuşma Yapılırken Yabancı Dil Kullanımına Tepkiler

Mecliste konuşma yapan vekillere yabancı dil, kelime veya kurallar kullandıkları zaman genel itibariyle meclis içinde Türkçe söylenmesi konusunda pek çok kez sesler yükseldiği görülmüştür. Özellikle Tunalı Hilmi Bey'in Türk diline yönelik açmış olduğu bu kapıdan pek çok vekilde girmiş ve konuşmalar esnasında Türkçe konusuna büyük ilgi göstermişlerdir.

¹⁴² TBMM Z.C., D: 5, C: 23, İ: 35, s. 46., **Akşam**, 15 Mart 1938, s. 7.

¹⁴³ TBMM Z.C., D: 1, C: 12, İ: 78, s. 242-243.

¹⁴⁴ TBMM Z.C., D: 1, C: 12, İ: 78, s. 242-243.

¹⁴⁵ TBMM Z.C., D: 1, C: 27, İ: 186, s. 147.

¹⁴⁶ TBMM Z.C., D: 5, C: 20, İ: 7, s. 64.

Bu konuda başı çeken Tunalı Hilmi Bey'den başlayacak olursak 24 Şubat 1921 tarihinde İktisat Vekili Celal Bayar konuşurken "*amiyane tabirine göre göbeğinden geçer*" ifadesine kızmış "*vasat demek merkez demek amiyane olmuyor da ana dilince göbeğinden geçer demek mi amiyane oluyor diyerek*" tepki göstermiştir.¹⁴⁷ 28 Şubat 1921 tarihinde yine Celal Bayar konuşmasında "*prensip*" kelimesini kullanınca Hilmi Bey, Türkçesi'nin "*tutamak*" olduğunu söyleyerek itiraz etmiştir.¹⁴⁸ Fakat Hilmi Bey bu konuda fikir değiştirmiş olabilir çünkü 2 Ocak 1924 tarihli konuşmasında bu kez kendisi "*prensip*" kelimesi kullandığı vakit mecliste Türkçe söyle sesleri yükselince Hilmi Bey bu kelimenin "*Türkçeleşmiş bir Türkçe*" olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

18 Haziran 1921 tarihinde Sırrı Bey konuşmasında, "*avans*" ve "*telakki*" kelimelerini kullanınca Hilmi Bey ikisinin de Türkçe olmadığını söylemiştir.¹⁵⁰ 23 Şubat 1924 tarihinde Dersim Vekili Feridun Fikri Bey konuşurken "*endüstrilizasyon döservis publik*" deyince meclis Türkçe söyle demiştir. Bunun üzerine Feridun Bey "*hidematı umumiye*" deyince Tunalı Hilmi, "*sanki hidematı umumiye Türkçe*" diyerek tepki göstermiştir.¹⁵¹ 30 Mart 1925 tarihinde Tunalı Hilmi Bey, Maarif Vekili'nin konuşmasında bahsettiği "*hattı küfi*" gibi tabirler kullanmasını eleştirip Türkçesinin olup olmadığını sormuş ve ayrıca "*hattı rika*" gibi bir ifadenin yerine "*rika yazısı denilmelidir*" demiştir.¹⁵²

Bazı durumlarda meclisin Tunalı Hilmi Bey'i konuşmaları esnasında yabancı dil kullandığı vakit uyardıkları görülmüştür. 7 Mart 1925 tarihinde Hilmi Bey konuşurken "*merbut*" kelimesini kullanınca mecliste Türkçe söyle sesleri yükselmiş Hilmi Bey cevaben "*Arkadaşlar! Tekrar söylüyorum, benim kalemim 25-30 yıldan beri o melez, uydurma lisandan kurtulmuştur. Fakat ben muhitinizden kurtulmadım ki, dilim de o*

¹⁴⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 8, İ: 156, s. 405.

¹⁴⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 8, İ: 159, s. 403.

¹⁴⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 78, s. 654.

¹⁵⁰ TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 39, s. 406.

¹⁵¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 6, İ: 109, s. 258.

¹⁵² TBMM Z.C., D: 2, C: 16, İ: 89, s. 269-270.

melez Türkçeden kurtulsun"¹⁵³ demiştir. 16 Mayıs 1926 tarihinde "*akibet*" kelimesi Hilmi Bey tarafından kullanılınca mecliste kelimenin Arapça olduğu söylenmiş bunun üzerine Hilmi Bey de kelime konusuyla ilgili olmadığını esas olarak Arapça-Farsça kurallara karşı olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴

18 Aralık 1924 tarihinde Hilmi Bey konuşurken "*imalathane*" dediği zaman meclis "*işevi*" demesini istemiş Hilmi Bey de "*tamam işevi*" olsun dedikten sonra "*Allah hepimizin evini Türkçeleştirsin. Mamefih o ocaklar Türkçedir, efendiler Allah mekteplerimizi Türkçeleştirsin*" demiştir.¹⁵⁵ 1 Aralık 1926 tarihinde ise konuşmasında "*sıhhat, sıhhatlik*" deyince mecliste çıkan Türkçe söyle sesleri üzerine "*sağlam sağlamlık*" diyerek düzeltme yapmıştır.¹⁵⁶

15 Nisan 1926 tarihinde Hilmi Bey konuşmasında "*polikot*" kelimesi kullanınca çıkan Türkçe söyle tepkileri üzerine sizin kabul etmeniz şartıyla Türkçesini söyleyeyim "*dilgiç*" yani çok dil bilen anlamındadır demiştir.¹⁵⁷ Yine buna benzer pek çok olay yaşanmıştır. Hilmi Bey meclisteki konuşmalarında "*psikolojik*,¹⁵⁸ *fizyoloji*,¹⁵⁹ *demokrasi*,¹⁶⁰ *misal*,¹⁶¹ *fakatperverhane*"¹⁶² gibi kelimeleri kullandığı zaman meclis içinde Türkçe söylemesi konusunda sesler çıkmıştır.

Besim Atalay da bu konuda etkili olan vekiller arasında olmuştur. 31 Temmuz 1920 tarihinde Muğla Vekili Tefik Rüştü Aras konuşmasında "*muhacirin, muhaceret*" gibi kelimeler kullanınca, Atalay araya girmiş ve Türkçe söylemesini Türk olduğumuzu ve bu kelimeleri anlayamayacağını söylemiştir. Tefik Rüştü Aras, kendisinin de Türk olduğunu konuşmasının bölünmemesini istemesi üzerine Besim Bey, amacının

¹⁵³ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 71, s. 213

¹⁵⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 25, İ: 100, s. 168.

¹⁵⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 10, İ: 23, s. 168.

¹⁵⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 11, s. 11.

¹⁵⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 25, İ:99, s. 136.

¹⁵⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 1, İ: 11, s. 213

¹⁵⁹ TBMM Z.C., D: 1, C: 14, İ: 115, s. 299.

¹⁶⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 61, s. 12.

¹⁶¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 83, s. 90.

¹⁶² TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 80, s. 706.

konusmasını bölmek değil Türk diline hürmet edilmesini istemesi olduğunu belirtmiştir.¹⁶³

3 Temmuz 1922 tarihinde Besim Bey, kendisinden önce konuşan vekillerin on beş tane Fransızca kelime kullandığını söylemiş dilimizin gelecekte nasıl bir tehlikeye düşebileceği konusunda vekilleri uyarmıştır.¹⁶⁴ Yine Besim Bey mecliste bir konuşmasında "*kabeltü vehebtü*" deyince Kastamonu Vekili Ali Rıza Bey Türkçesini söylemesini istemiş, Atalay'da "*kabul ettim bağışladım*" anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵

30 Nisan 1931 tarihinde Gümüşhane Vekili Hasan Fehmi Bey konuşurken Arapça kelimeler kullanınca, Besim Bey Türkçesini söylemesini istemiştir.¹⁶⁶ Besim Atalay 7 Mart 1932 tarihinde konuşurken yabancı kelimeler kullanan vekilleri uyarmış ve "*Milliyet dil ile kaimdir. Milliyetçi bir fırka, milliyetçi bir cemiyet her şeyden evvel dilini kayırmalıdır, korumalıdır. Dil ortadan gittikten sonra, milletin başka bir mefhumu kalmamış olur*" demiş ve "*Vaktile Karamanoğlu Memet Bey Türk dili gidiyor diye bağırıyordu. Ben de bu gün muhterem İsmet Paşaya bağırıyorum, Türk dili gidiyor.*" diyerek sitemini dile getirmiştir.¹⁶⁷

Bu konuda diğer vekiller de hassasiyet göstermişlerdir. 3 Temmuz 1920 tarihinde Burdur Vekili Soysallı İsmail Suphi Bey konuşmasında "*angaje*" kelimesi kullandığında Diyarbakır Vekili Hacı Şükrü Bey Türkçe söylemesini angaje'nin ne demek olduğunu sormuştur.¹⁶⁸ 3 Ağustos 1920 tarihinde Sinop Vekili Rıza Nur Bey mecliste konuşurken "*kategori*" kelimesini kullanınca mecliste Türkçe söyle sesleri yükselmiş bunun üzerine

¹⁶³ TBMM Z.C., D: 1, C: 3, İ: 41, s. 22-23

¹⁶⁴ TBMM Z.C., D: 1, C: 9, İ: 77, s. 468.

¹⁶⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 2, İ: 19, s. 128.

¹⁶⁶ TBMM Z.C., D: 4, C: 1, İ: 7, s. 111.

¹⁶⁷ TBMM Z.C., D: 4, C: 9, İ: 77, s. 468.

¹⁶⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 2, İ: 26, s. 153.

Rıza Nur Bey kelimenin anlamının o gruptan olduğunu eski bir alışkanlık olduğunu yakın zamanda dilimizin düzeleceğini temenni etmiştir.¹⁶⁹

16 Ağustos 1920 tarihinde Bursa Vekili Muhittin Baha Bey konuşmasında "*obustroksiyon*"¹⁷⁰ kelimesi kullanınca, 24 Eylül 1921 tarihinde Hamid Bey "*kommün*"¹⁷¹ kelimesini kullanınca ve 3 Mart 1924 tarihinde Zeki Bey "*liberal*"¹⁷² kelimesi kullanınca mecliste Türkçe söylemeleri konusunda sesler yükselmiştir.

8 Kasım 1924 tarihinde Dersim Vekili Feridun Fikri Bey "*anket parlamenterleri*" deyince Tokat Vekili Mustafa Bey Türkçe söylemesini istemiştir. Feridun Bey "*meclis tahkikatı*" olduğunu söyleyince Mustafa Bey "*Ha şöyle Türkçe söyle benim anlamadığımı ne söylüyorsun*" diyerek tepki göstermiştir.¹⁷³ 4 Aralık 1930 tarihinde Ahmet Ağaoğlu konuşurken "*Alel re'si vel aym*" deyince Urfa Vekili Ali Saip Bey, "*Türkçe konuşun!*" diye uyarmıştır.¹⁷⁴ 26 Nisan 1934 tarihinde Sadri Maksudi Arsal mecliste konuşmalarda fazlaca kullanılan "*noktai nazar*" kelimesinin Türkçesinin "*bakış*" olduğunu söylemiş Dahiliye Encümeni "*bakış*" kelimesini kullanmayı kabul etmiştir.¹⁷⁵

27 Nisan 1934 tarihinde ise Sadri Maksudi konuşmasında "*orijinal*" kelimesi kullanınca Ziya Gevher Bey kelimeleri Türkçe söylemesi konusunda ricada bulunmuştur.¹⁷⁶ 10 Aralık 1937 tarihinde Ziya Gevher Etili mecliste konuşurken Dahiliye Bakanlığı yerine Türkçe olması için "*İç bakanlık*" diye hitap etmiştir.¹⁷⁷ Meclis konuşmalarında yabancı dil kullanımına gösterilen bu tepkiler meclisin Türk dilini korumak anlamında bir çaba gösterdiğinin kanıtları olarak gösterilebilir.

¹⁶⁹ TBMM Z.C., D: 1, C: 3, İ: 43, s. 81.

¹⁷⁰ TBMM Z.C., D: 1, C: 3, İ: 50, s. 267.

¹⁷¹ TBMM Z.C., D: 1, C: 13, İ: 81, s. 3.

¹⁷² TBMM Z.C., D: 2, C: 7, İ: 2, s. 81.

¹⁷³ TBMM Z.C., D: 2, C: 10 İ: 4 s. 119.

¹⁷⁴ TBMM Z.C., D: 3, C: 23, İ: 10, s. 9.

¹⁷⁵ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 57, s. 276.

¹⁷⁶ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 58, s. 324.

¹⁷⁷ TBMM Z.C., D: 4, C: 21, İ: 14, s. 55.

2.4. Kanun, Tüzük, Mazbata ve Tartışmalarda Dil Bilgisine Yönelik Hassasiyetler

Mecliste Türk dilinin dil bilgisi kurallarına vekillerin özenle dikkat ettiği görülmüştür. Vekiller Kanunlarda, Tüzüklerde, Mazbatalarda kullanılan yabancı dil kurallarına, anlam bozukluğuna yol açacak ifade ve tabirlere ve aynı anlama gelen fazla kelime kullanımlarına karşı gelmişlerdir. Aynı zamanda kürsüye gelen vekiller konuşmalarında dil hataları yaptıkları vakit diğer vekillerce uyarılmışlardır.

2.4.1. Yabancı Dil Kurallarının Kullanımlarına Tepkiler

Türk Dili üzerinde Arapça ve Farsça dil kurallarının etkisi üzerine mecliste Tunalı Hilmi Bey, adeta tek başına olağanüstü bir mücadele göstererek dikkat çekmiştir. Hilmi Bey mecliste 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun on dördüncü maddesi görüşülürken sarf ve nahiv yani kelime yapısı, söz dizimi gibi dil bilgisi konularına parmak basmıştır.¹⁷⁸ 23 Nisan'ın Milli Bayram Addine dair kanunda birinci maddede "*23 Nisan ayadı milliyendendir*" maddesine Hilmi Bey itiraz ederek Türkçe olsun "*ayadı milleye*" yerine "*milli bayram*" diyelim demiş ve kabul görmüştür.¹⁷⁹

Özellikle yoğun çabaları sayesinde Hilmi Bey meclise yabancı dil kurallarından uzak durulacağına dair karar aldırılmış fakat bu uygulanmadığı zamanlarda tepkisini göstermekten geri durmamıştır. Mecliste Teşkilatı Esasiye Bakıye-i Müzakeresi görüşmeleri yapılırken Tunalı Hilmi söz almış meclisin Arapça-Farsça kurallar koymayacağını kabul etmesine rağmen ikinci madde de "*islam dinine*" denmesi yerine "*dini islamiye*" denmesini eleştirmiştir.¹⁸⁰

27 Aralık 1924 tarihinde Hilmi Bey, Tedrisatı İptidaiye Kararnamesi ile ilgili Vilayat Kanunu'nu eleştirmiş meclisin geçen yıl Arapça-Farsça kuralları kovduğunu

¹⁷⁸ Hakan Özdemir, **Cumhuriyet Tarihinde Hukuk Dilindeki Değişmeler ve Gelişmeler**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 135.

¹⁷⁹ **TBMM Z.C.**, D: 1, C: 10, İ: 24, s. 75.

¹⁸⁰ **TBMM Z.C.**, D: 2, C: 7, İ: 7, s. 237-238.

fakat buna rağmen Maarif Encümeni'nin yazmış olduğu kanunda var olduğunu ifade etmiştir.¹⁸¹ Hilmi Bey yine bir kanun maddesinde geçen "*tarihi neşrinden*" ifadesine karşı çıkmış meclisin Arapça kurallar ile değil Türkçe kurallar ile hareket edeceğini kabul ettiğini hatırlatarak "*neşri tarihinden olacaktır*" demiş ve mecliste kabul edilmiştir.¹⁸²

7 Ocak 1925 tarihinde Hilmi Bey, Yol Mükellefiyet Kanunu'nda geçen "*heyeti ihtiyariyeye*" ifadesinin düzeltilmesini "*ihtiyar meclisi*" denilmesini istemiştir.¹⁸³ Burada da görüldüğü üzere Arapça-Farsça kurallardan dilimizi kurtarmayı amaçlamıştır. Yine aynı günkü konuşmasında kanunlarda lisan bozukluklarına dikkat çekip "*bir kere de Türkçe kuralları doğru olan bir madde geçsin*" diyerek sitem etmiştir.¹⁸⁴

9 Aralık 1925 tarihinde Gümüşhane Vekili Cemal Hüsnü Bey konuşması esnasında "*meclisi milli*" deyince Hilmi Bey, "*meclisi milli*" değil "*büyük millet meclisi*" diyerek çıkmıştır.¹⁸⁵ 29 Mart 1926 tarihinde Tunalı Hilmi, Maarif Encümeni'nin kendi Türkçe kanun teklifini reddeden mazbatasındaki "*vareste-i izahtır*" ifadesini eleştirmiş "*benim düşmanım Arapça Farsça kurallardır hiç değilse 'izahtan varestedir' desinler*" demiştir.¹⁸⁶ Tunalı Hilmi Bey yine Maarif Encümeni'ni eleştirmiş "*Millet Matbaası*" demek varken neden "*Milli Matbaa*" diyorlar" diyerek teklif vermiş ancak kabul görmemiştir.¹⁸⁷

Tunalı Hilmi Bey bazen kanunlarda dil kurallarına dikkat çekmiş ve kanunlarda gelecek zaman kullanımının yanlışlığını "*cek-cak*" ile yazılmasının doğru olmadığını belirtmiş Diyarbakır Vekili Hacı Şükrü Bey'in "*Türkçe dersi mi alıyoruz*" çıkışına

¹⁸¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 11, İ: 27, s. 263.

¹⁸² TBMM Z.C., D: 2, C: 20, İ: 23, s. 99.

¹⁸³ TBMM Z.C., D: 2, C: 12, İ: 33, s. 45.

¹⁸⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 12, İ: 33, s. 42.

¹⁸⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 20, İ: 21, s. 76.

¹⁸⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 20, İ: 79, s. 386-387.

¹⁸⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 30, s. 501.

"*Bana evvela dil lazım*" diyerek cevap vermiştir.¹⁸⁸ Bazen Hilmi Bey bu konuda hata yapınca meclisin onu uyardığı görülmüştür. 23 Şubat 1924 tarihinde Hilmi Bey konuşmasında "*meclisi umumiyenin*" deyince meclisten Türkçe söyle "*umumi meclisler*" de diye sesler çıkmıştır.¹⁸⁹

Hilmi Bey'in bu çabalarından Afyon Vekili Ruşen Eşref Bey de etkilenmiş 30 Mart 1925 tarihli konuşmasında bir kanun maddesinde geçen "*medrestülhattatin*" ifadesinin yerine "*hattat mektebi*" denilsin diye teklif vermiş ve bu teklifi kabul edilmiştir.¹⁹⁰ Böylece Tunalı Hilmi Bey'in Arapça ve Farsça dil kurallarının Türk dili üzerindeki etkilerine tepkileri meclisteki diğer vekilleri az da olsa etkilemiş ve mecliste bu duruma dair de faaliyetler gösterilmiştir.

2.4.2. Anlam Bozukluğuna Yol Açacak İfadelerin Düzeltmeleri

Türkçeye verdiği önemi her konuda gösteren Tunalı Hilmi Bey bu konuda da başı çeken kişi olarak dikkat çekmiştir. 24 Ağustos 1921 tarihinde mecliste Nahiye Hududu ve Sureti Tadili görüşmelerinin ikinci maddesinde Hilmi Bey, "*Vilayat şuralarından tasdik olunarak Türkçe değildir. Vilayet şuralarınca tasdik olunur ve Dahiliye Vekâletine gönderilecek değil gönderilen. Elhâsıl ilân olunacaktır denilemez ilan olunur denir.*" şeklinde düzeltmeler yapmıştır.¹⁹¹ 29 Aralık 1923 tarihinde mecliste Yaban Domuzlarının İtlafı hakkında görüşmeler yapılırken Hilmi Bey bir maddede geçen "*silahların kullandıktan sonra iadesi*" ifadesinin "*silahların kullanılmalarından sonra iadesi*" şeklinde düzeltilmesini istemiş fakat bu isteği kabul görmemiştir.¹⁹²

7 Ocak 1924 tarihinde Hilmi Bey, Maliye Encümeni'nin altı yüz-iki yüz lira deyişini eleştirmiş doğrusunun altışar yüz, ikişer yüz olması gerektiğini belirtmiş "*Bu*

¹⁸⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 13, İ: 81 s. 21.

¹⁸⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 6, İ: 109, s. 265.

¹⁹⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 16, İ: 89, s. 270-271.

¹⁹¹ TBMM Z.C., D: 1, C: 13, İ: 81, s. 22.

¹⁹² TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 76, s. 547-548.

kadar güzel olan bu kadar mükemmel olan lisanın böyle noksan kelimelerle ihtimaline karşı bilmem ki biz nasıl hazmedeceğiz." demiştir.¹⁹³ 23 Mart 1924 tarihinde Hilmi Bey, Adliye Encümeni'nin yazmış olduğu bir maddeyi eleştirmiş Türkçe kuralların bozuk olduğunu bir tarafta "*olunur*" bir tarafta "*olunurlar*" denildiğini söylemiştir.¹⁹⁴

9 Aralık 1925 tarihinde mecliste Yerli Kumaştan Elbise Giyilmesi ile ilgili kanun görüşülürken, Hilmi Bey, bir maddenin metninde geçen yanlışlara değinmiştir. Hilmi Bey, Türkçe "*memurlar, müstahdemler*" demek varken neden "*memurin, müstahdemin*" denilmesini sormuştur.¹⁹⁵ 9 Ocak 1926 tarihinde Eskişehir Vekili Emin Bey konuşmasında "*köy be köy*" deyince Hilmi Bey araya girmiş "*köy köy*" denilmesinin doğru olduğunu ana dilimize saygı gösterilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁶

Hilmi Bey, mecliste Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun ikinci maddesinde geçen "*Vilayat Meclisi Umumiyesince*" ifadesinin Türkiye'deki meclisi umumilerin bir araya gelmiş olduğu anlamı dolayısıyla yanlışlığını belirtmiş "*her vilayette kendi umumi meclisince*" denilmesini teklif etmiş "*ana dilinizi berbat ettiniz daha Türkçe bilmiyorsunuz*" diye tepki göstermiştir.¹⁹⁷ 27 Ocak 1927 tarihinde Hilmi Bey, bir kanunda kullanılan gelecek zaman ekinin yanlışlığını söylemiş "*olunacak*" kelimesinin yerine "*olunan*" denilmesinin doğru olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸ Fakat bu teklifi dikkate alınmamıştır.

30 Mart 1927 tarihinde mecliste TBMM Dahiliye Nizamnamesi görüşülürken birbiri ardına üç toplantıya gelmeyen vekil için, Gaziantep Vekili Ahmet Remzi Bey, "*izinsiz kayıp*" tabirine karşı çıkmış "*izinsiz gitme*" denilmesinin daha Türkçe ve daha uygun olacağını ifade etmiştir.¹⁹⁹ Yine aynı gün Ahmet Remzi Bey, Dahiliye

¹⁹³ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 80, s. 21.

¹⁹⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 88, s. 299.

¹⁹⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 20, İ: 21, s. 75.

¹⁹⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 21, İ: 38, s. 82.

¹⁹⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 11, İ: 30, s. 341-343.

¹⁹⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 30, s. 502.

¹⁹⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 31, İ: 61, s. 315.

Nizamnamesi'nin iki yüz onuncu maddesinde anlam karışıklığına yol açacak kelimeler üzerinde teklifte bulunmuş maddede geçen "en" kelimesinin fazla olduğunu, "olanca" kelimesi yerine de Türkçe manası cümleye daha çok uyan "bütün" kelimesini teklif etmiş ve kabul edilmiştir.²⁰⁰

30 Haziran 1932 tarihinde Besim Atalay, bir maddede geçen "büro" kelimesine dikkat çekmiş, Türkçe de "ü" den sonra "o" harfinin gelemeyeceğini belirtmiş ve büro'nun "bürü" ya da "boru" olması gerektiğini söylemiştir.²⁰¹ 11 Haziran 1933 tarihinde mecliste "uçaklar" kelimesi üzerine tartışma çıkmış Diyarbakır Vekili Kazım Bey "uçarlar", Samsun Vekili Ruşeni Bey "uçkaç" diyebiliriz deyince Besim Atalay araya girmiş, "söz Türkçe kelime olunca herkes karışıyor Arapça olsa kimse konu etmezdi" diyerek tepki göstermiş ve doğrusunun "uçak" olduğunu söylemiştir.²⁰²

5 Nisan 1932 tarihinde Manisa Vekili Refik Şevket Bey, yapılan bir kanunun maddesinin kanun lisanına daha uygun olması için maddede geçen "1932 senesinde ve müteakip senelerde" ifadesinin yerine "1932 senesinden itibaren İstanbul veya ecnebi tıp fakültelerinden neşet edecek tabiplerin" denilmesini takrir vermiştir ve encümente de kabul görmüştür.²⁰³ Yine Refik Şevket Bey, İskan Kanunu görüşmelerinde dil konusuna değinmiş kanunda geçen "toplaniş" kelimesi yerine doğrusunun "oturuş" olduğunu belirtip teklif vermiş ve mecliste de kabul edilmiştir.²⁰⁴

Çorum Vekili Mustafa Bey, Köy Kanunu'nun otuz ikinci fıkrasında geçen "köyde köylünün hastalığına sebep olacak kadar çürümüş ve kokmuş meyve" ifadesinin daha fenni ve daha Türkçe olması için "kokmuş veya çürümüş yiyeceği sattırmamak" denmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁵ Mecliste Mesai Kanun Layihası görüşülürken Afyon Vekili

²⁰⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 31, İ: 61, s. 320.

²⁰¹ TBMM Z.C., D: 4, C: 9, İ: 75, s. 429.

²⁰² TBMM Z.C., D: 4, C: 16, İ: 69, s. 181.

²⁰³ TBMM Z.C., D: 4, C: 8, İ: 43, s. 51.

²⁰⁴ Milliyet, 8 Haziran 1934, s. 1.

²⁰⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 7, İ: 3, s. 86.

Ruşen Eşref Bey, on yedinci madde de geçen "*en azdan*" ifadesi yerine daha "*Türkçe olsun 'en az' diyelim*" demiş ve encümende kabul etmiştir.²⁰⁶

8 Aralık 1926 tarihinde meclisi yöneten Reis, Yol Mükellefiyeti Kanunu'nda geçen "*memurlardan talebelik yapanlar*" ifadesini Türkçe bir şekle sokmak amacıyla "*memurlardan talebe olarak mektebe devam edenlere şamil değildir*" diyerek düzeltmeyi ve bu şekilde meclisin oyuna sunmayı düşündüğünü söylemiş ve meclisçe kabul görmüştür.²⁰⁷ 14 Mart 1934 tarihinde Devlet Alım Satım Kanunu'nun yedinci maddesi üzerinde Isparta Vekili Mükerrerem Bey düzeltmeler yapmıştır. Maddede geçen "*pazarlıkla*" ifadesinin yerine "*pazarlık*" denilmesini "*için de*" tabirinin de "*içinde*" olmasını söylemiş ve o şekilde kabul edilmiştir.²⁰⁸ 30 Haziran 1934 tarihinde Bursa Vekili Rüştü Bey, Telgraf ve Telefon İdaresi Kadro Cetvellerinin Tadiline dair kanunun birinci maddesinde "*ilave edilmiştir*" cümlesine karşı çıkmış ve öz Türkçe olması için "*eklenmiştir*" ifadesi ile değiştirmeyi teklif etmiş ve bu teklifi kabul edilmiştir.²⁰⁹ Böylece meclis içindeki faaliyetlerde özellikle de kanunlarda TBMM'nin anlam karışıklığına yol açabilecek ifadelerin önüne geçmeye çalışıldığı görülmüştür.

2.4.3. Karışıklığa Yol Açabilecek Eş Anlama Sahip Farklı Kelime Kullanımlarına

Dair Eleştiriler

Aynı anlama gelen farklı kelime kullanımlarına mecliste tepkiler gösterilmiştir. Türkçe ve Türk dili ile ilgili hemen hemen her konuda olduğu gibi bu konuda da Tunalı Hilmi Bey en çok mücadele veren kişi olmuştur. Tunalı Hilmi Bey'e bu konuda en çok desteği de Refik Şevket Bey'in verdiği görülmüştür.

²⁰⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 19, İ: 15, s. 65.

²⁰⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 13, s. 43.

²⁰⁸ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 51, s. 127.

²⁰⁹ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 75, s. 82.

28 Ocak 1924 tarihinde Tunalı Hilmi, İktisat Encümenini dil hatalarından dolayı eleştirmiştir. İkinci satırda "*sahipleri*", beşinci satırda "*ashabı*" denildiği oysa ikisinin de aynı anlamda olduğunu birinin fazla yazıldığını ifade eden Hilmi Bey, "*Türkçeme çok kötü davranıyoruz*" deyince Bilecik Vekili Fikret Bey, "*Türkçemiz*" demiş Hilmi Bey de cevaben "*Türkçeniz olmuş olsaydı böyle yazmazdınız*" diyerek tepkisini dile getirmiştir.²¹⁰ 7 Ocak 1925 tarihinde Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun bir maddesinde "*yol bedeli nakdisi*" başka bir maddesinde "*tarik bedeli*" dendiğine kızan Hilmi Bey "*eğer lisanımızı bu hale getireceksek bozalım yeniden yapalım*" demiştir.²¹¹

5 Mart 1925 tarihinde Tunalı Hilmi, Maarif Vekili'ni eleştirmiş bir tarafta "*tıp fakültesi*" bir tarafta "*tıp medresesi*" olduğunu birisinin kullanılmasında için başvekalete takrir vereceğini belirtmiştir.²¹² Hilmi Bey aynı gün Maarif Vekaleti'ni eleştirmeye devam etmiş Telif ve Tercüme Heyeti'nin, Maarif bütçesi ve mazbatalardaki hatalarına değinmiş ve Türkçemize iyi bakılmadığını "*Dersaadet tıp fakültesi mi medresesi mi ? İstanbul mu ? Deraliye mi ? Dersaadet mi ? Darülhilafe mi ? bunların hangisi en başta heyet bunu düzeltsin*" demiştir.²¹³

9 Ocak 1926 tarihinde Mecliste İdare-i Umumi Vilayet Kanunu görüşülürken Tunalı Hilmi mazbatanın başında "*Vilayat*" diyor aşağıda "*Vilayet*" bu nasıl bir iştir" demiş daha sonra "*Türkoğlu Türk eğer sen anadince yazsaydın sen bu hataları yapmayacaktın*" diyerek sitem etmiştir.²¹⁴ 8 Nisan 1925 tarihinde mecliste Muvazene-i Umumiye Kanunu görüşmelerinde Yozgat Vekili Süleyman Sırrı Bey, kanunun bir yerinde "*duhuliye*" bir başka yerinde aynı şey için "*oktrova*" kelimelerinin kullanıldığını

²¹⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 3, İ: 91, s. 437.

²¹¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 12, İ: 33, s. 42.

²¹² TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 70, s. 183.

²¹³ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 70, s. 161.

²¹⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 21, İ: 38, s. 83.

dolayısıyla düzeltilip "*duhuliye*" denilmesini isteyince Hilmi Bey burada araya girip "*sanki duhuliye kelimesi Türkçe mi ?*" diyerek tepki göstermiştir.²¹⁵

Manisa Vekili Refik Şevket Bey, Yerleştirme Kanunu'nun birinci maddesinde "*ekim ve kültür*" ifadelerine takılmış kanunun lügat olmadığını ikisinden birinin kullanılması gerektiğini belirtmiştir.²¹⁶ 20 Mayıs 1935 tarihinde Refik Şevket Bey kanunlarda "*maarif-kültür, kurum-cemiyet, asbaşkan-müsteşar*" gibi aynı anlamda olan kelimelerin karışıklığını eleştirmiş ve şöyle demiştir "*Mesela ne güzel yapılmıştır; askerlik hakkındaki kanun çıkarken mülâzımdan başlamak üzere askerî derecelerin bir isim listesi de kabul edilmiştir. Bundan sonra o isimleri ihtiva etmeyen bir kanunun, yani eski isimleri ihtiva eden kanunun buradan geçmesi ihtimali yoktur.*"²¹⁷ demiştir.

Refik Şevket Bey devamla aynı gün Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri hakkında çıkan kanunda bir tarafta "*maarif bakanlığı*" bir tarafta "*maarif encümeni*" ve başka bir yerde "*kültür danıştı*" denilmesini eleştirmiş kanunda "*asbaşkanlık*" geçtiğini başka kanunlarda aynı unvanın "*müsteşar*" olarak geçtiğini söylemiştir.²¹⁸ Böylece meclis kendi içindeki uygulamalarında ve bilhassa kanunlarda Türk dil kurallarına ilgi göstermiş ve anlam bozukluğuna yol açacak durumlara önlemler alarak tam anlamıyla doğru ve düzgün bir Türkçe ile hareket etme çabası içinde olmuştur.

2.4.4. Denizbank Kanunu'nun İsmine Yönelik Tartışmalar

TBMM'de 24 Aralık 1937 tarihinde Denizbank Kanunu görüşülmüştür. Bu görüşmede Sadri Maksudi Arsal söz almış Türk lisanının yapısından özelliklerinden söz etmiş Denizbank ifadesinin yanlış olduğunu tıpkı İş Bankası, Merkez Bankası gibi

²¹⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 17, İ: 97, s. 182.

²¹⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 65, s. 70-71.

²¹⁷ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 26, s. 152.

²¹⁸ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 26, s. 152.

Denizbank'ın Türkçesinin de Denizbankası olduğunu söylemiş, bu konuda teklif vermiş bu teklifi de dikkate alınmıştır.²¹⁹ 27 Aralık 1937 tarihinde Siirt Vekili İsmail Müştak Mayakon, Sadri Maksudi Arsal'a cevap vermek amacıyla konuşma yapmıştır. Mayakon, Sadri Maksudi'nin hukukçu olduğunu Türk dili ve grameri ile ilgili belli ki pek bir çalışma yapmadığını ileri sürmüştür.²²⁰

Sadri Maksudi'nin Türk dil gramer ve şivesini inkar ettiğini belirten Mayakon, "*Ayvansaray, Maltepe, Bahçekapı, Kumkapı gibi kulağa hoş gelen bir sürü Türkçe terkiib vardır.*" demiştir.²²¹ Mayakon, sözlerine devam ederek "*Türkçede üç şekil terkiibi izafi bulunduğunu bilirsiniz. Birinci şekil, terkiibi izafilerde hem muzaf, hem muzafünilyeh izafet alâmeti alırlar. Bu, terkiibi izafi şekillerinin en basitidir. Milletın hakimiyeti, Cumhuriyetin fazileti, Meclisin ruznamesi, Hükümetin muvaffakiyeti» terkiiblerinde olduğu gibi. İkinci şekil terkiibi izafilerde izafet alâmeti yalnız muzafın sonuna gelir. Kanun kuvveti, Türk bayrağı, zekâ eseri, şive düzgünlüğü» terkiiblerinde olduğu gibi. Üçüncü şekil terkiibi izafilerde ne muzaf ne de muzafi ileyh izafet alâmeti alamazlar. Darrdere, Maltepe, Adahisar, Kadıköy terkiiblerinde olduğu gibi"* demiş ve Denizbank, Sümerbank gibi şeylerin de üçüncü kategoride olduklarını ifade etmiştir.²²²

Daha sonra Muş Vekili Hasan Reşit Tankut, bu konuyla ilgili söz almış Sadri Maksudi'nin Osmanlı grameri ile hareket ettiğini belirtmiş Türk gramerinin çok geniş olduğunu Denizbank ifadesinin doğruluğuna dair de Türkiye'deki çeşitli vilayetlerde Dağköy, Babakale, Elmayaka, Çobandere, Çınarköy, Keçiören gibi köy isimlerini örnek vermiştir.²²³ Tüm bunların neticesinde de Sadri Maksudi'nin teklifi reddedilmiştir.

Sadri Maksudi'nin Denizbank yerine Denizbankası denilmesi teklifinin mecliste olduğu kadar meclis dışında da gündemi meşgul ettiğini görmekteyiz. Falih Rıfkı Atay

²¹⁹ TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 20, s. 98-99.

²²⁰ TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 21, s. 110-111.

²²¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 21, s. 110-111.

²²² TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 21, s. 110-111.

²²³ TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 21, s. 111-112.

bir radyo programına katılıp Sadri Maksudi'yi sert bir şekilde eleştirmiş, Türkçenin genişliğinden ve zenginliğinden bahsetmiştir.²²⁴ Yine bir başka eleştiri Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Doçenti Agop Dilaçar tarafından gelmiştir. Dilaçar, Sadri Maksudi'nin Türk dilini Türkiye'de değil Çarlık Rusya mekteplerinde öğrendiğine değinmiş ve Denizbank ifadesinin doğruluğunu ifade etmiştir.²²⁵

2.5. TBMM İç Tüzüğünde Türkçe Kullanımına Dikkat Edilmesi

29 Nisan 1929 tarihinde Tekirdağ Mebusu Celal Nuri Bey, TBMM Dahili Nizamnamesi'nde Arapça-Farsça kurallarla yazılmış kelimelerin Türkçeleştirilmesi, konuşma ve yazma dillerinde Türkçeye dönüştürülmesi konusunda bazı kelimeleri Türkçe şekilleriyle teklif etmiş, Teşkilatı Esasiye Encümeni, mazbatasında bu kelimeleri onaylamıştır.²²⁶

Ancak mecliste düzeltilen tabirlerle ilgili tartışma çıkmıştır. Bu tabirlerden birisi olan "*Muhasebeci katiye kanunu*" tabirinin "*hesabi kati*" şeklinde düzeltilişine Trabzon Vekili Abdullah Bey "*kati hesap*", Besim Atalay Bey de "*hesap kesimi*" şeklinde olmalı diye karşı çıkmıştır.²²⁷ Bu tartışma devam ederken bazı vekiller bunun dil konusunda bilgili kişilerce yapılması gerektiğini söylemiş netice de Ziya Gevher Etili lisanda her tarafta eşitliği sağlamak adına bu kanundaki düzeltmelerin yapılacak olan söz kitabının ardından yapılması konusunda teklif vermiş ve kabul edilmiştir.²²⁸

Celal Nuri Bey'in bu teklifinin kabulüyle beraber TBMM'nin kendi İç Tüzüğünde de Türkçeye dikkat ettiği görülmüş aynı zamanda Arapça ve Farsça kurallarla yazılmış kelimelere tamamen karşı olduğu gözlenmiştir.

²²⁴ **Tan**, 28 Aralık 1937, s. 8.

²²⁵ **Ulus**, 28 Aralık 1937, s. 8.

²²⁶ **TBMM Z.C.**, D: 3, C: 10, İ: 59, s. 149-151. Bu kelimelerden bazıları şunlardır: "riyaset-reislik, müdafai milliye- milli müdafaa, katibi umumi-umumi katip, vd. gibi,"

²²⁷ **Milliyet**, 30 Nisan 1929, s. 4.

²²⁸ **TBMM Z.C.**, D: 3, C: 10, İ: 59, s. 141-145.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TBMM'NİN TOPLUM HAYATINDA TÜRKÇENİN KULLANIMINA YÖNELİK ÇALIŞMALARI

3.1. Eğitimsel Alanda Türk Dilinin Kullanımına Dikkat Edilmesi

TBMM'nin eğitim alanında Türk diline oldukça ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. 19 Ekim 1920 tarihinde Besim Atalay, ülkede muallim sıkıntısından yakınmış, bu şartlar altında bir üniversite açmanın yanlış olduğunu dahası ticaretle uğraşan ve idadiden bir şekilde mezun olan birisinin Sultaniye'ye Türkçe muallimi olmasını eleştirmiştir. Çünkü ona göre Türkçe muallimliği kolay değil ve dilin esaslarının iyi bilinmesi gereklidir.²²⁹

5 Aralık 1923 tarihinde mecliste Orta Tedrisat Muallimleri hakkında çıkan kanunda, muallim olabilme şartlarından birisi de Türkçe, Fenni Terbiye ve Felsefe'den verecekleri sınavlardır. TBMM buraya Türkçe imtihanda koyarak, dilimize yönelik hassasiyetini göstermiştir.²³⁰ 7 Ocak 1922 tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti İcra Vekilleri Heyeti, Türkiye'de yabancı dille faaliyet gösterecek özel okulların Tarih, Coğrafya ve Türkçe derslerini Türk dili ile yapacakları kararını almıştır.²³¹

Türk dili konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler üzerine mecliste tepkiler de verilmiştir. 21 Ocak 1925 tarihinde Kazım Vehbi Bey, konuşmasında kütüphaneler ve Türk harsı için bütçe ayrılmasına karşı çıkmış "*ne bir Türkçe sözlük yaptılar ne de bir sarfı-nahiv yaptılar*" demiştir.²³² 26 Şubat 1925 tarihinde de mecliste Maarif bütçesi görüşülürken Hakkı Tarık Bey, sarf ve nahiv ile lügat sözlüklerimiz olmamasından

²²⁹ TBMM Z.C., D: 1, C: 5, İ: 86, s. 106.

²³⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 62, s. 49.

²³¹ BCA, 30-10-0-0-143-21-1, 7 Ocak 1922.

²³² TBMM Z.C., D: 2, C: 12, İ: 38, s. 225.

yakınmıştır.²³³ 7 Mart 1925 tarihinde Tunalı Hilmi Maarif Vekaleti'nin "*leyli iptidai*" demesini eleştirmiş ve "*umarım bunu "ilk yatılı mektebi" diye düzeltirler*" demiştir.²³⁴

5 Mart 1925 tarihinde Ardahan Vekili Talat Bey, Türk çocuklarının ecnebi okullara gittiğini, örnek olarak da Ankara'da memur çocuklarının Musevi okullarına gittiğini ifade edip "*ecnebi okullarda Türkçe'yi daha iyi öğretiyorlar, sobaları güzel yanyıyor bu sebeplerden dolayı böyle bir durum var*" demiştir.²³⁵ Yine Talat Bey mecliste Ticaret Vekaleti bütçesi görüşülürken söz almış, Zonguldak Maden Mektebi'nin programlarında yabancı dil dersleri olduğu halde Türkçe dersi olmaması konusuna eleştiri getirmiştir.²³⁶

20 Mart 1926 tarihinde Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, konuşması sırasında öğrencilerin vatanperver, milliyetperver yetişmeleri için okullarda Türkçe dersleri yapmak gereğine vardıklarını söylemiştir.²³⁷ 27 Mayıs 1934 tarihinde Sadri Maksudi Arsal konuşurken Aristo, Platon, Shakespeare gibi kişilerin klasik eserlerinin kendi dilimize çevrilmesinin önemine değinmiştir. Arsal, bir çok yerde bu eserlerin okutulduğunu Türk gencinin kendi ana dili ile bu kitapları okumasının çok mühim olduğunu söylemiştir.²³⁸

25 Mayıs 1935 tarihinde Maarif Vekili Abidin Özmen, nasıl yabancı yerlerde talebelerimiz varsa kendi ülkemizde de yabancı talebelerin olduğunu ve hatta onlar için Türkçe lisan kürsüsü ihdas ettikleri üzerine bir konuşma yapmıştır.²³⁹ Abidin Bey, sözlerine devam ederek aynı zamanda ülkedeki yabancı öğretmenlerden memnun olduklarını yavaş yavaş Türkçe öğrenip konuşmaya başladıklarını söylemiştir.²⁴⁰

²³³ TBMM Z.C., D: 2, C: 14, İ: 65, s. 328.

²³⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 71, s. 213.

²³⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 70, s. 169.

²³⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 16, İ: 81, s. 5.

²³⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 269.

²³⁸ TBMM Z.C., D: 4, C: 22, İ: 58, s. 323.

²³⁹ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 29, s. 260.

²⁴⁰ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 29, s. 261.

26 Mayıs 1935 tarihinde Eskişehir Vekili İstamat Özdemir, konuşmasında özel mekteplerde Türk dili ile ders verilmesine değinmiş ve bu sayede öğrencilerin vatana bağlı, Türklüğe sadık hizmet edeceklerini ifade etmiş, küçük sınıflarda yapmış olduğu tespitlerin bu yönde olduğunu belirtmiştir.²⁴¹ İstamat Bey sözlerine devam ederek bu topraklarda büyüyen bir kişinin Türk dili ile kültürü ile ne kadar terbiye görürse devlete, vatana karşı daha bağlı olacağını söylemiştir.²⁴²

26 Mayıs 1938 tarihinde Maarif Vekili Saffet Arıkan, Neşriyat işleri ile ilgili konuşurken yazılan kitapların Türkçe alıştırmalarla birlikte okullara gönderileceğini söylemiştir.²⁴³ Böylece TBMM eğitim alanında Türkçe kullanılması hususuna oldukça dikkat etmiş ve bu konuda adımlar atmıştır.

3.2. Dini Alanda Türkçe Kullanımına Dair Çalışmalar

TBMM, Dini alanda da Türkçenin kullanılması konusunda ilgi göstermiştir. Bu konuda ilk hamle 30 Ağustos 1920 tarihinde Dersim Vekili Abdülhak Bey tarafından gelmiştir. Abdülhak Bey camilerde hutbelerin Arapça olmasından dolayı içeriğinin halk tarafından anlaşılabilmesi nedeniyle Türkçe olarak verilmesi için bir takrir vermiştir.²⁴⁴ Ancak Abdülhak Bey'in bu girişimi Şeriye Encümeni'nin 27 Ekim 1920 tarihinde okunan raporla reddedilmiş ve rapor oylanarak kabul edilmiştir.²⁴⁵

30 Eylül 1922 tarihinde Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey konuşmasında dinimizi bize anlatacak Türkçe bir kitabımız olmamasından ayrıca Arapça ve hatta İngilizce lisanlarda bile daha çok asarı İslamiye olduğundan yakınmıştır.²⁴⁶ Sivas Vekili Mustafa Taki Bey, Hüseyin Avni Bey'in dinimizle ilgili Türkçe bir kitabımız yok

²⁴¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 25, İ: 67, s. 219.

²⁴² TBMM Z.C., D: 5, C: 11, İ: 68, s. 239.

²⁴³ TBMM Z.C., D: 5, C: 25, İ: 67, s. 221.

²⁴⁴ TBMM Z.C., D: 1, C: 4, İ: 76, s. 453.

²⁴⁵ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 679.

²⁴⁶ TBMM Z.C., D: 1, C: 22, İ: 93, s. 418.

eleştirisine cevap vermiş, Hüseyin'i Cisri Efendi hazretlerinin *Risalet'ül Hamidiye* adlı eserinin Manastırlı İsmail Hakkı tarafından Türkçeye çevrildiğini söylemiş, Besim Atalay ise araya girerek o kitabın Arapçadan daha kötü olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁷

22 Şubat 1925 tarihinde Çankırı Vekilleri Talat ve Ziya Beyler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yarışma yoluyla bir Türkçe hutbe mecmuası hazırlatılması ve bu Türkçe hutbelerin de okunmasının mecburi tutulması konusunda önerge vermişlerdir.²⁴⁸

7 Mart 1925 tarihinde Tunalı Hilmi, Kuranı Kerim'in Türkçeye çevrilmiş olmasının öneminden bahsetmiş İmam Hatip Mekteplerinde din dilinin Türkçe olduğunu hadislerin Türkçe okunduğunu ifade etmiştir.²⁴⁹ Hakkı Tarık Bey 16 Mart 1925 tarihinde konuşmasında, meclisin Kuranı Kerim'in Türkçeye tercümesini kabul ettiğini fakat Diyanet İşleri bütçesine tefsir tabirinin de yazıldığını sormuş Mustafa Abdülhalik Bey, "*Kuranı Kerim tercüme ediliyor aynı zamanda tefsirlerden de yararlanılıyor*" diyerek cevap vermiştir.²⁵⁰

16 Mart 1926 tarihinde Tunalı Hilmi camilerde hutbelerin Türkçe okunacağı durumundan söz açmış ve "*şimdiye kadar Diyanet neden bir hazırlık yapmamıştır.*" diye sormuştur buna cevaben Çankırı Vekili Mustafa Abdülhalik Bey hutbelerin hazırlandığını söylemiştir.²⁵¹ Diyanet İşlerinin bu konuya dair adım attığı 16 Aralık 1928 tarihinde Orhaneli müftülüğüne gönderdiği seksen adet Türkçe hutbe kitaplarından anlaşılmaktadır.²⁵² Sonuç olarak bakıldığında TBMM dini alanda da Türkçenin kullanımı üzerinde hassasiyet göstermiştir.

²⁴⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 22, İ: 93, s. 453

²⁴⁸ BCA, 30-10-0-0-7-41-31, 22 Şubat 1925.

²⁴⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 71, s. 199-200.

²⁵⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 25, İ: 100, s. 171.

²⁵¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 25, İ: 100, s. 171.

²⁵² BCA, 51-0-0-0-3-17-13, 16 Aralık 1928.

3.3. Sağlık Alanında Türkçe Kullanımına Yönelik Verilen Önem

2 Ocak 1924 tarihinde Tunalı Hilmi Bey, reçetelerin Türkçe yazılmamasından dolayı Tıbbiye Mektebine yüklenmiştir. Hilmi Bey, konuşmasında "*Tıbbiyenin karavanasından maddî, manevî bütün ruhunu almış olan Tunalı Hilmi; teessüf eder ki hâlâ ve hâlâ fakülte mi, medrese mi denilmesini tespit etmemiş olan Tıbbiye Mektebi, vaktiyle bu memlekette hürriyet nurunu, ihtilâl nurunu, isyan nurunu saçmış olduğu halde hâlâ bu anlaşılmaz Türkçeye karşı ihtilâl etmiyor. Memleketin tıbbiyeli evlâdına karşı tıbbiyenin ihtiyar çocuğu bağıyor ki, diyor ki: Sadettir. Bağıyor. Diyor ki: Siz ey tıbbiyeliler! Buna, anlaşılmaz dile karşı ne vakit isyan bayrağını açacaksınız ?*" diye sormuştur.²⁵³

11 Kasım 1924 tarihinde Tunalı Hilmi konuşmasında, bu kez bir kanun maddesinde geçen "*röntgen, radyum*" gibi kelimeleri eleştirmiş, Türkçe olması gerektiğini, milletin tıp mektebinin resmi lisanının var olduğunu, neden Türkçelerinin yazılmadığını sorunca mecliste, "*Türkçeleri yoktur*" sesleri yükselmiştir.²⁵⁴ 19 Nisan 1926 tarihinde mecliste Tıbbi Adil Müesseseleri Kanunu görüşülürken Tunalı Hilmi Bey "*ihtibaratı tıbbiyeyi*" adliye ifadesine dikkat çekmiş, Kastamonu Vekili Ali Nazmi Bey "*tıbbi bir terimdir*" demiştir. Meclisi yöneten Reis, Türkçesinin bulunamadığını söyleyince Tunalı Hilmi "*tıbbımızı Türkçeleştirmesek hiçbir alanda yükselmez*" demiştir.²⁵⁵

3 Mart 1926 tarihinde mecliste Düsturun Edviye Komisyonu hakkında kanun layihasıyla ilgili tartışma çıkmıştır. İstanbul Vekili Hakkı Şinasi Bey, İlaçlar Düsturu Kanunu yerine diğer devletlerin kabul ettiği Kodeks yani Türk Kodeksi denilsin deyince Yusuf Akçura, araya girmiş Türk Kanunu'nun Türkçe olması gerektiğini bu nedenle

²⁵³ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 78, s. 651-652.

²⁵⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 10, İ: 5, s. 183.

²⁵⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 24, İ: 87, s. 134.

Türk İlaç Kanunu denilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁵⁶ Ancak Hakkı Şinasi Bey, Kodeksin uluslararası bir ifade olduğunu söyleyince Şinasi Bey'in teklifi kabul görmüştür.²⁵⁷

22 Ocak 1927 tarihinde Yozgat Vekili Süleyman Sırrı Bey, Eczacılar ve Eczaneler hakkında çıkacak kanun ile ilgili konuşmuş, reçetelerin Türkçe yazılması ya da en azından ilaçların nasıl kullanılacağına Türkçe yazılması gerektiğini söylemiştir.²⁵⁸

Yine aynı tarihte mecliste Eczacılar ve Eczaneler hakkında kanun ile ilgili Ağrı Vekili Şefik Bey söz almış, reçetelerin Fransızca yazılması doktor ve eczacı için iyi olabilir fakat hangi ilacın ne miktarda verileceğın sorun olduğunu, bu yüzden "*reçete hangi lisan ile yazılırsa yazılsın yanına Türkçe karşılığı da yazılsın*" demiştir.²⁵⁹ Sıhhiye Vekili Refik Bey, dünyanın kabul ettiği reçete lisanının Latince olduğunu sadece bizde ve Fransa da Fransızca olduğunu belirterek esas olarak Latince yazılması gerektiğini belirtmiş ve Türkçe meselesi içinde "*onunda zamanı olacak*" demiştir.²⁶⁰ Netice de TBMM, sağlık alanında da Türk diline değer vermiş bu konuda çalışmalar yapmıştır.

3.4. Basın Hayatında Türkçe Kullanılmasına Dair Düşünceler

Tunalı Hilmi ve Besim Atalay basına yönelik Türkçe konusunda ilgi gösteren iki vekil olmuşlardır. 28 Eylül 1920 tarihinde Tunalı Hilmi, Hakimiyeti Milliye gazetesinde şeri, ilmi, fenni, kanuni kelimeler hariç olmak üzere Türkçe olmayan tamlamalar ve halk diline girmemiş kuralların kullanılmaması üzerine teklifte bulunmuş ancak onun bu teklifi dikkate alınmamıştır.²⁶¹ 16 Mayıs 1926 tarihinde ise Hilmi Bey, Anadolu Ajansı'ndan Türkçeye dikkat etmelerini istemiş, Arapça-Farsça kuralların terkiplerin

²⁵⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 65, s. 39-40.

²⁵⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 65, s. 39-40.

²⁵⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 28, s. 426-427.

²⁵⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 28, s. 429.

²⁶⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 28, İ: 28, s. 429.

²⁶¹ TBMM Z.C., D: 1, C: 4, İ: 74, s. 400.

çok fazla olduğunu, çok karışık yazdıklarını dikkat edip açık bir şekilde yazmaları gerektiğini ifade etmiştir.²⁶²

30 Ocak 1924 tarihinde Besim Atalay, matbuatı eleştirmiş ne dilinin ne duygusunun kendisine hitap etmediğini yayınlarına bakıldığı zaman İngilizce'den Fransızca'dan tercüme edilen şeylerle dolu olduğunu söylemiştir.²⁶³ Besim Bey sözlerine devam ederek matbuata Türk matbuatı demeye dilinin varmadığını ifade etmiş ve her şeyden önce dilinin bile Türkçe olmadığını "*Tanın mi? Cenin mi? Tevhidi efkar mı? İkdam mı?*" diyerek bunlardan hangisinin isminin Türkçe olduğunu sormuştur.²⁶⁴ Besim Bey'e cevaben Denizli Vekili Mazhar Müfid Bey "*İleri*" gazetesi Türkçedir" deyince Atalay, "*uyguları Türkçe değil, dili de Türkçe değil*" demiştir.²⁶⁵

3.5. Askeri Alanda Türkçenin Kullanımına Dair Çalışmalar

Meclis, Türkçeye verdiği önemi askeri konularda da göstermiştir. 21 Mart 1925 tarihinde Kastamonu Vekili Halit Bey konuşmasında ülkede Türkçe bir harita sıkıntısı çekildiğinden dem vurmuş sağlam ve doğru bir haritamız olmadığını söylemiş Karesi Vekili Vehbi Bey de kendisini desteklemiş ve yapılmasını Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey'den istemiştir.²⁶⁶

4 Haziran 1934 tarihinde Ziya Gevher Etili konuşmasında askeriyenin Türkçe konusunda ilerlediğini, "*tayyare*" yerine "*uçak*", "*tahtelbahir*" yerine "*denizaltı*" dediklerini ifade etmiştir.²⁶⁷ 20 Mart 1935 tarihinde Askeri rütbe ve terimlerin

²⁶² TBMM Z.C., D: 2, C: 25, İ: 100, s. 168.

²⁶³ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 92, s. 463.

²⁶⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 92, s. 462-463.

²⁶⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 92, s. 462-463.

²⁶⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 16, İ: 83, s. 86.

²⁶⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 64, s. 44.

Türkçeleştirilmesi Atatürk ve Başbakanlığın uygun görmesiyle yapılmış ve bölüklere kadar gönderilmiştir.²⁶⁸

2 Mayıs 1935 tarihinde Zabitan ve Askeri Memurların Maaşatı hakkında kanun ile ilgili maddelerde bazı değişiklik yapılmış kanun layihasında yazılı askeri rütbelerin öz Türkçe karşılıkları ile düzeltilmesi kararı alınmıştır.²⁶⁹

3.6. İdari Alanda Türkçe Kullanılmasına Özen Gösterilmesi

1 Ekim 1921 tarihinde mecliste İdare-i Kura ve Nevahi Kanun görüşmelerinde Erzurum Vekili Necati Bey, pek çok köyün yabancı diller ile anılmasını eleştirmiş ve Türkçe isimlerle adlandırılmaları için tahrir vermiş ve tahriri de dikkate alınmış encümene tadil edilmesi için gönderilmiştir.²⁷⁰

Besim Atalay, 9 Mayıs 1921 tarihinde yabancı isim taşıyan şehir adlarının Türkçe olması için bir kanun teklifi vermiştir.²⁷¹ Uzun süredir bu topraklarda olunmasına rağmen şehirlerin adlarının milli olmadığını eleştirmiştir.²⁷² Besim Bey sözlerine devam ederek, Rusların girdiği her şehre kendi dillerinde isim verdiğini belirtmiş, bizim de; şehirlerimize Türkçeye İslâmcaya uygun isimler vermemiz gerektiğini söylemiştir.²⁷³

Besim Bey'in ecnebi şehir adlarını Türkçe yapılması ile ilgili teklifine Mustafa Taki Bey onay vermiş Ankara'nın, Sivas'ın, Tokat'ın ne demek olduğunu bunların kendi lisanımızda bir anlamı olmadığını söylemiştir.²⁷⁴ Gaziantep Vekili Yasin Bey de bu teklifi desteklemiş ve Gaziantep'in Rumkale isminde bir kazası olduğunu fakat içinde tek bir Rum'un dahi olmadığını belirtmiştir.²⁷⁵ Rize Vekili Ziya Hurşit Bey de, Besim

²⁶⁸ BCA, 490-1-0-0-1137-146-2, 20 Mart 1935.

²⁶⁹ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 22, s. 47.

²⁷⁰ TBMM Z.C., D: 1, C: 13, İ: 84, s. 69.

²⁷¹ TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 31, s. 269.

²⁷² TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 31, s. 269.

²⁷³ TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 31, s. 269.

²⁷⁴ TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 31, s. 270.

²⁷⁵ TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 31, s. 270.

Atalay'ın teklifine destek veren bir konuşma yapmış buna örnek olarak da Rize sancağında yabancı adların Rize Meclis İdaresi'nce değiştirildiğini söylemiştir.²⁷⁶

Refik Şevket Bey, bu konuşmaya katılarak Besim Bey'in teklifinin yerinin İdare-i Vilayet Kanunu'nda Mahallin Meclisi olduğunu söylemiştir. Daha sonra Malatya Vekili Mustafa Bey konuyla ilgili Riyaseti Celile'ye teklif götürmüştü, Vilayet Mecalisi Umumiyesi'nce teklifin dikkate alınması kabul edilmiştir.²⁷⁷ 5 Aralık 1924 tarihinde Çanakkale Vekili Mehmet Bey ve Zonguldak Vekili Hilmi Bey, Mardin'in "*Resülayn*" kazasının isminin, "*Pınarbaşı*" olarak değiştirilmesi için teklif vermiş; fakat meclisçe kabul edilmemiştir.²⁷⁸

25 Mayıs 1935 tarihinde Hükümet Teşkilatı için Türkçe kelimeler kullanılması mecliste tartışılmıştır.²⁷⁹ Maarif Vekili Abidin Özmen Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve diğer makamların bu konuyla ilgileneceğini belirtmiştir.²⁸⁰ 9 Haziran 1937 tarihinde Ziya Gevher Etili Bey, Beş Kaza Teşkili hakkında kanun layihasında yeni kazaların isimlerinin garip olduğunu ve Türkçe olup olmadığını merak etmiştir. Dahiliye Vekili Abdülmuttalip Öker Bey, bu işin genel meclislerin işi olduğunu ifade etmiş Ziya Bey de Dahiliye Vekili'nin emri ile bu işin çabuk halledilebileceğini söylemiştir.²⁸¹

3.7. Meclisin Halka Yönelik Türkçe İçin Gösterdiği Duyarlılık

TBMM, özellikle de Türk dili konusunda halk ile anlaşabilmeyi, halkın TBMM'de çıkan kanunları anlayabilmesini ve halkın konuştuğu Türkçeye göre hareket etmeyi göz önünde bulundurmuş ve bu duruma fazlasıyla dikkat ettiği mecliste yapılan

²⁷⁶ TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 31, s. 271.

²⁷⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 10, İ: 31, s. 270-271.

²⁷⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 10, İ: 16, s. 468.

²⁷⁹ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 29, s. 259.

²⁸⁰ TBMM Z.C., D: 5, C: 3, İ: 29, s. 259.

²⁸¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 19, İ: 73, s. 154. Bu kazaların isimleri : Mardin vilayetinde merkezi Hazak olmak üzere İdil ve merkezi Şamrah olmak üzere Mazıdağı kazaları; Erzurum vilayetinde merkezi Bayraktar olmak üzere Karayazı; Diyarbakır vilayetinde merkezi Melkis olmak üzere Çınar; Tunceli vilayetinde merkezi Dirik olmak üzere Kalan kazaları.

faaliyetler ve konuşmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu konuda Tunalı Hilmi, Besim Atalay ve Mehmet Rüştü Eysel gibi vekillerin daha fazla söz alarak dikkat çektikleri tespit edilmiştir.

Tunalı Hilmi Bey, 14 Haziran 1922 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında Adliye Encümeni'nden "*halkın anlayabileceği bir dil ile ne kadar Türkçe yazarlarsa o kadar iyi olur*" demiştir.²⁸² Tunalı Hilmi, halka yönelik Türkçe hassasiyetini en iyi özetleyen cümlesi 9 Eylül 1922 tarihindeki konuşmasındaki "*Halk dilini kullanan kim : Derman bulsun her halk derdim*" cümlesidir.²⁸³

3 Nisan 1924 tarihinde Tunalı Hilmi konuşmasında, "*Tanrı mı Türkçedir, Allah mı Türkçedir, Calab mı Türkçedir? Soruyorum. Allah Türkçedir, Tanrı yarım Türkçedir, Calab hiç Türkçe değildir. Çünkü Allah dediğim zaman şöyle göğsüm kabarır, bir şey duyarım, Tanrı kelimesini de Ulu Tanrı dersem belki bir şey duyarım. Fakat Calab dersem bir şey duymam. Hekim derlerse, doktor derlerse bir şey duyarım, fakat tabipten bir şey anlamam. Arkadaşlar! Şimdi size soruyorum, herkesin köylere kadar bildiği bir kelime varken onu niye kabul etmiyorsunuz?*" diyerek kelimeleri halkın anlayıp anlayamayacağına dikkate almıştır.²⁸⁴

5 Mart 1925 tarihinde mecliste Sıhhiye Mekteplerinden konu açılınca Hilmi Bey, "*sinema dersi koyalım köy köy dolaşıp sinemaları göstererek sarhoşluğun, mikrobun, tütünün zararlarını anlatalım bu millet makineleşmez ise yükselemez*" demiş ve "*konferanslarda açık Türkçe ile günümüzdeki karışık kötü vaziyette olan Türkçe ile değil ana dilimizle yapalım*" demiştir.²⁸⁵ 17 Mart 1925 tarihinde Tunalı Hilmi, halk ile münasebeti en fazla olduğunu düşündüğü Müdafaa-i Milliye ve Ziraat ve Ticaret

²⁸² TBMM Z.C., D: 1, C: 14, İ: 54, s. 433.

²⁸³ TBMM Z.C., D: 1, C: 22, İ: 99, s. 587.

²⁸⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 8, İ: 28, s. 292.

²⁸⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 70, s. 185.

Vekaletleri'ne diğer vekaletlerden önce Türkçeciliğe önem vermeleri gerektiğinin altını çizmiştir.²⁸⁶

23 Mart 1925 tarihinde Hilmi Bey, Müdafaa-i Milliye Vekili'ne kışlalarla ilgili soru sormuş müzelerde gezdirilme yapıp yapılmadığını ve yapıyorsa refakatçi zabitlerin tarifleri öz Türkçe mi yoksa bugünkü gibi karmakarışık, bozuk Türkçe ile mi yaptıklarını sormuştur. Vekil cevaben şu anki TBMM de ki Türkçe'nin orada hakim olduğunu söyleyince Hilmi Bey "*inşallah TBMM bu beladan kurtulacaktır*" demiştir.²⁸⁷

Tunalı Hilmi Bey bir başka konuşmasında, Ziraat Vekaleti ile Ziraat Encümenine sitem etmiş "*hiç değilse siz köylüye anlayış gösterip Türkçe yazın "Emrazı Sariyeyi Hayvaniye"* yerine "*Salgın Hayvan Hastalığı*" deyin demiştir.²⁸⁸

19 Ocak 1923 tarihinde Besim Atalay Türk dilinin berbat bir halde bulunduğu dikkat çekerek, sırf dilin bu halde olduğundan dolayı halka hiç bir zaman ulaşamadıklarını millete bir dilin lazım olduğunu, dolayısıyla da; halkın anlayabileceği, bir dilin yapılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁹

21 Haziran 1922 tarihinde mecliste İdare-i Kura ve Nevahi Kanun layihesindeki doksan dördüncü maddede geçen "*tathir, teybis*" gibi kelimeleri eleştiren Besim Atalay, köylünün bundan bir şey anlayamayacağını bu kelimelerin Türkçeleri varken neden kullanılmadığını sormuştur.²⁹⁰ 10 Aralık 1927 tarihinde Atalay, Zabıta-i Sıhhiyeyi Hayvaniye Kanunu'nda geçen "*naalbent*" ifadesine takılmış "*halk bile nalbant diyor halk idaresi dediğimiz kendimiz neden halkımızın dilinde yazmıyoruz*" diyerek sitem etmiştir.²⁹¹

²⁸⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 80, s. 544.

²⁸⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 16, İ: 85, s. 141.

²⁸⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 19, İ: 12, s. 176.

²⁸⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 12, s. 338.

²⁹⁰ TBMM Z.C., D: 1, C: 20, İ: 59, s. 548.

²⁹¹ TBMM Z.C., D: 3, C: 1, İ: 16, s. 125.

20 Haziran 1931 tarihinde Arazi Kanununu görüşmeleri esnasında Bursa Vekili Rüştü Bey, kanunun köylünün anlayabileceği bir dille yazılması gerektiğini özellikle on yedinci maddede sadece iki tane Türkçe kelimenin var olduğunu söylemiştir.²⁹² Rüştü Bey, daha sonra kanunu köylünün daha iyi anlayabilmesi için Arapça kelimeler yerine Türkçe yazılması için encümene iadesini teklif etse de meclis dikkate almamıştır.²⁹³ 11 Aralık 1933 tarihinde mecliste Hayvan Sirkatinin Meni hakkında çıkarılan kanun ile ilgili Rüştü Bey, kanunun köylüyü ilgilendirdiğini ve Türkçe yazılmasının önemini belirtmiş Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'da Rüştü Bey'i onaylamıştır²⁹⁴

Bu konuda görüş beyan eden diğer vekillere de bakacak olursak 9 Eylül 1922 tarihinde Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey, matbuatın eksikliklerinden bahsederken fikirlerimizi halka aktaracak bir lisan problemimiz olduğunu matbuatın halkın diline göre hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁹⁵

1 Eylül 1923 tarihinde mecliste Tunalı Hilmi Bey'in daha önce de bahsettiğimiz Türkçe Kanun teklifi görüşülürken Kastamonu Vekili Mehmet Fuad Bey söz almış, halkın ana dilinin Türkçe olduğunu köye gazete gittiği vakit imamın okuduğunu fakat köylünün hiçbir şey anlamadığını belirtmiş Türk dilinin yabancı tesirlerden kurtulmasının gerekliliğini ifade etmiştir.²⁹⁶

11 Mart 1924 tarihinde Yozgat Vekili Veled Çelebi, Köy Kanunu'nun yirmi ikinci maddesinde geçen "*yüz kızartıcı cünha*" ifadesindeki "*cünha*" kelimesini eleştirmiştir. Köylünün bunu anlayamayacağını söyleyen Veled Çelebi neden "*cünha yerine Türkçe suç veya kabahat denilmediğini*" sormuş ona cevaben bunun kanuni bir tabir olduğu belediye kanununda değiştirileceğini söylenmiştir.²⁹⁷ Sonuç olarak TBMM, Türkçe konusunda özellikle halka yönelik çabalarda bulunmuş Türkçeyi halk diline uygun,

²⁹² TBMM Z.C., D: 4 C: 2, İ: 15, s. 97.

²⁹³ TBMM Z.C., D: 4 C: 2, İ: 15, s. 97-98.

²⁹⁴ TBMM Z.C., D: 4 C: 19, İ: 12, s. 61.

²⁹⁵ TBMM Z.C., D: 1 C: 22, İ: 99, s. 585.

²⁹⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 1, İ: 12, s. 341.

²⁹⁷ TBMM Z.C., D: 2 C: 7, İ: 9, s. 308.

halkın anlayabileceği bir hale getirmeye çalışmış ve aynı zamanda Osmanlı dönemindeki halk ile merkez yönetim arasında var olan iletişim kopukluğunu göz önünde bulundurarak yönetim sınıfı ile halkın birbiriyle iletişim sağlayabilmesini hedeflemiştir.

3.8. Türkiye'deki Yabancıların Türkçe Kullanımlarına Dikkat Edilmesi

Mecliste Türkiye'deki yabancıların Türkçe konuşup konuşmadıkları konusunun gündeme bir kaç kez geldiği görülmektedir. 23 Aralık 1922 tarihinde Erzurum Vekili Salih Bey, ülkemizde bulunan Yahudilerin, "*kendilerini kovan İspanyolların dilini hala konuşurken bizim dilimizi konuşmuyorlar kendilerini toplasınlar*" diyerek sert bir şekilde uyarıda bulunduğu görülmüştür.²⁹⁸ 20 Nisan 1924 tarihinde Hamdullah Suphi Tanrıöver, konuşmasında Avrupa'da yaşayan yabancı halkın oranın dilini öğrenmesini kültürünü benimsemesini oysa Türkiye'deki halkların lisan ayrılığı yapmalarını eleştirmiştir.²⁹⁹

Besim Atalay, Türk diline önem verilmesi gerektiğini belirtmiş, Ulucanlarda Arnavutça, Safran Hanında Kürtçe, Tahtakale de hep Arapça duyduğumuzu, Türk dediğimiz halkın dilini ne zaman Türkçe yapacağımızı sormuş ve "*Türkiye'ye gelen yabancılar neden kendi dilleriyle konuşacak eğer burası Türkiye ise burada Türkçe konuşacak*" demiştir.³⁰⁰

26 Mayıs 1936 tarihinde, Eskişehir Vekili İstamat Özdemir, meclisteki konuşmasında ülkede mezhepleri farklı olan mektepler olduğunu söylemiş, imtihanlarda Türkçe dersine gerekli önemi vermediklerini ifade etmiştir.³⁰¹ Buna cevaben Maarif Vekili Saffet Arıkan, bu durumu göze alacaklarını belirtmiştir.³⁰²

²⁹⁸ TBMM Z.C., D: 1, C: 26, İ: 161, s. 9.

²⁹⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 8, İ: 42, s. 909-910.

³⁰⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 271.

³⁰¹ TBMM Z.C., D: 5, C: 11, İ: 68, s. 239-248.

³⁰² TBMM Z.C., D: 5, C: 11, İ: 68, s. 239-248..

14 Haziran 1934 tarihinde mecliste İskan Kanunu'nda ana dili Türkçe olmayan toplulukların köy, mahalle, sanatçı kümesi, şube, zümre gibi şeyler oluşturmalarını yasaklayarak Türk diline sahip çıkmıştır.³⁰³ Ayrıca soyca Türk olup dilini unutmuş kişiler Türk kültürüne bağlı topluluklara yerleştirilmesi uygun görülmüştür.³⁰⁴ Yine İskan Kanunu layihasında ana dili Türkçe olmayan nüfus gruplarının dağıtılması düşünülmüştür.³⁰⁵ 27 Mayıs 1938 tarihinde Bolu Vekili İsmail Hakkı Uzmay, Ziraat Enstitüleri'ne getirilen yabancı uzmanların uzun süredir ülkemizde oldukları halde Türkçe öğrenmek zorunda olmadıklarından ve bu yüzden öğrenciler ile iletişim problemleri olduğundan öğrencilerinde faydalanamadığı konusuna dikkat çekmiştir.³⁰⁶

Manisa Vekili Sabri Toprak, milli bir birlik sağlamak için milli ve tek bir dile gerek olduğu ve ayrıca herkesin tek bir dil konuştuğu milletlerin, milli lisanları yerine yabancı lisanlar kullanan milletlerden daha üstün olduğu düşüncesinden yola çıkarak Türk dili yerine yabancı dil kullananların cezalandırılması hususunda kanun teklifi yapmıştır.³⁰⁷ Sabri Bey aynı teklifinde yabancı yerlerden Türkiye'ye göçecek Türk olmayan kişileri de dahil etmiş, özellikle Musevileri ön plana alarak uzun süre Türkiye'de kalmalarına rağmen Türkçeye hiç saygı göstermedikleri gibi ülkemize göçen Beyaz Rusları da kendilerine benzettiklerini, Avrupa'da başlayan Yahudi nefretiyle birlikte ülkemize göçme ihtimali olan Yahudilere izin verilmemesi gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁸ Sabri Bey ayrıca ülkeye göçme ihtimali olan Musevilerin hiçbir şekilde alınmamasının dışında Musevi dışındaki kişilerin de ülkedeki ilk yılın sonunda Türkçeyi konuşabilmeleri aksi takdirde ülkeden atılmaları gerektiğini teklifinde belirtmiştir.³⁰⁹

³⁰³ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 68, s. 4.

³⁰⁴ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 68, s. 4.

³⁰⁵ TBMM Z.C., D: 4, C: 23, İ: 68, s. 3.

³⁰⁶ TBMM Z.C., D: 5, C: 25, İ: 68, s. 273.

³⁰⁷ BCA, 30-10-0-0-4-21-19, 1 Haziran 1938.

³⁰⁸ TBMM Z.C., D: 5, C: 26, İ: 70, s. 15-17.

³⁰⁹ TBMM Z.C., D: 5, C: 26, İ: 70, s. 17-20.

Sabri Toprak'ın bu teklifi Dahiliye Encümeni tarafından müfrit yani aşırı fikirler olarak yorumlanmış ve gerek sınırlarımızı ayarlamak gerekse de kültürümüzü aşılacak açısından mevcut olan durumun kafi olduğu düşünülerek reddedilmiştir.³¹⁰ Genel anlamda bakıldığında TBMM alınan kararlar ve mecliste yapılan konuşmalar neticesinde Türkiye içinde Türk dilinin hakim olması gerektiğinin bilincinde olduğunu göstermiştir.

3.9. Şirketler, Hatlar ve Ticari Hayatta Türkçenin Kullanılmasına Dair Yapılan Çalışmalar

TBMM, ülke içindeki Türk ve yabancı ticari kuruluşların Türk diline göre hareket etmeleri hususunda hassasiyet göstermiştir. 27 Aralık 1923 tarihinde Amasya Vekili Ömer Lütfi Bey, ülkenin milli ve iktisadi geleceği için çok fazla kan ve emek verdiklerini fakat önemli bir lisan meselesi sorununun olduğunu, netice de şirketlerde muamelelerin yani işlemlerin Türkçe yapılması için bir kanun teklifi vermiştir.³¹¹

Ömer Lütfi Bey'in teklifi Nafia Encümeni tarafından 1914 yılında bir kanun yapıldığı gerekçesiyle reddedilmiştir.³¹² Ancak İktisat Vekili Hasan Bey, bir kararname var olduğunu fakat savaş sebebiyle uygulanmadığını söylemiş Vehbi Bey'de hem önceden var olan kanunu hem de Ömer Lütfi Bey'in teklifini "*dahiliye ye gönderelim araştırılsın tetkik edilsin*" demiş ve meclis Dahiliye Encümeni'ne gitmesini kabul etmiştir.³¹³

31 Aralık 1923 tarihinde Ömer Bey'in teklifinde imtiyazlı şirketlerde tüm işlemlerinde Türkçe kullanmak zorunda kalmış, 1914 yılında yapılan kanunda bu konuda eksiklikler var olduğu saptanmış, netice de hem Ömer Bey'in teklifi hem de

³¹⁰ Akşam, Vâlâ Nûreddin, **Akşamdan Akşama**, 12 Ocak 1938, s. 3.

³¹¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 75, s. 503.

³¹² TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 75, s. 502-505.

³¹³ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 75, s. 502-505.

önceden yapılan kanunun birlikte değerlendirilip tatbik ve tadilatı için encüme havale edilmesine karar verilmiştir.³¹⁴ Mahmut Celal Bey, aynı gün mecliste konuşma yapmış imtiyazlı şirketler ve yabancıların Türk memuru almadıklarını, Türk dilini müesseselerine sokmadıklarını dolayısıyla Ömer Bey'in şirketlerde Türkçe kullanılması teklifinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir.³¹⁵

Netice de Türkiye'de çalışan müesseselerde mecburi Türkçenin kullanımı ile ilgili kanun tasarısı Ticaret ve Adliye Encümenleri'ne gönderilmiştir.³¹⁶ TBMM, Türkiye'de çalışan kurumların, şirketlerin işlemlerini Türkçe yapmaları konusunda kanunu çıkarmış, ülke içinde faaliyet gösteren yabancı şirket ve kurumlar için de aynı durumu göz önüne almış, Türkçenin yanı sıra başka bir lisan da izin verilse de esas olarak Türkiye içinde Türkçe olan defterler, vesikalar, metinlerin geçerli olacağını kanunda belirtmiştir.³¹⁷ Böylece TBMM çok önemli bir konuda Türk dilinin korunmasına, gelişmesine yönelik bir adım atmıştır.

12 Şubat 1924 tarihinde Belediye ve Resimler Kanunu ile ilgili tüm dükkanlarda, sahiplerinin ve ne işle ilgili olduklarını belirten levhanın/tabelanın üzerinde Türkçe olması, yabancı yazılarında Türkçe yazıların boyutunu geçemeyecek şekilde altına yazılması ve ayrıca yazılan yabancı lisandan her birinden ikişer kat vergi alınması kararlaştırılmıştır.³¹⁸ Başka lisan ile yazılan yazının boyutunun Türkçeyi geçemeyecek şekilde yazılmasına Diyarbakır Vekili Zülfü Bey karşı çıkmış hiçbir ülkede buna izin verilmeyeceğini Türkçe yazmanın mecburi olması gerektiğini söylemiştir.³¹⁹

Sivas Vekili Halis Turgut ve Karesi Vekili Vehbi Bey de, desteklemiş, Yusuf Akçura da eğer farklı lisan ile yazarlarsa iki yerine beşer kat vergi alınsın demiştir.³²⁰

³¹⁴ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 77, s. 572-577.

³¹⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 77, s. 574.

³¹⁶ Hakimiyeti Milliye, 17 Mart 1926, s. 2.

³¹⁷ TBMM Z.C., D: 2, C: 24, İ: 85, s. 125-128.

³¹⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 100, s. 758.

³¹⁹ TBMM Z.C., D: 2, C: 6, İ: 104, s. 62-63.

³²⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 6, İ: 104, s. 62-63.

Halis Turgut, konuyla ilgili konuşmasında Beyoğlu'nu örnek vermiştir. Oraya gidildiği vakit kendilerini yabancı gibi hissettiklerini söyleyen Turgut, bundan dolayı yabancı lisan ile yazılmasının yanlış olacağını ifade etmiştir.³²¹

Çoğu vekil yabancı lisan ile yazılmasına karşı çıkarken, Trabzon Vekili Muhtar Bey şöyle demiştir: "*Efendim ecnebi memleketlerinde başka lisanla bu ilânatm vukuu vardır. Hattâ Londra'da, Alman Vapur Şirketinin, yani İngilizlere karşı Alman Vapur Şirketinin ilâni bizim salonun nısfı kadardır. Bendeniz Türkçenin altında ve puntu, Türkçe yazılmasının nısfı kadar ve iki kat ücret alınarak yazdırılın asını faydalı görüyorum. Memlekette, ecnebilerin büsbütün yabancı olarak kelimeleri ve bir şey görmemeleri müşkül oluyor. Nitekim Macarlar bundan 10 - 15 sene evvel bu usulü kaldırdılar. Yani istasyonlarda ve sair yerlerde yalnız Macarca yazdırdılar. Birkaç sene sonra bunun kabiliyeti tatbikiyesi olmadığını gördüler. Diğer lisanlarla da yazı ilâve ettiler. Macar lisanını Avrupa'da bilen pek az oldu. Bundan başka Sırplar, Bulgarlar da ilâve etiler.*"³²² Neticede bir çok vekil yabancı lisana karşı çıkmış ise de yabancı lisandaki yazıların Türkçenin boyutunu geçemeyecek ölçüde şekilde ve Türkçenin altında yazılması kabul edilmiştir.³²³

13 Aralık 1922 tarihinde Nafia Vekili Feyzi Bey, Konya'daki Şimendifer hattının biletlerinde kontrol icra edildiğini ve ayrıca hattın muamelatının Türkçeleştirildiğini belirtmiştir.³²⁴ 31 Aralık 1923 tarihinde Yusuf Akçura İzmir'in geri alınmasından beri altı ay geçmesine rağmen şimendifer kumpanyasında biletlerin Türkçe olmadığını, İzmir tramvay biletlerinin Rumca olduğunu söylemiş, keza Zeki Bey de tramvay, tünel

³²¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 6, İ: 104, s. 63.

³²² TBMM Z.C., D: 2, C: 6, İ: 104, s. 63.

³²³ TBMM Z.C., D: 2, C: 6, İ: 104, s. 62-64.

³²⁴ TBMM Z.C., D: 1, C: 25, İ: 155, s. 355.

biletlerinin Fransızca olduğunu belirtmiş, Nafia Vekili Muhtar Bey ise, "*şu anda böyle değildir*" diyerek cevap vermiştir.³²⁵

19 Şubat 1924 tarihinde Besim Atalay, Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey'e, İzmir-Afyon demiryolunda bütün işlemlerin Fransızca yapılıp yapılmadığına dair bir soru sormuştur. Süleyman Bey, dilimizi yalnız Fransızca'dan değil Arapça-Farsça'dan, kendisinin de kurtarmak istediğini, Fransızcanın yalnızca orada kalan müdürün kaleminde olduğunu o yüzden defterlerin Fransızca tutulduğunu, müdürün gitmesiyle sermayenin, işlemlerin Türkçeleşmeye başladığını, kısa süre sonra da hattın tamamen Türkçeleşeceğini ifade etmiştir.³²⁶

8 Nisan 1923 tarihinde Ottoman-American Development Company Anadolu Demiryolları Şirketi ile yapılan anlaşmanın kırk altıncı maddesi gereği, şirketin Türkçe haberleşmesi ve ayrıca işletmeye bağlı tüm işlemlerin Türkçe yapılması kararlaştırılmıştır.³²⁷ 14 Nisan 1924 tarihinde Mersin limanının inşa ve işletilmesi ile ilgili yirmi dördüncü madde de şirketin "*hükümetle vuku bulacak muhaberatı Türkçe olacak alamenti farika ve defterlerde Türkçe olacak*" denmiştir.³²⁸ 26 Kasım 1924 tarihinde Tunalı Hilmi İstanbul Ayvansaray'da bulunan Şark Değirmencilik ismindeki değirmenin işlemlerinde yazışmalarında Türkçe kullanmadığı gerekçesiyle mecliste bir takrir vermiştir.³²⁹ Daha sonra bu yerin incelemesi Hilmi Bey'in kendisine bırakılmıştır. 9 Haziran 1926 tarihinde Nafia Vekaleti tarafından Tramvaylara konulan hareket vakti ve ücretleri konusunda ilanların yalnızca Türkçe yazılması istenmiştir.³³⁰

16 Mart 1925 tarihinde Gümüşhane Vekili Zeki Bey, İstanbul'da gezdiği bir kaç bankadan söz açmış ve buralarda bütün işlerin Fransızca yapıldığını oysa ki İktisat Vekili Hasan Bey'in geçen seneden şirketlerde muamelelerin Türkçe yapılacağına dair

³²⁵ TBMM Z.C., D: 2, C: 4, İ: 77, s. 575-576.

³²⁶ TBMM Z.C., D: 2, C: 5, İ: 88, s. 646.

³²⁷ TBMM Z.C., D: 1, C: 28, İ: 20, s. 452.

³²⁸ TBMM Z.C., D: 2, C: 8, İ: 37, s. 661.

³²⁹ BCA, 30-10-0-0-6-38-33, 26 Kasım 1924.

³³⁰ BCA, 230-0-0-0-189-19-7, 9 Haziran 1926.

vaadinin olduğunu belirtmiştir.³³¹ Zeki Bey sözlerine devam ederek "*burası bizim memleketimiz bizim lisanımızla iş yapmak zorundalar*" diye eklemiştir.³³² TBMM Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi ile ilgili ödeme yapacak kurumların satışlarını, günü gününe bir defter tutmalarını ve bunları da Türkçe yazmak zorunda olduklarını içeren bir madde kabul etmiştir.³³³

19 Nisan 1930 tarihinde Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun yüz doksanıncı maddesinde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti'nin yardımıyla birlikte bazı gıda maddeleri ya da kaplar üzerine, bunları yapan veya ticarete gönderenlerin Türkçe diliyle yazılması kararı mecliste kabul edilmiştir.³³⁴

18 Temmuz 1931 tarihinde Bursa Vekili Rüştü Bey, memurlara yüklenmiş Türkçe bilmeyenlerin işlerini çabuk yaptıklarını halbuki yabancı yerlerde başka lisan konuşanlara zorluk gösterildiğini ifade etmiş ve memurların bu yönde hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir.³³⁵ 23 Şubat 1933 günü şirketlerde Türkçe kullanımı ile ilgili meclis dışında bir olay yaşanmıştır. Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi Vagon Li'nin Beyoğlu şubesinde, şubenin müdürü Dr. Gaetan Jannoui şubede çalışan bir Türk olan Naci Bey'in Türkçe konuştuğunu görünce para cezası kesmesi ve görevden uzaklaştırması ülkede büyük tepkilere yol açmıştır.³³⁶ Özellikle basın ve bir çok Türk gencinin yapmış olduğu tepkiler sonucunda Vagon Li şirketinin Paris'teki merkezi olaya müdahale etmiş ve Jannoui'yi görevden almış, şirket ise çalışanlarına yönelik politikasında değişikliğe gitmiş ve Türk memur arayışı içerisine girmiştir.³³⁷

10 Aralık 1937 tarihinde Yalova Kaplıcalar bölgesinin idaresi hakkında çıkacak kanunla ilgili görüşmeler esnasında Çanakkale Vekili Ziya Gevher Etili orada bulunan

³³¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 79, s. 525.

³³² TBMM Z.C., D: 2, C: 15, İ: 79, s. 525.

³³³ TBMM Z.C., D: 2, C: 22, İ: 54, s. 155.

³³⁴ TBMM Z.C., D: 3, C: 18, İ: 49, s. 101.

³³⁵ TBMM Z.C., D: 4, C: 3, İ: 30, s. 167.

³³⁶ Şaduman Halıcı, "Vagon Li Olayı: Türkçe'ye Yapılan Hakarete Basının Ve Gençliğin Tepkisi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 11, Ocak 2007, s. 64.

³³⁷ Halıcı, **a.g.m.**, s. 74.

Akay deniz işletmeliği memurlarının Türkçe konuşmalarını eleştirmiştir.³³⁸ Eğer dil bilme mecburiyeti varsa İngilizce, Fransızca bilen Türk gençlerinin orada çalışmalarının doğru olacağını belirtmiştir.³³⁹

Böylece şirketler, hatlar, çeşitli kurumlar gibi ülke işleyişinde ve gündelik hayatta oldukça büyük öneme sahip kuruluşlarda TBMM'nin Türk dilinin kullanımı konusunda çok titiz davrandığı ve bu konuda çalışmalar yaptığı yapılan incelemeler neticesinde tespit edilmiştir.

3.10. Dil Encümeni Meselesi

TBMM, 20 Mart 1926 tarihinde Maarif Teşkilatına dair kanunun birinci maddesinde Maarif Vekaleti içinde Türk dili ile ilgili meşgul olacak, ilmi meselelerine bakacak, bir Dil Heyeti kurulacak kararı almıştır.³⁴⁰ Maarif Vekaleti'nin Türk dili ile ilgili çalışmalar yapmak için Dil Heyeti kurmaya karar vermesine Tunalı Hilmi Bey, çok sevinerek otuz-otuz beş seneden beri verdiği mücadelenin karşılığını aldığını söylemiştir.³⁴¹ Besim Atalay'da, Maarif Vekaleti'nin bu kararını büyük bir coşkuyla karşılamıştır.³⁴² Besim Bey, Dil Encümeni'ne seçilecek kişilerin alanına hakim, ehil olması, gereksiz yere Arapça-Farsça kelime kullanmaması, fikrine, yazısına bakılması gerektiğinin önemini belirtmiştir.³⁴³

Bundan sonraki süreçte Dil Encümeni'nin 1928'de kurulduktan üç yıl sonra kapatıldığını görmekteyiz. Buna yol açan olayı incelediğimizde, 16 Temmuz 1931 tarihinde Çankırı Vekili Talat Bey bütçe görüşmeleri esnasında dil heyetinin masrafını görünce Maarif Vekili Esad Bey'e bugüne kadar encümenin ne iş yaptığını sormuştur.³⁴⁴

³³⁸ TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 14, s. 55-56.

³³⁹ TBMM Z.C., D: 5, C: 21, İ: 14, s. 55-56.

³⁴⁰ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 270.

³⁴¹ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 271.

³⁴² TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 271.

³⁴³ TBMM Z.C., D: 2, C: 23, İ: 74, s. 271.

³⁴⁴ TBMM Z.C., D: 4, C: 3, İ: 29 s. 146.

Esad Bey, Talat Bey'e şöyle cevap vermiştir: " *Efendim; Dil Encümeninin âza kabul şeraiti tespit edilmiş değildir. Hini teşekkülünde bir kaç âza ne tarzda kabul edilmişse bu gün o kadar mevcut bulunuyor. Yalnız önümüzdeki sene için daha ziyade tasarrufa riayet etmek üzere kısa bir kadro tertip ve Heyeti Vekile'ye takdim edilmiştir. Heyeti Vekile'den çıkmak üzeredir.*

*İştigaline gelince: dil heyeti kendi dairesinde başlıca kısımlara, şubelere ayrılmıştır. Şubelerden bir kısmı doğrudan doğruya Türk kelimeleri ile meşguldür. Türk kelimelerinin derlenmesi lügatlerle karşılaştırılması, lügat tertip edilmesi. Diğer bir kısım, mevcut ecnebi lügatlerinin ihtiva ettiği kelimelerin mukabilini Türkçemizde de tesbit etmek meselesi ile meşgul olmaktadır. Bir de ıstılahları tespit eden kısmı vardır. Bunlar nebatat ıstılahlarının (A) harfini bitirmişler, (B) kısmı üzerinde meşgul olmaktadır. Diğer bir kısım da; gramer ile, sarf ile meşgul olmaktadır. iki kısımdan mürekkep, tetkika esas olmak üzere bir şekil bulmuşlardır. Birinci kitabı, azalardan biri çıkarmıştır, tetkik edilmektedir. İkincisi ile de müellifi meşgul olmakta bulunuyor. Malûmatımız bu kadardır. Encümen ayrıca bir bülten de neşretmek tasavvurundadır."*³⁴⁵

Esad Bey'in cevabından memnun olmayan Talat Bey, uzunca ve encümeni de çok sert eleştiren bir cevap vermiştir. Talat Bey, Dil Encümeni'nin 1928 yılında kurulduğunu ve 1931 senesine kadar yaptıklarını Maarif Vekaletine rapor ettiklerini söyledikten sonra bu üç senelik süreçte Encümen'in kişi alımında liyakata önem vermediğini hatırlar için önlerine gelenin alındığını, dahası harf inkılâbını ve imla lügatını yaptıklarını iddia etmelerinin aksine bunların daha Encümen kurulmadan önce yapıldığını, ve yine Encümen'in beş şubeden oluştuğunu ve bunlardan birisinin Fransızca'dan Türkçe'ye lügat nakletmekle uğraştıkları halde daha önceden Şemsettin

³⁴⁵ TBMM Z.C., D: 4, C: 3, İ: 29 s. 147.

Sami ve yetkili kişilerce bu işin yapıldığını, Dil Encümeni'nin ancak iki buçuk senede "A" harfini bitirdiğini bu hızla gidilirse kaç senede bitirileceğini sorarak eleştirmiştir.

Talat Bey, konuşmasının devamında Encümeni eleştirmeye devam etmiş gramer dahi yapmadıklarını bir başka şubesi olan Derleme Encümeni'nin yapılan kelimeleri kendisine mâl ettiğini ve hatta Besim Atalay'ın Maarif Vekili ilk oluşturulduğu zamanlar yaptığı çalışmaları da kendileri yapmış gibi gösterdiklerini, esas olarak genel heyetin lügat açısından bir kelime bile çıkarmadığını belirttikten sonra netice olarak 1928'de 10 bin, 1929'da 40 bin ve 1930'da yine 40 bin olmak üzere toplamda 90 bin lira para aldıklarını karşılığında da yetersiz olduklarını ifade etmiştir.

Buna cevaben Esad Bey, "*Muhterem Talat Beyefendi arkadaşımızın erkam üzerine söyledikleri ve mütealea yürüttükleri noktalar için tekrar bir iki kelime arz edeyim. Malûmu âliniz bir lisanın yeniden teessüsü; yalnız böyle mevcut lügatleri hemen bugün istimal ettiğimiz lisana nakletmekle kabil değildir. Her kelime üzerinde ayrı ayrı tetkikatta bulunmak Türkçede mukabili bulunan en doğru tabirleri bulmak ve bunlarla ayrı ayrı uğraşmak lâzımdır. Muhtelif lehçeler de kullanılan kelimeleri tabiat ile ancak o lehçelerin mıntıkları anlayabilir. Diğer mıntıklar müşkülâtla anlar. Bunların en ziyade istimal edilenleri hangileridir ve lahikalar ilâ vesile yeni teşekkül eden kelimeler hali istimalde midir, değil midir, bunların hepsini ayrı ayrı tetkik etmek lâzımdır ve bunun için muhtelif milletlerin, meselâ Fransızların bile son zamanda yeni çıkmış bir takım broşürleri vardır. Bu iş üzerinde tam 54 sene uğraşmışlardır ve buna rağmen henüz daha itmam edemedikleri lügatler mevcuttur.*

Tabiat ile yeni yaptığımız harf inkılabından sonra lisan meselesi ile esaslı surette meşgul ve bundan mesul olacak bir makam olmak lâzımdır. Bu makam da Dil Heyeti dediğimiz makamdır. Bu makam, kendilerinden beklediğimiz hizmeti böyle bir ay, üç ay,

beş ayda seri olarak yapamayacaklardır. Binaenaleyh bunu nazarı dikkate alarak, bütçeye koyduğumuz 27 bin liranın kabul buyrulmasını rica ederim"³⁴⁶ demiştir.

Sonuç olarak Talat Bey, Dil Encümeninin görevini yerine getiremediği düşüncesiyle encümene ayrılan bütçenin geri alınmasını ancak ileride güçlü, ehil bir heyet oluşursa paranın ayrılmasını teklif etmiş ve meclisçe kabul görülmüştür.³⁴⁷ Bunun üzerine, Falih Rıfki Atay, Milliyet gazetesinde "*Kusur Kimin ?*" başlıklı yazısında hem encümeni eleştirenlere hem de bu eleştirilere cevap veremeyen encümen taraftarlarına kızmıştır. Atay, yazısının devamında "A" harfinin bitirilmesinin yeni lugatın yarısından çoğu anlamına geldiğini dahası encümenin bitmemiş bir lugat projesi olduğunu, kelime başına aldıkları paranın da yaptıkları işe göre az olduğunu söylemiş kısacası encümeden bütçenin alınmasını eleştirmiştir.³⁴⁸

Netice olarak mecliste kurulduğu zamandan beri Türk dili konusunda yaşanan tartışmalar, konuşmalar ve gelişmeler bir Dil Encümeni kurulmasının zeminin hazırlamış, kurulan encümenin başarısız olduğu üçüncü senesinde anlaşılınca kapatılmış ve Dil Encümeninde edinilen tecrübelerle birlikte 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasına yol açmıştır.

³⁴⁶ TBMM Z.C., D: 4, C: 3, İ: 29 s. 147-148.

³⁴⁷ TBMM Z.C., D: 4, C: 3, İ: 29 s. 148.

³⁴⁸ Milliyet, Falih Rıfki Atay, *Kusur Kimin?*, 20 Temmuz 1931, s. 1-5.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DİLİNİN KULLANIMINA DAİR ÇALIŞMALARDA BULUNAN MİLLETVEKİLLERİ

TBMM'de Türk dili konusunda gerek konuşmaları ile, gerek yapmış oldukları teklifler ile gerekse de meclis dışında bu konuda göstermiş oldukları çabalar ile ön plana çıkan milletvekilleri olmuştur. Bu vekiller sadece mecliste Türkçe kullanımına ilgi duymamışlar, aynı zamanda Türk dilinin yabancı dillerin etkisinden kurtarılmasına ve ülkenin her tarafında egemen hale gelmesine önem vermişlerdir. Bu sebeplerden dolayı bahse konu olan milletvekilleri meclis dışındaki hayatlarında bu konuda çalışmalar yaparak Türk diline katkıda bulunmuşlardır.

Bu vekillerden kimisi eğitim alanında, kimisi dini alanda, kimisi halka yönelik, kimisi de yabancı ülkelerdeki Türklere yönelik çabalar göstermişlerdir. Daha önceden bahse konu olan vekillerle ilgili çalışmalar mevcut olduğundan araştırmanın bu bölümünde yalnızca kısaca biyografilerine ve Türk dili konusunda yapmış oldukları faaliyetlere dair incelenmeler yapılmaya çalışılmıştır.

4.1. Hasan Basri Çantay

Hasan Basri Çantay, 18 Kasım 1887'de Balıkesir'de doğmuş bir din âlimidir.³⁴⁹ II. Meşrutiyet Dönemi'nde Balıkesir'de Nasihat ve Balıkesir gazetelerinde yazılar yazmıştır.³⁵⁰ Milli Mücadele Dönemi'nde "Şes" gazetesini çıkarmış ve gazetede

³⁴⁹ Ziya Şen, "Hasan Basri Çantay'ın Hayatı ve " Kuran-ı Hakim ve Meal-i Kerim" Adlı Eserinin Genel Özellikleri", **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 1, Zonguldak 2016, s. 3.

³⁵⁰ Şen, **a.g.m.**, s. 3.

mücadeleyi destekler yazılar yazmıştır.³⁵¹ Gazetenin kapatılmasına müteakip Ankara'ya gelmiş ve Balıkesir milletvekili olarak meclise girmiştir.

Türk dili konusunda meclis içinde çok fazla aktif bir rol almasa da, özellikle dini konularda Türkçenin önemine dair meclis dışarısında bazı roller üstlenmiştir. Özellikle Kur'an'ı Kerim'in daha iyi anlaşılması ve açıklayıcılığı için yazmış olduğu en önemli eseri olarak da görülen *Kur'an-ı Hakim ve Meal'i Kerim*, Türkçe Kur'an tercümelere arasında çok büyük bir değere sahip olmuş ve hatta bugün bile yapılan tercümelere kullanılan başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.³⁵²

Çantay, Kur'an Kerim'in Türkçe tercümesi konusunda sağlam bir eser yapılamadığını önceki yıllarda bu alanda yapılan eserlerde var olan kusurları göstererek belirtmiş bu amaçla yola çıkmıştır.³⁵³ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercüme edilmesi dışında vaaz dilinin de Türkçe olması konusunda olumlu görüşleri vardır.³⁵⁴

Vaaz dilinin Türkçe olması konusunda Muhammed Gündoğdu "*Hasan Basri Çantay'ın Fikir Dünyası*" adlı eserinde Çantay'ın Ziya Gökalp ve Atatürk ile aynı düşünce de olduğunu ve ayrıca Çantay'ın sahibi olduğu Karesi gazetesindeki "*Bir Rica*" başlıklı yazısındaki şu sözlerini dayanak olarak göstermiştir: "*Saf, masum, her türlü telkinat-ı hayır-hahaneyi hüsn-i kabule müstaid halk üzerinde, esasen kendilerine büyük hürmet ve itimat besledikleri ulemanın nasayihi, ba-husus cevam-i şerife gibi mukaddes yerlerde, pekiyi tesirler yapar. Şu kadar ki, dinleyen kimselerin söylenen sözleri anlamları elzemdir. İşte bu cümleden olarak kemal-i memnuniyetle haber aldığımızı göre geçen cuma, İbrahim Bey Cami-i Şerifi'nde Hafız İsmail Efendi, Arapça hutbeyi müteakip Türkçe olarak hem de gayet selis ve açık bir lisan ile va'z-ü nasihatte*

³⁵¹ Emin Işık, "Hasan Basri Çantay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 219.

³⁵² Işık, *a.g.e.*, s. 218.

³⁵³ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal'i Kerim*, Ahmet Sait Matbaası, C. 1, İstanbul, 1969, s. 4-10.

³⁵⁴ Muhammed Gündoğdu, "Hasan Basri Çantay'ın Fikir Dünyası", *Balıkesir Altı Eylül Belediyesi Kültür Yayınları* :7, Ata Matbaacılık, Balıkesir 2015 s. 69-70.

bulunmuş ve bu hal cemaatin ziyadesiyle memnuniyetini mucip olmuştur. Bu adetin teessüs ve devamı pek muvafık ve müfid olur itikad-ı kavisindeyiz."³⁵⁵

4.2. Tunalı Hilmi

Tunalı Hilmi, 1871'de günümüzde Bulgaristan sınırları içinde yer alan Eskicuma kentinde doğmuştur.³⁵⁶ Tıbbiye'deki Jön Türklerin ikinci kuşağından olan Hilmi Bey, daha okul yıllarında yurt içindeki muhalefet hareketlerinde yer almıştır.³⁵⁷ Askeri Tıbbiye Mektebi'nde iken sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşen "Gizli Mektepliler" adında bir dernek kurmuştur.³⁵⁸ Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mısır Şubesi'ni düzenlemek adına Kahire'de görevler almıştır.³⁵⁹ I. Dünya Savaşı'nda çeşitli yerlerde kaymakamlık görevleri yapan Hilmi Bey, Milli Mücadele yıllarında Ankara'ya gelerek TBMM'ye katılmıştır.

Mecliste Türk diline yönelik en çok çaba gösteren milletvekili olarak dikkat çekmiştir. I. dönem Bolu seçim bölgesinden meclise katılan Hilmi Bey³⁶⁰, II. dönemde Zonguldak olmak üzere TBMM'de iki dönem vekillik yapmış 1928'de vefatına kadar Türkçenin en hararetli savunucusu olmuş, meclis içinde sık sık Türk dilinin vaziyetinden, öneminden bahsetmiş çok defalar vekillerin sözlerini de keserek bu konuya büyük bir ilgi göstermiştir. Konuşmalarında genel olarak saf açık Türkçeyi savunmuştur.³⁶¹

³⁵⁵ Gündoğdu, **a.g.e.**, s. 69.

³⁵⁶ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele Dönemi ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994 s. 198.

³⁵⁷ Şükrü Hanioglu, "Tunalı Hilmi Bey'in Devlet Modeli", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 38, S. 3-4, Ocak 1984, s. 109.

³⁵⁸ Çoker, **a.g.e.**, s. 198

³⁵⁹ Hanioglu, **a.g.m.**, s. 109.

³⁶⁰ Bolu Milletvekili Hilmi Bey'in Hal Tercümesi ve I. Dönem Seçim Mazbatası için bkz. **TBMM Arşivi Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri ve Seçim Mazbataları**.

³⁶¹ Çoker, **a.g.e.**, s. 198

Dil konusuna yönelik tutumu eserleri incelendiğinde ortaya çıkan sade dili ve halkın bunu anlamasına öncelik vermesi gibi nedenlerden anlaşılabilir.³⁶² *Mebuslar Meclisi Kapısında Bir Köylü, Memiş Çavuş; İstanbul'da Mebuslar Meclisi Kapısında Bir Köylü, Köylü Memiş Çavuş Ankara'da Halk Dersleri Kürsüsünde, Köylü Memiş Çavuş Büyük Millet Meclisi'nde, Büyük Millet Meclisi Azaları Memiş Çavuş Sayvanında*³⁶³ gibi eserlerinde başroldeki Memiş Çavuş karakteri ile dil sorununa işaret etmiş, halk ile yöneticilerin aynı dili konuşamamasını belirtmiş Türkçe ve Türk diline yönelik hassasiyetlerini göstermiştir.³⁶⁴ Yazı hayatı boyunca ve TBMM'de yaptığı vekillik süresince dilde özdeşleşme fikrinden hiç sapmamıştır. Hilmi Bey'in bu fikirlerini oluşturan temel unsurlar ise kendisinde var olan Halkçılık ve Türkçülük anlayışından gelmiştir.³⁶⁵

4.3. Celal Nuri İleri

Celal Nuri İleri 15 Ağustos 1882 tarihinde Gelibolu'da dünyaya gelmiştir.³⁶⁶ İleri, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Döneminin önde gelen gazeteci, siyasetçi ve fikir adamıdır.³⁶⁷ Atı ve İleri gazetelerinde yazılar yazmış ve baş muharrirlik yapmıştır.³⁶⁸

1920 yılında İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya sürgün edilmiş ve dönüşünde Gelibolu Vekili olarak TBMM'ye katılarak Milli Mücadele'ye destek vermeye başlamıştır.³⁶⁹ Mecliste Türk dili konusunda görüş beyan eden önemli vekillerden birisidir. Harf İnkılâbı yapılması konusunda ciddi anlamda çabalar

³⁶² Rümeyza Tuncer, **Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Döneminden TBMM I. Dönemine Katılan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 73.

³⁶³ Sabri Ateş, **Tunalı Hilmi Bey: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aydın**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s. 252.

³⁶⁴ Ateş, **a.g.e.** s. 233-241.

³⁶⁵ Ateş, **a.g.e.** s. 140.

³⁶⁶ Gelibolu Milletvekili Celal Nuri İleri'nin Hal Tercümesi ve I. Dönem Seçim Mazbatası için bkz. **TBMM Arşivi Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri ve Seçim Mazbataları**.

³⁶⁷ Recep Duymaz, "Celal Nuri İleri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul 1993, s. 242.

³⁶⁸ Safiye Keşgin, "Baticılık Akımı Temsilcilerinden Celal Nuri İleri'nin Eğitim Görüşleri", **Dini Araştırmalar**, Ocak- Haziran 2013, C. 16, S. 42, s. 168.

³⁶⁹ Keşgin, **a.g.e.**, s. 168.

göstermiştir.³⁷⁰ Türk dili ile ilgili sağlam bir çalışma yapılmadığından yakınmış, gerek dil kuralları, gerek lugatı, gerek imlası gibi konulardaki eksikliklere değinmiştir.³⁷¹

Ona göre Cermen, Latin ve Slav dilleri medeniyetlerin yükselişle birlikte etkilenecek yükselmiş, bu durumdan faydalanmış fakat Türkler batının yükselişine katılmadığı için lisan konusunda da geride kalmıştır.³⁷² İleri, bu amaçlarla Türkçe konusunda çabalar göstermiş ve bu alanda eserler ortaya koymuştur. *Türkçemiz* (İstanbul 1917) adlı eseri dilin inceliği, lugatı, imlası, alfabesi gibi konularda fikir vermiştir.³⁷³ Milli Kütüphane'de yapılan taramalar neticesinde Celal Nuri İleri'nin bu alandaki başka eserleri de şunlardır: *Yeni Alfabe ve İmla Dersleri, Hiç Bilmeyenlere Türkçe Alfabe ve Hece, Tam Alfabe*.

4.4. Besim Atalay

Besim Atalay, 1882'de Uşak'ta doğmuştur.³⁷⁴ Atalay, Türk dil alimi ve yazardır.³⁷⁵ 11 yıl kadar medrese eğitimi aldıktan sonra 1909-1919 yılları arasında Konya, İstanbul, Ankara, İçel, Trabzon, Niğde ve Maraş illerinde öğretmenlik ve müdürlük gibi görevlerde bulunmuştur.³⁷⁶ Milli Mücadele'yi desteklemek adına TBMM'ye giren Atalay, Kütahya Vekili olarak görev almıştır.³⁷⁷ Daha sonra üç kez Aksaray, üç kez de Kütahya vekili seçilmiştir.³⁷⁸

Tunalı Hilmi'den sonra meclis içinde Türkçeyi ve Türk dilini en çok savunan ve özen gösteren ikinci kişi olarak göze çarpmıştır. Atalay, medrese eğitimi ile büyüye de

³⁷⁰ Necmi Uyanık, "Batıcı Bir Aydınım Türk İnkılabına Bakışı" **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Konya, Bahar 2005 s.185.

³⁷¹ Celal Nuri İleri, **Türk İnkılabı**, Haz, Recep Duymaz, Kaktüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 124

³⁷² İleri, **a.g.e.**, s. 124.

³⁷³ Recep Duymaz, **a.g.e.**, s. 244.

³⁷⁴ Aksaray Milletvekili Besim Atalay'ın Hal Tercümesi ve I. Dönem Seçim Mazbatası için bkz. **TBMM Arşivi Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri ve Seçim Mazbataları**.

³⁷⁵ Nuri Yüce, "Besim Atalay", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul 1998, s. 43.

³⁷⁶ Yüce, **a.g.e.**, s. 43.

³⁷⁷ Sadık Sarısaman, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 4, S. 14, Ocak 1994, s. 213

³⁷⁸ Yüce, **a.g.e.**, s. 43.

Türk dili ile ilgili çalışmalarıyla tanınmış, kendisini adeta Türkçeye adamıştır.³⁷⁹ Meclis yaşantısı boyunca Türk dili üzerinde çalışmalarda bulunmuş, Dil Kongresine katılmış, Dil Encümeni'nde görevler almıştır.³⁸⁰ 17 yıl çalıştığı Türk Dil Kurumu'nda yazmış olduğu pek çok dil bilgisine yönelik *Türkçemizde Men-Man, Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme, Türkçe de Kelime Yapma Yolları, Türk Dili*³⁸¹, gibi eserlerle katkıda bulunmuştur. Özellikle Divan'ı Lügati't Türk'ü, Türkiye Türkçesine yapmış olduğu çeviriyle Türk dili dünyasına büyük katkı sağlamıştır.³⁸²

4.5. Sadri Maksudi Arsal

Sadri Maksudi Arsal, 1881 yılında Rusya'nın Kazan civarında Taşsu köyünde doğmuştur.³⁸³ Arsal, Kazan Türkleri arasında yetişen tanınmış siyaset ve ilim adamıdır.³⁸⁴ Burada Allamiye Medresesi'nden mezun olduktan sonra Kırım Bahçesaray'daki daha sonraları büyük bir hayranı olacağı İsmail Gaspıralı'nın Zincirli Medresesi'ne gitmiştir.³⁸⁵

1901-1906 yılları arasında Paris'te Sorbon Hukuk Fakültesi'nde eğitim almıştır.³⁸⁶ 1907-1912 yılları arasında Kazan'daki Türkleri temsilen II. ve III. Duma Meclisi'nde vekillik görevi alır.³⁸⁷ 1913-1917 yılları arasında Sadri Maksudi, Kazan'da avukatlık mesleğini yapmıştır.³⁸⁸ 1923'te Sorbon Üniversitesi'nde Türk Tarihi okutan Sadri Maksudi, Atatürk'ün yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde görevler almak

³⁷⁹ Sevgi Özel, **Besim Atalay**, Yorum Basımevi, TDK yayınları:513, Ankara 1983, s. 9.

³⁸⁰ Çoker, **a.g.e.**, C. III, s. 696.

³⁸¹ Özel, **a.g.e.**, s. 40.

³⁸² Paşa Yavuzarslan, "Besim Atalay", **Türk Dili Dergisi**, S. 700, İstanbul 2010, s. 375.

³⁸³ Şebinkarahisar Milletvekili Sadri Maksudi Arsal'ın Hal Tercümesi ve IV. Dönem Seçim Mazbatası için bkz. **TBMM Arşivi Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri ve Seçim Mazbataları**.

³⁸⁴ Turgut Akpınar, "Sadri Maksudi Arsal", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul 1991, s. 366.

³⁸⁵ Fethi Gedikli, "Yolunu Kendi Kazan Bir Yolcu: Türk Hukuku Tarihçisi Sadri Maksudi Arsal", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 70, S. 1, Ocak 2012, s. 400.

³⁸⁶ Gedikli, **a.g.m.**, s. 400.

³⁸⁷ Ayşen Uslu Bayramlı, "Sadri Maksudi'nin Ölümünün 50.Yılı Anısına: Sadri Maksudi'nin Hayatı ve Maksudi'nin Az Bilinen Maişet Romanı Hakkında", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, S. 1, Haziran 2007, s. 103.

³⁸⁸ Gedikli, **a.g.m.**, s. 400.

üzere davet etmesiyle 1925'de Türkiye'ye yerleşmiştir.³⁸⁹ Daha sonra 1930-1934'te Şebinkarahisar, 1934-1938'de Giresun milletvekilliği yapmıştır.

TBMM'ye dördüncü ve beşinci dönemde katılmasıyla birlikte bu süreçte konuşmalarında, Türk diline ilişkin önemli görüşler beyan etmiş ve Türkçenin yabancı dillerin etkisinden kurtulmasına büyük önem vermiştir. Gençliğinden beri bütün Türklerin ortak bir dilde buluşması ve dilde bir birlik olması gerektiğine inanmıştır.³⁹⁰ Osmanlıca'nın Arapça ve Farsça kelimelerle dolu olması Avrupa medeniyetlerinin dillerinde millilik olması medeni dil haline gelmesi ve bu amaçla Türk dilinin de içinden yabancı kelimeler atılarak, öz Türkçe bir medeni dil haline getirilmesi onun hayali olmuştur.³⁹¹

Meclis içinde gösterdiği çaba kadar meclis dışında da çaba gösteren Arsal, yazmış olduğu *Türk Dili İçin* adlı kitap ile bu konuda önemli bir esere imza atmıştır. Sadri Maksudi bu kitabında amacının Osmanlı döneminden kalma dili düzeltmek, Türkçeyi yabancı sözlerden kurtarmak, öz Türkçe kelimeleri saptayarak ilmi bir dil yaratmak olarak belirtmiştir.³⁹²

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Sadri Maksudi'nin bu eserinin önsözüne "*Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.*" yazıp desteklemiştir.³⁹³

³⁸⁹ Bayramlı, **a.g.m.**, s. 103-104.

³⁹⁰ Gürbüz Arslan, "Sadri Maksudi Arsal, Denizbank İsmi ve Eleştirileri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 219, İstanbul, Aralık 2015 s. 14

³⁹¹ Adile Ayda, **Sadri Maksudi Arsal**, Kültür Bakanlığı, Mas Matbaacılık, Ankara 1991, s. 179.

³⁹² Sadri Maksudi Arsal, **Türk Dili İçin**, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti, İstanbul 1930, s. 11.

³⁹³ Atatürk'ün yazdığı önsöz için bkz **A.g.e.**

4.6. Veled Çelebi İzbudak

1896'da Konya'da doğan Veled Çelebi, din alimi, son dönem Mevlevi şeyhlerinden ve Mevlana Celaleddin-i Rumi soyundan bir aileye mensuptur.³⁹⁴ 1889'da İstanbul'a gelen Veled Çelebi, küçük yaşta Arapça ve Farsça öğrenmiş, Leskofçalı Galip Bey, Memduh Bey gibi dönemin önemli şairleriyle temaslarda bulunması neticesinde Türk diline ilgi duymaya başlamıştır.³⁹⁵

Çeşitli okullarda Arapça ve Farsça hocalığı yapan Veled Çelebi, I. Dünya Savaşı yıllarında 1915'te Kanal Harekatı'na katılmak amacıyla Şam'a gitmiş ve üç yıl orada kalmıştır.³⁹⁶ 1923-1939 yıllarında Kastamonu 1939-1943 yıllarında Yozgat milletvekili olan Veled Çelebi, mecliste Türk dili konusunda görüş beyan eden vekiller arasındadır.

Türkçe, Veled Çelebi'nin adeta ölümsüz aşkıdır.³⁹⁷ Hayatı boyunca Türk dili ve onun problemleri üzerine çok sayıda eserler yazmıştır.³⁹⁸ Veled Çelebi'nin Türkçeye olan aşkını anılarından şu cümlelerinde görebiliriz. "*Ölsem gözüm arkada kalmazdı. Yalnız hayatımı iki eserim için istiyordum. Birincisi (Mevlevilik Tarihi) olup yarım kaldı. Tamamlayamayacak olursam benimle gidecek, yazdığım müsveddeler de zayi olacaktı, İkincisi ise Türk Diline ait tebellümlerimdi. O yolda yazdığım bir çok müsveddelerim vardır. Onlarda mahvolacak olursa Türk Diline dair tebellümlerim yine benimle gidecektir.*"³⁹⁹ Çelebi'nin Türk diline yönelik yazmış olduğu eserlerden bazıları ise şunlardır: *Türk Diline Medhal, Türk Dili, Aynü'l Hayat, El-İdrak Haşiyesi.*⁴⁰⁰

³⁹⁴ Mustafa Kara, "Veled Çelebi İzbudak", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 23, İstanbul 2001, s. 503.

³⁹⁵ Veled Çelebi İzbudak, **Tekke'den Meclise Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları**, haz; Yakup Şafak, Yusuf Öz, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 151.

³⁹⁶ Kara, **a.g.e.**, 504.

³⁹⁷ Metin Akar, **Veled Çelebi İzbudak**, Türk Dil Kurumu Yayınları : 723, Ankara 1999, s. 77.

³⁹⁸ Akar, **a.g.e.**, s. 77.

³⁹⁹ Veled Çelebi İzbudak, **Hatıralarım**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s.40.

⁴⁰⁰ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927**, C III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 489.

4.7. Hamdullah Suphi Tanrıöver

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1885'te İstanbul'da dünyaya gelmiş, hatip, şair ve yazardır.⁴⁰¹ 1904'de Galatasaray Mekteb-i Sultanisini bitiren Hamdullah Suphi, daha sonra Darülfünun'da ve Darülmüallimin'de Fenn-i Terbiye, Lisan-ı Osmani ve Türk İslam Güzel Sanatları dersleri vermiştir.⁴⁰² II. Meşrutiyet'ten sonra Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı gibi kuruluşlarda faaliyet göstermiştir.⁴⁰³ Milli Mücadele yıllarında Ankara'ya giderek harekete destek vermesi, İstanbul'da bir çok aydını da etkilemiş ve onlarında Ankara'ya gelmelerini teşvik etmiştir.⁴⁰⁴

Birinci TBMM'ye, Antalya Vekili olarak katılan Hamdullah Suphi, 1920-1921, ve 1925 olmak üzere iki defa Maarif Vekilliği yapmıştır. Mecliste Türkçe konusunda dikkate değer görüşler beyan etmiştir. Onun Türkçe konusundaki hassasiyetlerini şu cümlelerinden daha iyi anlayabiliriz: "*Dilimize gelince; milliyetin dinle beraber ikinci umdesi lisandır. İddia ederim bütün dünyada Türkler kadar ana dillerine sadık olan millet yoktur. Türkçe dahil olduğu bütün memleketlerde en kuvvetli diğer lisanları mağlup etmiştir. Çünkü Türk mazisinin en büyük mirası olan, içinde binlerce senelik hatıraları, tecrübeleri ve düşünceleri yaşayan diline vefa ile sadakatle bağlıdır. O harikulade kudretli olan dili sayesinde bir çok memleketi parça parça yutmuş ve türkleştirmiştir.*"⁴⁰⁵

1931 yılında Romanya'ya Büyükelçi olarak atanan Tanrıöver, orada bulunan Gagavuz Türkleriyle ilgilenmiş ve Romanya Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak Arapça okutulan kitapların Türkçe okutulması, Arap harfleri yerine Yeni Türk

⁴⁰¹ Abdullah Uçman, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, İstanbul 2010, s. 574.

⁴⁰² Uçman, **a.g.e.**, s. 574-575.

⁴⁰³ Uçman, **a.g.e.**, s. 574-575.

⁴⁰⁴ Cemal Güven, Ekrem Zahid Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maarif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 10, Konya, Haziran 2016, s. 290.

⁴⁰⁵ Hamdullah Suphi Tanrıöver, **Dağ Yolu (İkinci Kitap)**, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti, 1931, s. 143-144.

alfabesinin kullanılması gibi önemli kazanımlar sağlamıştır.⁴⁰⁶ Romanya Kralı'nın da konuyla ilgili olduğunu, Hamdullah Suphi ile ataşemiliter binbaşı Naci Beyi öğle yemeğine davet edip yemek esnasında geçmişteki Türk devirlerinden, Türkçe'nin Rumen dili üzerindeki fazlaca olan etkilerinden bahsettiği zaman görüyoruz.⁴⁰⁷ Hamdullah Suphi'de Romanya Kralına geçmişten bu yana Türklerin Romanya sınırlarına dokuz kez geldiğini, halkla karışıp bütünleştiğini ve ayrıca Bükreş Üniversitesi'nde de Peçenek Türklerinden kalma kelimelerin gösterildiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁸ Böylelikle Hamdullah Suphi Tanrıöver sadece Türkiye'de değil, elçilik yaptığı Romanya'da da Türk dilinin gelişmesine ve korunmasına katkılarda bulunmuştur.

⁴⁰⁶ Fethi Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 206-206.

⁴⁰⁷ **BCA**, 30-10-0-0-246-667-14, 10 Mart 1933.

⁴⁰⁸ **BCA**, 30-10-0-0-246-667-14, 10 Mart 1933.

SONUÇ

Sonuç olarak bakıldığında tarih boyunca en eski dillerden biri olan Türk dili çok geniş coğrafyalara yayılmış özellikle Türklerin İslamiyet'e girişiyle birlikte Arap ve Fars dili ile yoğun etkileşimler içerisine girmiş ve gerek Selçuklularda gerek Osmanlılarda bu dillerin etkileriyle süregelmiştir. 1789'da yaşanan Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan pek çok fikirlerden biri olan milliyetçilik akımı çok uluslu imparatorlukları derinden etkilemiş ve Osmanlı Devleti de bu akımdan en çok etkilenen devletlerden birisi olmuştur. 1800'lü yılların başı itibariyle birlikte imparatorluktan ayrılıp kendi halklarıyla devlet kurmaya çalışan uluslar isyan etmiş ve zamanla da istedikleri neticelere ulaşmışlardır. İşte bu süreçte Osmanlı Devleti'nin ekseriyetini oluşturan Türklerde zaman içinde kendi uluslarının farkına ve bilincine varmışlar ve milliyetçilik kavramını kendileri açısından ele almaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına doğru gidilirken devlet Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık gibi pek çok fikir akımlarını denemişse de Türk unsuru dışındakilere bu akımlar hitap etmemiş sonucunda da Türkler, Türkçülük akımıyla birlikte kendilerini bulmuşlardır. Türkçülük akımı ve milliyetçiliğin getirileri kendisini her sahada gösterdiği gibi elbette Türk dili üzerinde de göstermiştir. 1910'lu yıllardan itibaren milliyetçi vatansever kişiler tarafından çeşitli dergilerle ve açılan ocaklarla Türk halkının ve yönetim sınıfının Türk diline önem vermesi gerektiği yönünde pek çok yazılar yazılmıştır. Daha sonraki süreçte, 1923 yılı itibariyle Milli Mücadele'den destansı bir muzafferiyetle ayrılan Türk milleti artık yeni kurmuş olduğu devlette geçmişteki hatalarını da göz önünde bulundurarak çağdaş medeni uygarlıklar seviyesine yükselmeyi hedeflemiştir.

Milli Mücadele'nin en hararetli dönemlerinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi de kuruluşunun ilk başlangıçlarında ana hedef olarak ülkeyi düşman işgalinden kurtarmayı hedeflemiş ve bu yönde hareket etmesinin yanı sıra pek çok toplumsal,

kültürel alanda da çalışmalar yapmış ve Türk dili de bu çalışmalar arasında yavaş yavaş kendisini göstermiştir.

Bu tez Atatürk Dönemindeki TBMM'nin Türk dili konusundaki çalışmalarını incelediğinden ilk beş dönem TBMM araştırılmıştır. Birinci dönem TBMM tam olarak Milli Mücadele dönemine denk gelmesi bakımından diğerlerinden ayrılır. Ancak henüz daha Milli Mücadele kazanılmadığı halde mecliste Türk diline yönelik faaliyetler gösterildiği gözlenmiştir. TBMM'de Türk dili konusunda özellikle de Tunalı Hilmi ve Besim Atalay bu konuda mücadele veren ilk kişiler olarak dikkat çekmişlerdir. Her ikisinin de başta milliyetçi olmaları, Tunalı Hilmi Bey'in başlangıçta olmasa bile zamanla son derece Türkçü bir düşünceye bürünen İttihat ve Terakki içinden gelmesi, Besim Atalay'ında sağlam bir medrese eğitimi almasının yanı sıra Darülmuallim mezunu olarak ülkenin çeşitli yerlerinde dersler vermesi onların bu konuda öncü olmaları konusunda bir takım fikirler verebilir.

İkinci dönem TBMM ise Türk dili konusunda en fazla tartışma ve gelişmelerin yaşandığı dönem olarak dikkat çekmiştir. Milli Mücadele'den galip gelmesi meclisin kendisini diğer alanlara daha rahat odaklamasına yol açmıştır. Ayrıca ikinci dönem TBMM'de çok fazla tartışma ve gelişme yaşanmasının önemli bir sebebi olarak bu konuda en fazla uğraşan vekil olarak dikkat çeken Tunalı Hilmi'den dolayı olduğunu söyleyebiliriz. Zira Tunalı Hilmi'nin vefatıyla birlikte mecliste Türk Dili konusundaki gelişmelerin önemli bir miktarda azaldığı görülmüştür. Tabi bunda yine önemli bir etken 1928 tarihinde Dil Encümeni'nin kurulması olarak gösterilebilir. İlk iki dönem TBMM'de Türkçe konusunda yaşanan gelişmeler ve Tunalı Hilmi'nin 1923 yılında yapmış olduğu Türkçe Kanun teklifiyle başlayan serüveni 1928 yılında Dil Encümeni'nin kurulmasına yol açmış ve üçüncü dönem TBMM, Türk dilinin gelişmesi, zenginleşmesi ve yabancı dillerin etkisinden çıkarılması gibi konuları artık Encümenin yapacağını düşünerek daha az faaliyet göstermiştir.

1931 yılında Dil Encümeni'nin çalışmaları yetersiz olarak görülmüş ve kapatılmış, dördüncü dönem TBMM'de Türk dili konusunda tartışma ve gelişmeler yeniden artmıştır. 1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu ise daha sonraki süreçte oldukça verimli çalışmalar yapmış ve beşinci dönem TBMM'de dile yönelik çok fazla bir gelişme yaşanmamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde yabancı dillerin etkisi altında kalan Türk dilinin durumu vekillerce çeşitli örneklerle açıklanmaya çalışılmış ve bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması konusunda pek çok konuşma yapıldığı gözlenmiştir. Meclis kendi içinde Kanun, Tüzük, Mazbata, Teklif, Meclis Konuşmaları ve İç Tüzük gibi uygulamalarda Türk dilinin kullanılması konusunda çalışmalar göstermiştir. Tüzük ve Mazbata aynı başlık altında değerlendirildiği için burada ufak bir ayırım yapmak gerekirse Tüzük, bakanlar kurulu tarafından çıkarılan herhangi bir kurumun, derneğin yönetim ve yürütme işlerini düzenleyen kurallar listesi iken Mazbata ise rapor veya tutanak anlamına gelmektedir.

Araştırma da değinilmesi gereken bir başka husus ise Tunalı Hilmi'nin Türkçe Kanun teklifi ve bu konudaki mücadelesidir. Hilmi Bey'in bu teklifi diğer vekillerce de dikkate alınmış ve bu doğrultuda hareket edilmeye başlanmıştır. Arapça-Farsça dil kuralları yerine Türk dil kuralları uygulanması konusunda görüşler beyan edilmiş, kanunlarda anlam bozukluğuna yol açacak ifadeler ve aynı anlamda olan farklı kelimelerin kullanılmaları engellenmeye çalışılmıştır. Öte yandan Kanun isimlerinin de Türkçeleştirilmesine önem verilmiştir.

TBMM ayrıca, Türk dilini ülkede egemen hale getirmek ve her alanda yükseltmek konusunda oldukça ilgili davranmıştır. Eğitimsel alanda Türkçeye büyük önem verilmiş ve genç neslin iyi bir Türkçe eğitimi almasına dikkat edilmiştir. Ve böylece bir sonraki kuşakta yaşanabilecek Türkçe eksikliğinin önüne geçilmeye çalışıldığını ifade edebiliriz.

Meclisin özellikle de halka yönelik Türkçe konusunda çaba göstermesine değinmekte faydalar vardır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan halk ile yönetim sınıfı arasındaki kopukluğun en temel sebeplerinden birisi olarak iletişim kopukluğu gösterilebilir. Dolayısıyla meclis bu konuyu dikkate almış çıkarılacak kanunların sade, öz bir Türkçe ile çıkmasına, meclis ile halkın birbirini anlayabilmesine ve yakın olmasına büyük önem vermiştir. Bu noktada basın organlarının da yayınlarını halkın anlayabileceği sade bir Türkçe ile yapmaları konusunda bazı vekillerce görüşler ortaya atılmıştır.

TBMM ayrıca günlük hayatta ve neredeyse toplumun her alanında Türk dilinin kullanılmasına oldukça önem vermiştir. İlaçların, reçetelerin, ulaşım araçlarının biletlerinin, il ve ilçe adlarının, dini alanda kitapların ve hutbelerin, bankaların, şirketlerin, hatların ülkenin çeşitli kurumlarında çalışan memurların Türk dili ile hareket etmeleri açısından faaliyetler gösterilmiştir. Özellikle şirketlerde Türkçe kullanılması açısından bir kanunda çıkarılmış 1914 yılında yapılan kanunda imtiyazlı şirketlere verilen kendi dilleriyle hareket edebilme gibi bir ayrıcalık ortadan kaldırılmış ve ülke sınırları içinde yalnızca Türkçe işlemlerin geçerli olacağı kanunda açıkça ifade edilmiştir.

Türkiye içinde yaşayan yabancılar ve Türkiye'ye göçme ihtimali olan yabancıların Türkçe ile hareket etmeleri hususunda da mecliste konuşmalar yapılmış ve faaliyetler gösterilmiştir. Ayrıca ülke sınırları dışında yaşayan özellikle de Balkanlarda yaşayan Türklerin kendi dilleriyle eğitim alma ve yaşayabilme durumları göz önünde bulundurulmuştur.

Vekiller üzerinde de bir değerlendirme yapılacak olursa özellikle de Tunalı Hilmi yapılan araştırma neticesinde Türk dili konusunda en fazla çaba gösteren vekil olarak dikkat çekmiştir. Hilmi Bey çoğu zaman aldığı sözlerde Türk dili konusunda yapmış olduğu coşkulu konuşmalarla diğer vekilleri de uyarmaya çalışmış yeni kurulan bir

devletin dilini de kurtarmadığı sürece bir anlamı olmayacağını ifade etmiştir. Hilmi Bey'in çabalarına en çok destek veren kişi için Besim Atalay'ı söyleyebiliriz. Besim Bey incelemeye konu olan beş dönem TBMM'de Türk dili konusunda hemen hemen her daim faaliyet göstermiştir.

Tunalı Hilmi ve Besim Atalay'ın bu konuda vermiş oldukları mücadelelere Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hasan Basri Çantay, Yusuf Akçura, Mehmet Rüştü Egel, Celal Nuri İleri, Refik Şevket İnce, Sadri Maksudi Arsal, Ziya Gevher Etili, İstamat Özdemir gibi pek çok diğer vekil de kayıtsız kalmamış mecliste söz alarak, teklif vererek bu alanda katkı sağlamışlardır.

Böylelikle 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk dilinin gelişmesi, zenginleşmesi, yabancı dillerin etkisinden çıkarılması gibi konularda 1939 yılına gelindiğinde yani beşinci döneminin sonunda pek çok yol kat etmiş ve üzerine düşeni yapmak konusunda oldukça verimli çabalar göstermiştir diyebiliriz.

ÖZET

Asırlar boyunca Türkler çok geniş coğrafyalara yayılmış, pek çok kültürlerle etkileşime girmiş ve bu etkileşimleri üzerinde hissetmiştir. Bu etkileşimlerden biriside Türk dili üzerinde yaşanmıştır. Türk dili özellikle Arapça-Farsça dillerinden etkilenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde de aydın kesim sayesinde bazı Avrupa dilleri, Türk dili üzerinde tesirler göstermiştir. 20 Nisan 1920 tarihinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türklerin sadece işgallerden kurtulma amacını gütmemiş aynı zamanda her alanda yükselmelerini hedeflemiştir. Bu amaçla bu çalışma Atatürk döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Türk dilini, yabancı dillerin etkisinden kurtarmak, ülke içinde Türkçenin egemen hale gelmesini sağlamak ve Türk dilinin olması gereken seviyeye gelmesi için çabalamak gibi konularda neler yaptığını incelemeye çalışmıştır.

ABSTRACT

Turks for centuries spread to voluminous geographies and interacted with many cultures and felt its impact. One of these interactions has been experienced on Turkish language. Turkish language was especially influenced by Arabic and Persian languages, some European languages with thanks to intellectual community in last periods of Ottoman Empire have shown influences on Turkish language. Founded in April 20th 1920, Turkish Grand National Assembly, not only pursued goal for Turkish salvation from invaders also aimed to be developed in all aspects. For that reason this study aimed to investigate distances travelled for issues such as Turkish Grand National Assembly during Atatürk's period struggling to save Turkish language from foreign languages' influences, to ensure dominancy of Turkish language in the country and to try to bring Turkish language to level it deserves.

KAYNAKLAR

A-ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

I. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri

II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri

III. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri

IV. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri

V. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri

Besim Atalay Hal Tercümesi ve I. Dönem Seçim Mazbatası

Tunalı Hilmi Hal Tercümesi ve I. Dönem Seçim Mazbatası

Celal Nuri İleri Hal Tercümesi ve I. Dönem Seçim Mazbatası

Sadri Maksudi Arsal Hal Tercümesi ve IV. Dönem Seçim Mazbatası

B- SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Tan

Ulus

C-KİTAPLAR

AKAR, Metin, **Veled Çelebi İzbudak**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 751, Ankara, 1999.

ARSAL, Sadri Maksudi, **Türk Dili İçin**, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti, İstanbul, 1930.

- ATEŞ, Sabri, **Tunalı Hilmi Bey: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aydın**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
- AYDA, Adile, **Sadri Maksudi Arsal**, Kültür Bakanlığı, Mas Matbaacılık, Ankara, 1991.
- ÇANTAY, Hasan Basri, **Kur'an-ı Hâkim ve Meal'i Kerim**, Ahmet Sait Matbaası, C. 1, İstanbul, 1969.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele Dönemi ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele Dönemi ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- İLERİ, Celal Nuri, **Türk İnkılabı**, Haz. Recep Duymaz, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2000.
- İNAN, Ayşe Afet, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal'in El Yazıları**, Yay. Haz. Ali Sevim, Azmi Süslü, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- İZBUDAK, Veled Çelebi, **Tekke'den Meclise Sıradışı Bir Çelebi'nin Anıları**, Haz. Yakup Şafak, Yusuf Öz, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- KORKMAZ, Zeynep, **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1992.
- KURT, Yılmaz, **Osmanlıca Dersleri 1**, Akçağ Kitabevi, Ankara, 2011.
- KURT, Yılmaz; GÜNDOĞDU, Muhammet, **Osmanlı Paleografyası ve Diplomatikası**, Akçağ Kitabevi, Ankara, 2012.
- ÖZEL, Sevgi, **Besim Atalay**, Yorum Basımevi, TDK yayınları:513, Ankara, 1983.
- ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, **Dağ Yolu (İkinci Kitap)**, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti, 1931.
- TEVETOĞLU, Fethi, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

D-MAKALELER

- AKALIN, Haluk Şükrü, "Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu", **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, S. 607, Ankara, Temmuz 2002.
- AKPINAR, Turgut, "Sadri Maksudi Arsal", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. III. İstanbul 1991.
- ATAY, Falih Rıfkı, "Kusur Kimin?", **Milliyet Gazetesi**, 20 Temmuz 1931.
- ARSLAN, Gürbüz, "Sadri Maksudi Arsal, Denizbank İsmi ve Eleştirileri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 219, İstanbul, Aralık 2015.
- BAYRAMLI, Ayşen Uslu, "Sadri Maksudi'nin Ölümünün 50.Yılı Anısına: Sadri Maksudi'nin Hayatı ve Maksudi'nin Az Bilinen Maişet Romanı Hakkında", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, S. 1, Balıkesir, Haziran 2007.
- DUYMAZ, Recep, "Celal Nuri İleri", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. VII. İstanbul 1993.
- GEDİKLİ, Fethi, "Yolunu Kendi Kazan Bir Yolcu: Türk Hukuku Tarihçisi Sadri Maksudi Arsal", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 70, S. 1, Ocak 2012.
- GÜNDOĞDU, Muhammet, "Hasan Basri Çantay'ın Fikir Dünyası", **Balıkesir Altı Eylül Belediyesi Kültür Yayınları: 7**, Ata Matbaacılık, Balıkesir 2015.
- GÜVEN, Cemal; BOYRAZ, Ekrem Zahid, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maarif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 10, Konya, Haziran 2016.
- HALICI, Şaduman, "Vagon Li Olayı: Türkçe'ye Yapılan Hakarete Basının Ve Gençliğin Tepkisi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 11, Ocak 2007.
- HANİOĞLU, Şükrü, "Tunalı Hilmi Bey'in Devlet Modeli", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 38, S. 3-4, Ocak 1984.
- IŞIK, Emin, "Hasan Basri Çantay", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. VIII. İstanbul 1993.
- KARA, Mustafa, "Veled Çelebi İzbudak", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXIII. İstanbul 2001.

- KARAL, Enver Ziya, "Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu", **Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1978.
- KESGİN, Safiye, "Batıcılık Akımı Temsilcilerinden Celal Nuri İleri'nin Eğitim Görüşleri", **Dini Araştırmalar**, C. 16, S. 42. Ocak- Haziran 2013.
- NÜREDDİN, Vâlâ, "Akşamdan Akşama", **Akşam**, 12 Ocak 1938.
- ÖZÇELİK, Ayfer, "Osmanlı Mebusan Meclisinde Türkçe Tartışmaları (Kavanin Suret-i Neşr ve İlanı Kanun Layihası Münasebetiyle)", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM**, C. 13, S. 13, Ocak 2002.
- SARISAMAN, Sadık, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 4, S. 14, Ocak 1994,
- ŞEN, Ziya, "Hasan Basri Çantay'ın Hayatı ve " Kuran-ı Hakim ve Meal-i Kerim" Adlı Eserinin Genel Özellikleri", **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 1, Zonguldak, 2016.
- UYANIK, Necmi, "Batıcı Bir Aydınım Türk İnkılabına Bakışı" **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Konya Bahar, 2005.
- YAVUZARSLAN, Paşa, "Besim Atalay", **Türk Dili Dergisi**, S. 700, İstanbul, 2010.
- UÇMAN, Abdullah, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXXIX. İstanbul 2010.
- YÜCE, Nuri, "Besim Atalay", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.IV. İstanbul 1998.

E- TEZLER

- ÖZDEMİR, Hakan, **Cumhuriyet Tarihinde Hukuk Dilindeki Değişmeler ve Gelişmeler**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- TUNCER, Rümeyşa, **Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Döneminden TBMM I. Dönemine Katılan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

EKLER

EK: 1 Türkiye'de yabancı dille faaliyet gösterecek olan özel okulların açılma şartları ve bu okullarda Tarih, Coğrafya ve Türkçe derslerinin Türk Dili ile okutulacağına dair. BCA 30-10-0-0 / 143-21-1 (7 Ocak 1922).

تورکیا بویوک ملت مجلسی
اجرا وکیللری هیئتی ریاستی
قام مخصوص مدیریت
شماره
ساز

آقره
۱۳۳۸ / ۱۰ / ۷

ساز و قلم

۳
۲۰

مجلسه مفوضات ده ایچورد ایچدر بلایه واز و آرقا بیلر ووز راهبند روقبولدین
دایر بجم کجورد افادو سید نور ۲۸ / ۱۰ / ۱۹۲۱ تاریخ و جلا بوردو تارخ بیلدی
ایک مجلسه مفوضات بیلدی تارخ و آرقا بیلر ووز راهبند روقبولدین
۱۰ / ۱۰ / ۱۹۲۱ تاریخ اجرائی واز و آرقا بیلر ووز راهبند روقبولدین
تغایر قلم و قلمه بالی ادر و ایستد و دده صده کجه سوه تیب ایستد

جواباً ایچدیجی اورانه جواب ۱ اولدیجی محررانک تاریخ ونومروسنک درسی رجا اولنور .

030	10			143	21	1
-----	----	--	--	-----	----	---

3

تورکيا
بئوک فلت مجلسی

بؤرجه کؤمک لؤگۆ

دازه سی

عمومی

خصوصی

ایتمه ماده نؤمؤرۆ

تورکيا بئوک فلت مجلسی طرفیندن بؤرجه کؤمک لؤگۆ بؤرجه کؤمک لؤگۆ بؤرجه کؤمک لؤگۆ
تورکيا بئوک فلت مجلسی طرفیندن بؤرجه کؤمک لؤگۆ بؤرجه کؤمک لؤگۆ بؤرجه کؤمک لؤگۆ
تورکيا بئوک فلت مجلسی طرفیندن بؤرجه کؤمک لؤگۆ بؤرجه کؤمک لؤگۆ بؤرجه کؤمک لؤگۆ

ماده

اصد نظامه اولدورمقده

تورکيا بئوک فلت مجلسی

030	10			143	21	1
-----	----	--	--	-----	----	---

2

نور کبیا

142

بیوک ملت مجلسی

توریا بریول ملت مجلسی اجرا لکھنؤ راجا صاحب

رقم نمبر دازہ سی
 عمومی
 مخصوص

P C
BAGDADKANDE
CUMMURNEY ARABI

معاتبہ علیہ سید اجبرین احمد و باغیہ خانہ دار نقیہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ و سید
 احمد صاحب لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ
 سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ
 و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ

دعا

اجرا لکھنؤ

و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ
 و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ
 و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ و سید احمد خان اولادہ لکھنؤ

(C)

030	10			143	21	1
-----	----	--	--	-----	----	---

3

EK: 2 İstanbul Ayvansaray'da bulunan Şark Değirmencilik isimindeki değirmenin yazışmalarında Türkçe kullanmadığına dair Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi'nin önergesi. BCA 30-10-0-0 / 6-38-33 (26.11.1924)

۲۱۱-۹۱-۴۶

۶

قانونی امور

قانونی امور

باسمه و طاعت

استاندارد آواربار طایفه ، شرفه در زمینیت ، نامند کی در زمینت معامه منته و توری استعمال اولونا دلفند
وسا زره بر داز زونفولاد حد معبره طونالا جهلی بهک طرفه و بریزه شفاهی سوال تقریر بر صورت معدودی لغفا
تقریر معدودی افسندم .
تقریر بود بود شفاهی زینس و نسلی

باسم کلند
۸.۸۰
مردی تهرانیست
تعالی

030	10						
-----	----	--	--	--	--	--	--

- 2 -

تذکره چک دولتی در تاریخ ۱۰ خرداد ۱۳۰۴ در حضور آقای محمود...

۱

آشرف
٢٢٨ - ٤١ - ٢٦

BASLATI...
CUMHURİYETİ ARŞİVİ

تورکيا
جوئرک ملت مجلسی ریاستی
پاشکاتی
شیط و دیوان ملی
تورک

بود و بود کند

استاندرده ایواندریده (تورک توفیق) دیکده مدرد (تورک دوجکلیکلی)
نقده دکرسی تورکیده تورکوم تورکوم تورکوم :

- ۱- باجچک سکهگور تویکلی کیلی :
- ۲- ایسجید کده ۲۸ تورکمال آبادیوی حصارچی . یا سید نقد اوریندورنه خسیانه :
- ۳- ایسجید کونده کده تورک طایفه دیکده نقد [عمال باکی (۲)] :
- ۴- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۵- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۶- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۷- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۸- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۹- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۰- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۱- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۲- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۳- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۴- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۵- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۶- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۷- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۸- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۱۹- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :
- ۲۰- ایسجید کونده کده ایسجید صاه ایواندریده ! :

030 10 6 35 37

اصغر محمد - ۲۶/۱۱/۲۶

EK: 3 Türkiye'de çalışan müesseselerde mecburi Türkçe kullanılması hakkında Kanun Layihası ve Ticaret ve Adliye Encümenleri Mazbataları. TBMM Zabıt Ceridesi 2 D, 24 C, 85 B, (10.03.1926).

— 17 —

Sıra : Numarası : 133

**TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN MÜESSESELERDE MECBURİ TÜRKÇE İSTİMALİ HAKKINDA BAŞVE-
KÂLETTEN GELEN 1/890 NUMARALI KANUN LAYİHASI VE TİCARET VE ADLİYE
ENCÜMENLERİ MAZBATALARI**

Türkiye Cumhuriyeti

Başvekkâlet

13 Mart 1926

Kademi Mahsus

Müdürlüğü

Adet : 6/947

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Türkiye'de çalışan müesseselerde mecburi Türkçe istimali hakkında Ticaret Vekâletince tanzim ve teklif edilen ve İcra Vekilleri Heyetinin 7 Mart 1926 tarihli işçisinde tezekkür ve Meclisi Âliye arzı tasvip olunan kanun layihası ile esbabı mucibe mazbatasının müssadedak sureti takdim olunmuştur.

Muktezasının ifasına ve neticesinin işarına müsaade buyurulmasını rica eylerim efendim.

Başvekkâlet Vekili
Doktor Refik

ESBABI MUCİBE

Arz ve beyandan müstağni olduğu üzere dilin insanın umumî hayat ve muamelelerinde olan tesiri büyüktür. Bütün medeni memleketlerde vatan fertleri arasında millî lisanın tekeffülünü taamün ettirgi ve bilhassa resmî muamelelerde istimali mecburi olduğu halde bizde her nasılsa maziin gaflet ve teseyyübü eseri olarak dil ihmal edilmiş ve memlekette yaşayan ve çalışan ecnebi fert ve müesseselerden sarfınazar Türk camiasına dahil olan eşhas ve müessesat bile Türkçeden maada lisansları itibar edilmişlerdir. Bunun neticesi olarak ticaret sahasında millî hars bir nevi tevekkufa dâçar olduğu gibi, Türkiye dahilindeki millî esaslara müstenit tabii sistemi dolayısıyla kâfi derecede lisan aşına olmayan Türk aması da kendi memleketlerinde iş bulamamışlar ve ticaret hayatında ikinci, üçüncü derecede mevkişlerde kalmışlardır. Mevruhiyetin lisanı müteakip dil birliğinin teessüsüne doğru bir meyil hâsıl olmuş ve hatta 10 Mart 1326 tarihli Türkçe mecburiyeti hakkında bir de kanun negredilmişse de mahûm gailelerin hayhuleti, Harbî Umumi felâketi, o zamanki memleketin bin-yesi ve kızzat kanunun çok zayıf ve kabiliyeti tabii-

kiyeden mahrum bulunması bir fâidei ameliye istih-saline manî olmuştur. Milli hükümetin teessüsünden sonra bu kanunun teyiden yapılan 4 Kanunusani 1339 tarihli tahrirâtı umumîye de esah hiçbir şeyi tesin etmiş değildir.

Bugün memlekette bu sahada umumî inibah ve inkişaf arzularıyla tamamen muhalif bir istikamette kuvvet bulan bir vaziyet mevcuttur. Ve bunun da am-fî mesalede amele ve mütehasısa ihtiyacımız bulunduğumuz bu devrelerden açılan lüzûl icabetmektedir. Merbut lâyhâli kanuniye bu noktadan ve mazi ve hale müstenit uzun bir tecribe ve teklif devresi mah-sulü olmak üzere ihzar ve tespit edilmiş ve kelime ve cümleleri üzerinde ve hadîsata tatbik suretiyle haylice iştilal edilmiştir.

Bu layiha başka üç kısımdan terekkip etmektedir :

Birincisi : Türkiye'de çalışan Türk tabiiyetinde müesseseler ki bunların sureti mutlakada Türk dili kullanmaları mecburiyet altına alınmıştır.

İkincisi : Ecnebi müesseseler : Bunlarda Türkçe mecburiyeti Türk müessesatı, eşhas ve devleri ile olan muhabere, muamele ve temaslarda ve hükümette ibraz mecburiyetinde buldukları evrak ve defterlerine hasredilmiş ve ayrıca Türkçe olmayan kayıt ve defterlerinin Türk memleketlerinde icra etme kabili ibraz olamayacağı tasrih edilmiştir. Bu suretle esas hatlarıyla unvan muamelelerin Türkçeleşmesi istih-daf edilmiş bulunmaktadır. Halen bu kabil müesse-sata müraaat eden Türk gençlerinden birden ziyade lisanslarda aynı seviyeli kâfiyet istenmektedir ve bil-hassa kendilerini alâkadar eden lisan terçime oluna-rak binnetice unvanı asîden bir çok gençler için maddeten çalışmak hâkim bürkânlanmaktadır.

Üçüncüsü : Layihanın bütün kuvvet ve ruhu ce-zayı ihâva eden dördüncü maddede toplanmaktadır. Bu maddenin böylece vaz ve mukafazasına zaruret vardır.

Layihanın bir an evvel teyit ve tespiti hususu has-saten rica olunur.

Türkiye
Büyük Millet Meclisi 22 . 3 . 1926
Ticaret Encümeni
Adet
29 Karar

Ticaret Encümeni Mazbatası
Riyaseti Celileye

Mecburi Türkçe kullanılması hakkındaki 17 Mart 1926 tarih ve 1/690 numaralı kanun layihası Ticaret Vekili Beyin huzuru ile teklif olundu.

Hükümetin esbabı mucibesinde de izah olunduğu veçhile 10 Mart 1332 tarihli Kanunun ihtiyaca ve maksadı temine gayri kâfi olduğu biticirle sabit olmuştur. Yeniden izhar olunan layihâsi kanuniye esas itibariyle kabul ve maddelerde bazı tadilat icra edilmiş olmakla Heyeti Umumiyyeye takdim olunur.

Reis	Aza
Mustafa Rahmi	Kütahya
	Cevdet
Aza	Aza
Boju	İçel
Mehmet Vasfi	Mehmet Kâmil
	Aza
	İstanbul
	Ahmet Hamdi

Türkiye
Büyük Millet Meclisi 3 . 4 . 1926
Adliye Encümeni
88

ADLIYE ENCÜMENİ MAZBATASI
Riyaseti Celileye

Türkiye'de çalışan müesseselerde mecburi Türkçe istimali hakkında Başvekkâleti Celilenin 13 Mart 1926 tarih ve 6/947 numaralı tezkeresiyle gelen 1/890 numaralı kanun layihası Encümenimize havale buyurulmakla teklif ve müzakere olundu.

Ticaret Encümenince kabul olunan hükümetin teklifindeki birinci madde aynen kabul edilmiştir. İkinci maddede (hükümete) kaydı yerine (devlet ve memurini devletten birine) fıkrası ikame edilerek madde hükmi tatbikatta tereddüde mahal kalmamak üzere daha âim ve şâmil şekli sarfihâ ifrağ edilmiştir.

Üçüncü Madde -- Ticaret Encümeninin tadilî veçhile kabul olmuştur.

Ne gibi muamelât ve hususatta Türkçe istimali mecburiyeti lâyhâsinin birinci ve ikinci maddelerinde mezkûr olduğu cihetle bunun ayrıca dördüncü maddenin başında zikir ve tasrihine lüzum görülmemeyerek

birinci ve ikinci maddelere atf ile iktila maksadı daha fazla temine matuf görülmüş ve bu mitsilü Türkçe tabir ve tanzim kılınması olan evrak ve vesâicün muvafak olarak şirket ve müesseseler lehine nazarı ühare alınmayacağı zikir ve tasrih ile kanunun kuvveti müteyyidesi tahkim olunmuş ve benaberin dördüncü maddede olveçhile tadilat yapılmıştır. Beşinci maddede, 2, 3 nci maddelerin ahkâmı Kanunusani 1927 ve diğer maddeler hükümleri de kanunun neşri tarihinden müteber olduğu kaydının zikriyle iktila edilerek maddenin şekli muhtasarı maksadı temin edeceğinden fazla izahata lüzum görülmemiştir.

6 ve 7 nci maddelerde (bu kanunun) yerine bu kanun denilmiş ve yedinci maddede (hukuku umumiyeye) fıkrası yerine Kanunu Cezamızla ahiren kabul olduğuna veçhile hukuku âmine tabiri kullanılmıştır. Ve mezkûr yedinci maddenin ikinci fıkrası muvafak görülmemeyerek tayyid edilmiştir.

Ve yine mezkûr maddenin üçüncü fıkrası bu kanun ahkâmına muhafîf hareket edenlerden suretiyle tadil edilmiş ve mükerrelerden cezayı nakdi iki kat alınmakla beraber ticarethaneleri bir haftadan bir seneye kadar sed ve icrayı ticaret etmeleri men olunur, suretiyle son fıkralarda yapılan tadilat ile mucibi mesuliyet görülen fiil tazvih kılınmış ve ticarethane sedinin mebd'e ve müntehası tayin ve tahdit kılınmıştır.

Benaberin lâyhâsinin şekli muaddeli Heyeti Umumiyyenin tasvibine arz olunur.

Adliye Encümeni	Bu Kanunun Mazbatası
Reis	Muharriri
Konya	Kastamonu
Refik	Ali Nazmi
Aza	Aza
Antalya	Kastamonu
Ahmet Saki	Mehmet Fehmi
Aza	Aza
Yozgat	Simop
Ahmet Hamdi	Yusuf Kemal

HÜKÜMETİN TEKLİFİ

Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun

Madde 1. — Türk tabiiyetindeki her nev'i şirket ve müesseseler, Türkiye dahilindeki her nev'i muamele, mukavele, muhabere, hesap ve defterlerini Türkçe tutmaya mecburdurlar.

Madde 2. — Ecebi şirket ve müessese için bu mecburiyet Türk müessesesi eşhas ve devairi ile olan muhabere, muamele ve tenasurlarına ve hükümetçe ibraz mecburiyetinde buldukları evrak ve defterlerine hasredilmiştir.

Başka bir lisan dahi hâveten kullanılabilir. Fakat asıl olan Türkçe olup mesul imzaların Türkçe metin zîrine vazı mecburi veya diğer müşahale mevzu olsa dahi Türkçesi müteberdir. Ancak Türkiye dâhilinde tanzim edilmiş olan vesika, senet ve defterleri Türk dilinde olmadıkça ve hariçten gelen vesika vesair kağıtlara Türkçe musaddak suretleri merbut bulunmadıkça mahkemeler ve resmî dairelerde lehlerine olarak nazarı itibare alınmaz. Hükûmete ibrazı mecburi olan kırsınlar Ticaret Vekâletince tayin olunur.

Madde 3. — Ticaret Vekâleti memurini mahsusunun bu bapta tutacakları zabıt varakalarını müteberdir. Bu kanun hilâfında hareket edenler mahkemeye sevkolunur ve birinci defasında yüz liradan beş yüz liraya kadar ve tekerürlü halinde bu ceza ile beraber ticarethaneleri sed ve icrayı ticarete menedilir.

Madde 4. — Bu kanunun hükmü 1927 senesi bîdayetinden başlar. 10 Mart 1332 tarihli Kanun ahkâmı o tarihten mülgadır.

Madde 5. — Bu kanunun icrasına Ticaret ve Adliye vekilleri memurdur.

	7 Mart 1926
Başvekil Vekili	Adliye Vekili
Doktor Refik	Mahmut Esat
Müdafaa-i Milliye Vekâleti Vekili	Bahriye Vekili
M. Cemil	Hısan Bey
Hinî hüzdade bulunmadı	
Dâhliye Vekili	Harcıye Vekili
M. Cemil	Doktor Tefik Rüşti
Maâlye Vekili	Maarif Vekili
Hısan Hısanlı	Mustafa Necati
Nafia Vekili	Ziraat Vekili
Bohiç	Mehmet Sabri
	Sahhiye ve Muaveneti
Ticaret Vekili	İçtimalye Vekili
Ali Cemali	Doktor Refik

Ticaret Encümeninin Tadihi

İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun

Madde 1. — Türk tabiiyetindeki her nevi şirket ve müesseseler Türkiye dâhilindeki her nevi muamele, mukavele, muhabere, hesap ve defterlerini Türkçe tutmaya mecburdurlar.

Madde 2. — Ecnebi şirket ve müesseseler için bu mecburiyet Türk devair ve müessesatı ile ve Türkiye tebaasından olan efrat ile vukua gelen devair ve memurini devletten birine muhabere, muamele ve te-

maslarına, ibraz mecburiyetinde buldukları evrak ve defterlerine hasredilmiştir.

Bu evrak ve defterlerin nelerden ibaret olduğu Ticaret Vekâletince bir talimatname ile tayin olunur.

Madde 3. — İkinci maddede mezkûr şirket ve müesseseler muamelelerinde türkçeden başka bir lisan dahi hâveten kullanabilirlerse de asıl olan türkçe olup mesul imzaların türkçe metin zîrine vazı mecburidir. Bu memuriyete rağmen imza diğer bir lisanla yazılmış kısmı veya nüshanın altına mevzu olsa dahi türkçesi müteberdir.

Madde 4. — Türkiye dâhilinde tanzim edilmiş olan vesika, senet ve defterler Türk dilinde olmadıkça ve hariçten gelen vesika ve evrakta türkçe musaddak suretleri merbut bulunmadıkça mahkemeler ve resmî daireler tarafından vesaik ve evrakı mezkûre şirket ve müesseseler lehine nazarı itibara alınmaz.

Madde 5. — Bâhîdaki maddeler ahkâmı 1 Kanunusı 1927 tarihinden itibaren tatbik edilir. Mezkûr müddetin hüvûline kadar 10 Mart 1332 tarihli Kanunun 1, 2, 3, 4, 5 nci maddeleri ahkâmı cari olup diğer maddeleri işbu kanunun neşri tarihinden itibaren mülgadır.

Madde 6. — Bu kanun hilâfında hareket edenler hakkında Ticaret Vekâleti memurini mahsusunun tutacakları zabıt varakaları hilâfı sabit oluncaya kadar müteberdir.

Madde 7. — Bu kanun hilâfında hareket edenler aleyhine Ticaret Vekâletinin veya alâkadarların mürcizatı üzerine hukuku unumiye davası ikâme olunur. Cürmü tebeyyün edenlerden birinci defasında 100 liradan 500 liraya kadar cezayı nakdi ahır, mükerremlerden cezayı nakdi ahırınla beraber ticarethaneleri sed ve icrayı ticarete menedilir.

Madde 8. — Bu kanunun icrasına Ticaret ve Adliye vekilleri memurdur.

Adliye Encümeninin Tadihi

Madde 1. — Türk tabiiyetindeki her nevi şirket ve müesseseler, Türkiye dâhilindeki her nevi muamele, mukavele, muhabere, hesap ve defterlerini türkçe tutmaya mecburdurlar.

Madde 2. — Ecnebi şirket ve müesseseler için bu mecburiyet Türk müessesatı ile ve Türkiye tebaasından olan efrat ile muhabere, muamele ve temastarıma ve devair ve memurini devletten birine ibraz mecburiyetinde buldukları evrak ve defterlerine hasredilmiştir.

Madde 3. — İkinci maddede mezkûr şirket ve müesseseler muamelelerinde türkçeden başka bir lisanı dahi ilâveten kullanabilirlerse de asıl olan türkçe olup mesul imzaların türkçe metin ziline vazı mecburidir. Bu memnuniyete rağmen inşa diğer lisanla yazılmış kısım veya nişanın altına mevzu olsa dahi türkçesi muteberdir.

Madde 4. — Bu kanunun mevkii meriyete vazandan sonra birinci ve ikinci maddeler ahkâmına muhalif olarak tanzim kılınmış olan evrak ve vesakî şirket ve müesseseler lehine nazarı itibara alınmaz.

Madde 5. — Yukarıdaki maddeler ahkâmı 1 Kanunusani 1926 tarihinden itibaren tatbik edilir. Mezkûr müddetin hukuflüne kadar 10 Mart 1332 tarihli Kanunun (x), 1, 2, 3, 4, 5 nci maddeleri ahkâmı cariidir. Bu maddeler 1 Kanunusani 1926 ve diğer maddeleri de işbu kanunun neşri tarihinden itibaren mülgadır.

Madde 6. — Bu kanun hilâfında hareket edenler hakkında Ticaret Vekâleti memurini mahsususunun tutacakları zabıt varakaları hilâfı sabit oluncaya kadar muteberdir.

Madde 7. — Bu kanun hilâfında hareket edenler aleyhine Ticaret Vekâletinin veya âlâkadarların müraعاتı üzerine hukuku âmme davası ikâme olunur.

(Bu kabil devaide Ticaret Vekâleti müddei sıfat ve hukukunu iktisap eyler) tayyedilmiştir.

Bu kanun ahkâmına muhalif hareket edenlerden birinci defasında (100) liradan (500) liraya kadar cezayı nakdî alınır. Mükerrerlerden iki kat alınmakla beraber ticarethaneleri bir haftadan bir seneye kadar sed ve icrayı ticaret etmeleri menolunur.

Madde 8. — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 9. — Bu kanunun icrasına Ticaret ve Adliye Vekilleri memurdur.

(x) Müessesatı nafia ile imtiyazlı şirketler muhaberât ve muamelelerinde türkçe istimali hakkında 10 Mart 1332 tarihli kanun suretidir.

Birinci fasıl : İmtiyazlı şirketler.

Madde 1. — Demiryollarla müessesatı nafiai sairede işletmeye ait kâffei muamelelât ve muhaberât yalnız Türkçe icra edilir.

Madde 2. — Birinci maddenin hükmünü eyleyen mevcut müessesatı nafia şirketlerince her biri için Nafia Nezareti tarafından tayin ve kendilerine teblig edilecek güne kadar mevkii tatbîke konulmuş bulunacaktır. Yalnız mevcut demiryolları şirketleri için bu müddet 10 Temmuz 1335 tarihine kadar tezdît olunabilir.

Madde 3. — Birinci maddenin hükmünü ikinci madde mucibince tayin olunacak günlere kadar icra etmeyen şirketlerin müessesatı Hükümet tarafından muvakkaten işgal olunacak hükmü kanun tenfiz edilir.

İkinci Fasıl : İmtiyazsız şirketler.

Madde 4. — İmtiyazsız her nevi Osmanlı şirketleri memaliki Osmanîye dâhilindeki kâffei muhaberât ve muamelelât ve defatir ve hesabâtı türkçe olarak tahrir ve icra ederler.

Madde 5. — Ticaret Nezaretince müseccel ve sermayesi aşama mütekasem ecnebi şirketler için bu mecburiyet Hükümet ile vuku bulacak muhaberata ve efrat ile teati edilecek evrakta aittir.

Madde 6. — Dördüncü ve beşinci maddeler ahkâmına 10 Temmuz 1335 tarihine kadar tamamen tevfiki hareket etmemiş olanlar mahkeme sevk olunacak beş liradan eli liraya kadar cezayı nakdî ile mahkûm olurlar. Ve mahkûmiyetin tekerdürrü halinde idarehaneleri sed ve icrayı ticaretten menolunur.

Madde 7. — İşbu kanunun tatbiki bir nizamname ile tayin olunacaktır.

Madde 8. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 9. — İşbu kanunun icrasına Adliye ve Nafia ve Ticaret ve Ziraat Nazırları mezumdur.

İktisadî müesseselerde mecburî türkçe kullanılması hakkında kanun

(Resmî Ceride ile neşir ve ilân : 22/IV/1926 - Sayı : 353)

No.
805

BİRİNCİ MADDE — Türk tabiiyetindeki her nevi şirket ve müesseseler, Türkiye dahilindeki her nevi muamele, mukavele, muhabere, hesap ve defterlerini türkçe tutmağa mecburdurlar.

İKİNCİ MADDE — Enebi şirket ve müesseseler için bu mecburiyet Türk müessesatı ile ve Türkiye tebaasından olan efrat ile muhabere, muamele ve temaslarına ve devair ve memurini Devletten birine ibraz mecburiyetinde buldukları evrak ve defterlerine hasredilmiştir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İkinci maddede mezkûr şirket ve müesseseler muamelâtında türkçeden başka bir lisanı dahi ilâveten kullanabilirlerse de asıl olan türkçe olup mesul imzaların türkçe metin zirine vazı mecburidir. Bu memnuiyete rağmen imza diğer lisanla yazılmış kısım veya nüshanın altına mevzu olsa dahi türkçesi muteberdir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Bu kanunun mevkii meriyete vazından sonra birinci ve ikinci maddeler ahkâmına muhalif olarak tanzim kılınmış olan evrak ve vesai şirket ve müesseseler lehine nazarı itibare alınmaz.

BESİNCİ MADDE — Yukarıdaki maddeler ahkâmı 1 kânunusani 1927 tarihinden itibaren tatbik edilir.

Mezkûr müddetin hulûlüne kadar 10 mart 1332 tarihli kanunun 1, 2, 3, 4, 5 nci maddeleri ahkâmı caridir. Bu maddeler 1 kânunusani 1927, diğer maddeler de işbu kanunun neşri tarihinden itibaren mülgadır.

ALTINCI MADDE — Bu kanun hilâfında hareket edenler hakkında ait oldukları vekâletler memurini mahsusasının tutacakları zabıt varakaları hilâfı sabit oluncaya kadar muteberdir.

YEDİNCİ MADDE — Bu kanun hilâfında hareket edenler aleyhine ait olduğu vekâletlerin veya alâkadarların müracaatı üzerine hukuku amme davası ikame olunur.

Bu kanun ahkâmına muhalif hareket edenlerden birinci defasında 100 liradan 500 liraya kadar ağır cezayı naktî almır. Mükerrirlerden iki kat alınmakla beraber ticarethaneleri bir haftadan bir seneye kadar set ve icrayi ticaret etmeleri menolunur.

SEKİZİNCİ MADDE — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

DOKUZUNCU MADDE — Bu kanunun icrasına Ticaret, Adliye ve Nafia vekilleri memurdur.

10 nisan 1926

<i>Cumhuriyet Riyasetine tebliği</i>	:	11 - IV - 1926 tarih ve 1/890 No. lı tezkere ile
<i>Berayi neşir ve ilân kanununun Başvekâletine tebliğ edildiğini müsr Cumhuriyet Riyasetinden mevzu tezkerenin tarih ve numarası</i>	:	13 - IV - 1926 ve 4/330
<i>Müzakeratı ihtiva eden zabıt ceridelerinin cilt ve sayfası</i>	:	Cilt Sayfa 23 233 24 52,102:104
<i>İşbu kanunun alâkadar olduğu diğer kanunların numaraları</i>	:	

34 T
234

نافع مدينه عموميه حاجي علي

وزارت عدالت و امور احوال و حقوق بشري و امور اجتماعي

ع.ک.
۶۶۰

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

مردود عاقله عد-

استاندارت امدادی و دولت سرتاری طرفه آیه لره تعلوه بدلاوه وقت حوت دهنوت
عائده دایله اموینه متعلوه علاناته یا ناکه تو کجه لایله ترتیب دنیلمی لزوم برکات
مجموعه توایح مختلفه ده تبلیغ اولدنیغی حالده اعلانات مذکوره ده مذبح طریقه
جا ازله هوز- فتح دلی غیزه کیدلیکی تدقیقات واقع توجیه نه اعلاناته- ایلم
امدینه متعلوه هرده لو معاملات و محاربه یا ناکه تو کجه لایله جریسه ۱۹۶۷ تا اخیلی
قانونه حکامه دلی ایفای مقضای مجوسی در امدادی و دولت سرتاری مقادله خونه تنظیم
دوله عاید ده مکتف بولدیقدنه قومیکه بوضوح وضع اولدنه اعلاناته مطر اظام
مقادله تنظیمه معطوف و مقضای حاله مؤفود اولدیغی در- ک- د- ایجان بدیه معاملات
تبعیه دیفایه شرط ای حالده ای قديم حفترلی .

۱۹۶۷
استاندارت امدادی دولت و تنظیم سرتاری قومیسه
محمد علی

تاریخ
۱۹۶۷

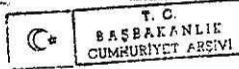
تماماً تو کجه ایلمه لازمه
در کجه نظمی و اصول
تکمیل ایلمه ایلمه ایلمه

ایلمه ۱۹۶۷/۷/۱
سربرنده مؤلفه
معه ایلمه

EK: 5 Voissische Zeitung gazetesinde yayımlanan "Türkiye Öz Türkçeyi Konuşmalıdır." başlıklı makale. BCA 30-10-0-0/ 83-550-29.
(07.01.1933).

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Sube: I
Hususi: B
Umumi: 111

Başvekaleti celileye

"Voissische Zeitung" gazetesinin 27 / II / 1932 tarihli nüshasında (Türkiye Öz Türkçeyi konuşmalıdır) başlığı altında intişar eden Almanca yazının tercümesi sur-eti leffen arz ve takdim kılınmıştır efendim.

Dahiliye Vekili

S. Kaya

H. Kaya
7-1-1933

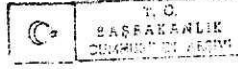
Cevaben yazılacak muharrerata, alt olduğu sebebin tarih ve numarasının dereci rica olunur.

030	10			83	550	29
-----	----	--	--	----	-----	----

- 3 -

1

27 / II / 1932 tarihli "Vossische Zeitung" gazetesinin
(Türkiye ile Türkçeyi konuşmalıdır) başlıklı makalesinin
tercümesidir.

Reisi Cuhur Gazi Mustafa Kemal, Millet Meclisi'nin açıldığı günde hükümetin en mühim hedeflerinden - biri yeni bir Türk lisanını vücade getirmekten ibaret olduğunu söylemiştir. Şimdiye kadar Türklerin Türkçe konuştuğunu sanıyanlar hayret edeceklerdir: Türk münevverlerinin konuştuğu Türkçede bir çok arabi ve Farsî kelimeler mevcut olup Anadolu halkının konuştuğu lisanile katıyen mügabeheti yoktur. Bundan yirmi sene evvel ~~Muş~~ Manastır'da "Genç kalemler" gazetesini neşreden Mustafa Nermi bey, yeni bir Türk lisanını vücade getirmek için uğraşmıştır (Mumailiye halihazırda Almanya'da Dresden şehrinde tutunulmuş bulunmaktadır) Yeni lisanlılar bu tarihten itibaren Osmanlı Türkçesiyle mücadele etmektedir. 1925 tarihinde vefat eden Ziya Gökalp bey, yeni lisanlıların başı sayılabilir.

Mustafa Kemal, malûm enerji ile lisanın tadili-ne de gelişmeğe başlamıştır. Son senelerde iora kılınan siyasi tebeddülattan sonra (Sultanlık ile hilafetin ilgası- fes ve çarşafın kaldırılması-hükümet idaresini dinden ayırmak-Latin harflerinin kabulü) ilk evvel tarih dersleriyle uğraşmağa başlamıştır. Tarih encümeni de yeni mektep kitaplarını neşretmeğe başlamıştır.

Türk çocukların mektepte Türklerin vasatî Asya'da milâdi İsa'dan 12000 sene evvel taş devrini geçirdiklerini ve Avrupalılar ise yalnız 7000 sene evvel buna muvafak olduklarını öğreniyorlar.

Ankara'da dil encümeni I Teşrinisani tarihinden itibaren tekrar faaliyete geçmeğe başlamıştır. Vazifesi, Türkçeyi islah ve Avrupa lisanlarının derecesine getirmekten ibarettir. Aynı zamanda eski Türk lisanının medeni

030	10			83	550	29
-----	----	--	--	----	-----	----

2

2 T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

lisanların en kadimi olduğunu ispata çalışmaktadır?
Bu sene dil enotmeni İstanbul'da Dolmabahçe sarayında ve Gazinin huzurunda bir kongre aktederek 26 Eylül'den 5 Teğrinisevvel tarihine kadar devam etmiştir. Tabiidir ki kongre esnasında yine Osmanlı Türkçesi konuşulmuştur. Mustafa Kemal'in deruhte ettiği işbu vasifenin müşküllüğü berveçhisir misalden anlaşılır. Kongrenin hitam bulacağı esnada samilerden biri ayağa kalkarak Fransızca, Arapça ve Parisice ile karışık olan "Selâmun Türkçeleştirilmesini talep etmiştir. Maateessüf kongre buna muvafak olamamıştır.

Türk lisanı, senebi kelimelerden kurtarıldığı takdirde bir çok kimseler tarafından kolaylıkla anlaşılacağı gibi siyasî ehemmiyeti dahi vardır. Rus idaresi tahtında yaşayan 20-25 milyon Türk ile Türkiye'de yaşayan 14 milyon Türkün birleşmesine sobobiyet verebilecektir. Romalılar, medeniyeti esirleri olan Yunanlılardan aldığı gibi, Türkler de lis-anlarını aynı suretle Araplardan almıştır. 35-40 milyon Türk'ün birleşmesine ihtimal vardır. Ankara'da bugün bu mes'eleden hiç bahsolunmuyor. Maameğih öz Türk'çeyi aramak mes'elesi buna doğru yürünmektedir.

(İmza Dr.Wilhelm Feldmann)

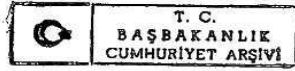
Aşlı gibidir.

030 10 83 550 20

EK: 6 Bükreş elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ve ataşemiliter Binbaşı Naci Bey ile Romanya Kralı II.Carol arasında Türk dilinin Romen dili üzerindeki tesiri hakkında. BCA 30-10-0/246-667-14. (13.03.1933).

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
II. nci Daire Umum Müdürlüğü
II. nci Şube
32442
Lef. I 389

Ankara 13. MART 1933
Hulâsa Romanya Kralının Bükreş
Elçimiz ile Ataşemiliterimizi
öğle yemeğine daveti hakkında.

Yüksek Başvekâlete

31620/337 numaralı ve 30/III/1933 tarihli
tezkereye zeyildir.

Cumhuriyetin Bükreş Orta Elçisi Hamdullah
Suphi Ef. Ataşemiliter Binbaşı Naci B. ile 20 martta Ruman-
ya Kralı tarafından öğle yemeğine davet edilmiştir. Bu ikinci
ziyafette geçmiş Türk devirlerinden kalma dilin bu günkü rumen
lisani üzerindeki tesirlerine dair geçen bahsa ve kralın Av-
rupa musikisi, musikîşinasları ve diriyanları hakkındaki
mütalâalarına dair Elçiliğimizden alınan 207190 numara ve
29/III/1933 tarihli tahrirat sureti malûmat için leffen
Yüksek huzurlarına arz ve takdim kılındı, Efendim Hazretleri.

Hariciye Vekili

H. F. F.
15. 4. 1933

-3-

030	10			246	667	14
-----	----	--	--	-----	-----	----

Bükreş Elçiliğinden alınan

207/190 numaralı ve 29 mart 1933 tarihli tahrirat

sureti.

20 mart pazartesi günü Saray Mareşalı Kral namına Ateşemi
liter binbaşı Naci bey ve bendinizi öğle yemeğine davet etti.

Bundan evvelki, davet hakkında gönderdiğim tahriratta,
bu davetlerin diğer Şefirlere de teğmil edileceğini kestirdi-
ğimi yazmıştım. Halbuki böyle olmadı, Şefirlerin ekserisi şim-
diye kadar davet edilmemiştir. Bu ikinci davet üzerine Ateşe-
militer Beyi usulden olduğu üzere kendilerine takdim ettim.

Yemekte evvelki defa da olduğu üzere pek az kimse vardı.
Velihaht Michail, Avcu başısı Mösyo Antoine Mocsony, ve Ordu
Dektorlarında bir miralay hazır bulunuyoları.

Kral Karol Naci Beye evvela Fransızca bilip bilmediğini
ve hangi cepelerde bulunduğunu sordu. Naci Bey Fransızca
bütün cepelerde diye cevap verdi ve Fransızca bildiğini de
ilâve etti.

Kral, Türkçenin rumen lisani üzerindeki büyük tesirine
işaret ederek: "Bu benim her zaman dikkatimi celbetmiştir,
Türklerin kesafetle bulunmadıkları yerlerde bile Türkçenin bu
kadar girgin olmasını nasıl izah edersiniz" dedi.

Milâdan bu yana Romanya'ya Türklerin 9 defa gelip yer-
leşdiklerini ve Osmanlı devirlerinden evvel bir çok Türklerin
hıristiyanlığı kabul ederek yerli halkla karıştıklarını ve
Romanya halkının mühim bir kısmı bu suretle hasıl olduğunu,
esasen Bükreş Darülfununun da lisaniyat dersleri arasında

Romen ve Paganek Türkçesinden bazı kelimelerin ayrıca

030 18 246 667 14

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET BİNAI

gösterildiğini söylüyor. Herin gibi elin kale divanlarında
yeniçeri Ortalarının alması farikalarını taşıyan merkezlerde
Türkçe tesirinin pek az olması, bu tesirin askeri işgallerden
değil halk kitlelerinin karışmasından hasil olduğuna göstermeğe
ge yaradığını ilâve ettim.

Kral bu bahse alâka göstererek seyahatlarında köy, kasaba
isimlerinin, coğrafi isimlerin ve halkın mutad ihtiyaçlar için
her gün kullandığı yüzlerce kelimenin Türk aslından gelmesini
şimdi daha iyi anlıyorum dedi, ve vaktile Darülfünun'da ve di-
ğer mekteplerde hangi dersleri okuttuğunu sordu. Birer kelime
ile Darülmüsliminin de terbiye ve edebiyat, darülfununda
ebediyat, islâm ve Türk senayii nefise tarihi, Bahriye makte-
binde Türk tarihi ve Konservatuarda (Darü'lilhan) edebiyat okut-
tuğunu söyledi. Bunun üzerine avca bağı MÖYS Antoine Mocsony
Osmanlı devrinden evvelki Türk devirlerinin anlaşılması, bizi
alâkadar ettiği halde izahında müşkilât çektiğini bir çok
meseleleri tenvir edecektir, dedi.

Bundan sonra bahs Almanyanın, İtalyanın, İngilterenin
ve Fransa'nın şimdi ~~Rusya'nın~~ hayatta olan büyük musiki
adamlarına intikal etti ve ara sıra Romanyalı musikîşinaslar
da tenkit edildi. Kral belli bağı musiki eserlerinden, musi-
kişinaslardan ve diriyanlardan büyük bir vukufu ve büyük bir
zeyk ile bir buçuk saat kadar bahsetti.

Kralın meşeli ve konuşmağa çok mütegalik bir günde
tesaduf eden bu yemekten ancak saat dörtte ayrılabilirdik.

Saygılarıma sunarım, Efendim.

030 10 266 667 14

Bükreş Elçisi

3-

EK: 7 Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin yabancı kelimelerin Türkçe karşılığını bulmak amacıyla açmış olduğu ankete ve bu amaç ile yapılacak olan çalışmalara yardımcı olmak için tüm idari teşkilata gönderdiği genelge.

BCA 30-10-0-0-/144-32-15 (09.03.1933).

T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ		5 485	147 35	4 Dosya işaretleri 34
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ				
Evrakın Numarası	141			
Tarihi	8.3.1933			
Yazan memur	<i>Caunat</i>	Bütün Vekilliklere Başlıca (Mutat) Makamlara Müdevvenata		
Yazı tarihi	9.3.1933			
Muavin	<i>Emes</i>	Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisliğinden		
Beyaz eden		8/3/1933 te yazılan 141 sayılı tezkerede ; ö		
Beyaz tarihi		tedenberi dilimize girmiş olup yazımızda ve		
Karşılaştıranlar		konuşmamızda bugün de kullanmakta olduğumuz		
Sadıra No.	642	yabancı kelimelerin bir an önce karşılıkları		
Merbutatı		nı bulmak ve yaymak için cemiyetin bir anket		
Sevk tarihi	9-7-1933	açmağa karar verdiği ve cemiyetin çalışması,		
Kaydeden	<i>Hannadi</i>	kurultayca gösterilmiş yollarda yürümekle be		
Düşünceler		raber bir taraftan da bu anketle Şemsaddin		
		Samî beyin (kamusu türkî) atlı lugatinden x		
		alınacak arapça ve farsça kelimelerden hergün		
		IO - 20 tanesi gazete , radyo ve ajans yolla		
		rile halka bildirilerek karşılıklı istenileceği		
		ve C.H.F. ile halk evleri de üç ay kadar sü		
		recek olan bu işe yardım edecekleri ve ileri		
		sürülecek kelimeler bir taraftan gazete yazı		
		cıları tarafından günlük yazılarında kullanı		
		larak öteki taraftan cemiyetçe seçilecek ke		
		limelerle Osmanlıcadan Türkçeye bir karşılı		
		klavzu yapılacağı bildirilmiş ve hükümetin		
		cemiyetin bu çalışmasında her vakitki gibi		
		yardımda bulunmaları için bütün idare kolla		
		rına buyruk verilmesi istenilmiştir .		
		Bu işin başarılması için bütün idare		
		kollarının her zamanki gibi yardımda bulun		
		maları İcra Vekilleri Heyetince de tensip x		
		edilmiş olduğundan lazımgelen yardım yapı		
		masının bütün dairelere ehemmiyetle bildiri		
		mesini dilerim efendim . Başvekil		

030 10 144 32 15

DİLİ TETKİK CEMİYETİ

Umumî Kâtipliği

Sayı: 147

Ankara, 8/3/1933

Tel: 1975

Yüksek Başvekilliğe

Pek Muhterem Paşa Hazretleri,

Ötedenberi dilimize girmiş olup yazımızda ve konuşmamızda bu gün de kullanmakta olduğumuz yabancı kelimelerin bir an önce karşılıklarını bulmak ve yaymak için T.D.T.C. bir anket açmağa karar vermiştir.

Cemiyetin Kurultayca gösterilmiş olan yollarda bütün çalışmalarını şimdiye kadar açılmış çığırlarda yürümeğe beraber bir taraftan da bu anketle Şemseddin Sami Beyin (Kamusu Türkî) adlı lûgatinden alınacak arapça ve farsça kelimelerden her gün 10-20 tanesi gazeteler, radyo ve ajans yolları ile halka bildirilecek ve karşılıkları istenecektir. C.H.F. ile Halkevleri de üç ay kadar sürecek olan bu işe yardım edeceklerdir. İleri sürülecek kelimeler bir taraftan gazete Başyazıcıları ve yazıcıları tarafından günlük yazılarında kullanılarak, diğer taraftan Cemiyetimizin tetkikinden geçerek seçilecek kelimelerle osmanlıcadan Türkçeye bir karşılık kılavuzu tertip edilecektir.

Dil işlerine en yakından ve en candan yüksek alâkasını çok iyi bildiğimiz saygıdeğer Hükûmetimizden türlü idare kollarına Cemiyetimizin bu çalışmalarına daima olduğu gibi yardım buyruğu verilmesini dileyerek en derin saygılarımızı sunarız Paşa Hazretleri.

T.D.T.C.Reisi
Maarif Vekili

Tamim

8.3.933

J. *[Signature]*

8.3.933 Kaba edine
0-2-933 1250

2

T.C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MODÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı :

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisiğinden 8/3/933 te yasılan 141 sayılı tekerede; Utedenberi dilimize girmiş olup yasınada ve konuşmasında bugün de kullanılmakta olduğuna yabancı kelimelerin x bir an önce karşılıklarına bulmak ve yaymak için Cemiyetin bir anket açmağa karar verdiği ve Cemiyetin çalısması, Kurultayca gösterilmiş yollarda yürütmekle beraber bir taraftan da bu anketle Çemsettin Sami Beyin (Konusu Türkî) atlı lugatından alınacak arapça ve farsça kelimelerden hergün 10-20 tanesi gazete, radyo ve ajans yollarıyla halka bildirilerek karşılığa istenileceği ve Cumhuriyet Halk Parkası ile Halk Evleri de üç ay kadar sürecek olan bu işe yardım edecekleri ve ileri sürülecek kelimeler bir taraftan gazete yasaçılara tarafından günlük yasılarda kullanılarak Utaki taraftan x Cemiyetçe seçilecek kelimelerle Cermanlıca dan Türkçeye bir karşılık kılavusu yapılacağı bildirilmiş ve Hükümetin, Cemiyetin bu çalısmasında her vakitki gibi yardıma bulunmaları için bütün idare kollalarına bayrak verilmesi istenilmiştir.

Bu için bagarılması için bütün idare kollaranın her sananki gibi yardıma bulunmaları İcra Vekilleri Heyetince de teensip edilmiş olduğundan lütfen yardımın yapılmasını bütün dairelere ehemmiyetle bildirilmesini dilerim efendim.

Bagvekil

030	10			144	32	15
-----	----	--	--	-----	----	----

3

EK: 8 Romanya'daki Hristiyan Türklerin azınlık olarak kabul edilmesi ve oturdukları yerde Türkçe eğitim yapılması için Romanya hükümeti ile yapılan görüşmeler. BCA 30-10-0-0/247-668-11 (19.12.1934).

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
II nci Daire Umum Müdürlüğü

Şube

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Alelâh

Başbakanlığa

Ankara : 19 K. Evrel 1934 193

Halika :

Romanya'daki Hristiyan Türklerin ekalliyet olarak tanınması ve bunların oturdukları köyler ve kasabalarda Türkçe teârisat yapılması için Romanya Hükümeti erkânı ile yaptığı temaslardan buna muvafakat edileceğinin anlaşıldığına dair Bükreş Eğitimizden alınan yazı örneği ilişik olarak sunuldu. Bu yazı ile mevzu bahis edilen hususat hakkında buyruklarının bildirilmesini dilerim.

S. M. C.

Hariciye B. Vekili y

M. M. M. M. M.

Sungur
19-12-1934

22.4.1935

2 030 10 1247668 11

BAŞBAKANLIK
19-12-1934 668/1

Genel idarede her bir daire ve şube için birer nüsha tutulur ve her bir nüsha için birer kayıt numarası verilir.

Bükrüş Elçiliginden
alınan 969/129 numaralı ve 28 ikinciteşrin 1934
tarihli tahrirat suretidir.

Buraya geldiğindenberi hükümet erkânına vaki olan temaslarımdan hristiyan türklerin ekalliyet olarak tanılmasına ve bunların oturduğu köyler ve kasabalarda Türkçe tedrisat yapılmasına muvafakat edileceği anlaşılıyor.

Türkçe tedrisat kararı verildiği esnada hazır bulunabilmek için hristiyan türk mekteplerine ne miktar ilk tedrisat kitaplarının hükümetimizce temin edilebileceğinin ve bu mekteplerde Türkçe tedrisat yapacak hocaların intihabına ve maaşlarına hükümetimizce alâkadar olmak mümkün görülüp görünmeyeceğinin tebligini rica eder, saygılarımı sunarım, Efendim.

Bükrüş Elçisi

Aslı gibidir.
H. K.

030	10			247-668/11
-----	----	--	--	------------

2

EK:9 Atatürk ve Başbakanlığın uygun görmesiyle Askeri terimlerin
Türkçeleştirilmesine dair. BCA 490-1-0-0/1137-146-2 (12.08.1935)

T. C
Büyük Erkânıharbiye
Reisliği
VII. Şube
Sayı: 30294

ANKARA
19—Şubat—1935

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 1— Ordu rütbe ve askerî tabirlerin öz türkçe karşılıkları Atatürk ve Başbakanlığın tensiplerine iktiran etmiş ve ilişik olarak gönderilmiştir. Bölüklere kadar tevzi edilecektir.
- 2— Kısa bir zamanda bu türkçe rütbe ve askerî isimler zabitler ve neferler tarafından öğrenilecektir.
- 3— Bir karışıklığa meydan verilmemek ve iyice kavranmasını ve belenmesini temin için yeni rütbe karşılıklarının yanına parantez içinde eski rütbelerin de yazılmasına devam olunacaktır. Bu türkçe rütbe ve isimler tamamen orduda kavranmasından sonra eskilerinin yazılmasından büsbütün vazgeçilecek ve bu husus ayrıca orduya tamim edilecektir.
- 4— Orduya tamim edilmiştir.

B. E. Rs.
Mareşal
Fevzi Çakmak

Aslı gibidir.

Fevzi Çakmak

- 4 sayı gelmesi
- 1) Şefin Rütbehanesi
 - 1) Parti Rütbehanesi
 - 1) G. I. H. Odası
 - 1) Katipler Odası

Sakla
R. Akar.

C. H. F.	
Tatilleri Umumiyeti	
21. Şubat 1935	
No: 13829	5

$\frac{2}{4}$

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı

ANKARA
26—Mart—1935

VII. Şube
Sayı : 30660

- 1 — (D-105) ile tamim edilen öztürkçe rütbe ve birlikler için tesbit edilen remizlerin listesi bölüklere kadar tamim edilmek üzere bağli olarak gönderilmiştir. D-82 işaretli askerî remizler talimatına ilâve edilecektir.
- 2 — Ali askerî şuraca muzakere ve tesbit edilen dahili hizmet kanun îâyihasında zabıt vekili yarsubay ve Ordu generalleri de Orgeneral olarak kabul edilmiştir. D-105 talimatına bu suretle işaret olunacaktır.

Genelkurmay B.
(B. E. Rs.)
Mareşal
Fevzi Çakmak

- 1) Şefe
- 1) Kütüphaneye
- 1) Umumî I. H. Odası
- 1) Arkadaşa
- 1) Kâtiplere
- 1) Asyaka

Tevzi edildi Başvurama

Al. Akay

6. Nis 21 1935

242 kitaplık -

490 01	439 1/6 2
--------	-----------

1

EK 10: Romanya Mecidiye Medresesi'nin öğretmen okulu haline getirildiği ve Hristiyan Türklerin oturduğu yerlerdeki ilkokul ve liselerde Türkçe eğitim yapılmaya başlandığına dair. BCA 30-10-0-0/247-668-11 (22.10.1935).

Hariciye Vekâleti
İnci Daire Umum Müdürlüğü

Şube

22775

783

Başbakanlığa

Ankara : 22 - 10 - 1935

Hulâsa

BAŞKANLIĞI
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bükreş Elçiliğimizden alınan malûmata göre Mecidiye Medresesi bu seneden itibaren öğretmen okulu haline konduğu gibi Romanya'da Hristiyan Türklerin oturduğu yerlerdeki bazı devlet ilk mektepleri ile liselerinde de bu seneden itibaren türk lisanının okutulmasına başlanılmıştır .

Bu hususda Romanya kültür Bakanlığından Elçiliğimize yazılan bir yazıda bu seneki ders yılında şu okullarda Türk dili okutulacağı tasrih edilmektedir : Komrat ; Çadır-lunga ve Kavarna Gimnazyonları ile (Fraşeri-Suneci) ve (Rahmanaşıklar - aşafı mahalle) ilk okulları .

Arz olunur .

FZ.

H. H. H.
13. 10. 1935

Hariciye V. Vekili

Elçi
C. H. H.
C. H. H.

030 10 247 668 22

vabî muharrerata hangi daire ne şube ifadenile yatacağına ne umumi de hissiyat numaralarına deris mersüdür

S.İ.

EK: 11 Sarajevo'da bir Türk-Yugoslav Dostlar Cemiyeti'nin kurulacağı ve Türk Dili için kurslar açılacağına dair. BCA 30-10-0-0/253-702-4 (17.07.1936)

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
2. nci Daire Umum Müdürlüğü
Şube

Ankara 17 Temmuz 1936
Hülasa Yugoslav-Türk Dostluk Cemiyeti hakkında

13240
367

Yüksek Başvekâlete

Sarajevo'da bir Türk-Yugoslav Dostluk Cemiyeti teşkil edileceği ve Türk lisanının neşri-tamimi için kurslar açılması derpiş edildiği hakkında Belgrad Elçiliğinden gönderilen yazının bir örneği ilâşik olarak yüksek bilgililerine arzolunur .

su

Samir
18.7.36

Hariciye V. Vekili
Ali
Ali
Çiçekçeli

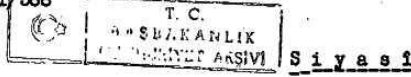
Maarif Vekâletine de yazılmışdır.

-2-
030 10 253 702 4

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BELGRAD ELÇİLİĞİ

Belgrad, 4 Temmuz 1936

No: 13.631/598

Özü

Sarayevo'da bir Türk-Yugoslav
dostluk cemiyeti teşkil edile-
ceğine dair.

Sarayevo gazeteleri Türkiye-Yugoslavya ara-
sındaki dostane münasebatı bir kat daha takviye için
Bosna-Saray'da bir Türk-Yugoslav muhadenet cemiyeti
teşkiline çalışıldığını ve keza Türk lisanının neşri
tamimi için hususî kurslar açılması derpiş edildiği-
ni yazmaktadırlar. Arzeder ve derin saygılarımı suna-
rım.

Maslahatgüzar

Dış İşleri Bakanı

Bay Tevfik Rüştü Aras'a

030 10 2537024

2

EK: 12 Manisa Milletvekili Sabri Toprak'ın Türk Dili yerine yabancı dil kullananların cezalandırılmasına dair kanun teklifi
BCA 30-10-0-0/4-21-19 (08.01.1938).

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		
T. C. BAŞBAKANLIK Yazı İşleri Dairesi Müdürlüğü Sayı:	<i>Mo.</i> <i>5034</i>	Dosya işaretleri <i>4/100</i>
Delen Tarihi	<i>4/112</i>	
Evrağın Numarası		
Müsevid	<i>1. Gökçe</i>	<i>Büyük Millet Meclisi ajansı</i>
Tesvid tarihi	<i>6.1.1938</i>	<i>Reisliğine</i>
Mübeyyiz		
Tebyiz tarihi		
Mukabele edenler	<i>6 P.B.</i>	
Sadına Umumi	<i>6</i>	
No. Hususi	<i>76</i>	
Merbutatı		<i>Türk dili yerine yabancı dil kullanan</i>
Sevk tarihi	<i>8-1-38</i>	<i>laun cezalandırılmasi hakkında</i>
Mukayyidin imzası		<i>olup 5.1.1938 tarihli ve <u>4082</u> sayılı</i> <i>3129 sayılı</i> <i>teşvire ile gönderilmiş olan konun</i> <i>teklifi suretinin abudiyim arz ederim</i>
		<i>Başvekil</i>
		<i>Ma. 6</i> <i>5.1.1938</i> <i>100-100</i>
		<i>9</i> 030 10 <i>V</i> 27 105

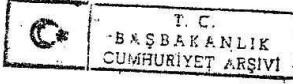
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI		Dosya işaretleri	
T. C. BAŞVEKÂLET Yazı İşleri Dairesi Müdürüğü Sayı:			
Gelen Tarihi	112		
Evrahn. Numarası		Dahliye	Vekâletine
Müsevid	ca. Çapraz	Hollise	
Tesvid tarihi	6-1-1938		
Mübevve			
Tebyiz tarihi	6		
Mukabele edenler	A.D.	Türk dili yerine yabancı dil	
Sadire Umumi	78	pullavanların cezalandırılmasına	
No. Hususi		dair Manisa Mebusu Sabri	
Merbutat:	R. O. A.	Toprak tarafında vesilip Dahliye	
Serv. tarihi	7-1-38	ve Hollise Emniyetine havale	
Mukayyidat imzası		edildiği Büyük Millet Meclisi	
		Reisliğinden 5-1-1938 tarihli tezkere ile	
		bildirilen konunun teklifinin sureti	
		bilce sunulmuştur.	
		Hollise ve Dahliye Vekâletlerine yazılmıştır.	
		Başvekil yerine	
		M. Ustaşar	
Başvekil Matbaası			
10 10 10 10 10 10 10 10 10 10			

T. B. M. M. RİYASETİ

Kıtibi Umumîliği
Kanunlar müdürlüğü

Sayı
4082
3129

ş:6

Ankara 5 - I - 938

Başvekâlete

Manisa Mebusu Sabri Toprak tarafından , Türk dili yerine yabancı dil kullananların cezalandırılmalarına dair verilen ve Dehiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiş olan kanun teklifinin tasdikli bir sureti ilişik olarak sunulmuştur .

Alındığının bildirilmesini rica ederim .

R.Ş.

B. K. M. Reisi

Yazı İşlerine?
6 - I - 938

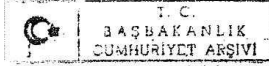
M. A. Keleş

036 | 50 | | | 4 | 27 | 15

BASVEKÂLETİNE
S-1-938-112-6

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

RİYASETİ KATİBİ UMUMİLİĞİ

KANUNLAR MÜDÜRLÜĞÜ

SURET

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

Bir milletin savvet, kuvvetinin büyüklüğü, büyük mikyasta hâkimiye-
ti bayrağı altında toplanmış olan efradın, anasının esaslı millî duyguları -
nın, millî düşüncelerinin, millî tehassüslerinin, millî tefekkürlerinin
birliğindedir .

Bu millî, esaslı, şuurî birliği vücade getiren en birinci bir â-
âmîde şüphesiz lisandır .

Bütün efradı aynı dille konuşan milletlerde millî şuur, millî
duygu, tabileri muhtelif lisan konuşan milletlerden daha yüksektir . Bütün
efradı aynı lisan ile konuşan milletler, tabileri muhtelif lisanla, bilhassa
bir kısmı da ırkî ve millî lisanları yerinde yabancı ecnebi lisan konuşan
milletlerden pek daha kavi, ~~ve~~ pek daha savvetlidir . Bunun için millî hâki-
miyetine kışkağ olan milletlerin lisanda, dilde vahdete dikkat, itina et-
meleri lâzımdır . Bilhassa bir Devletin bir memleketin huzurundan, iktisadi-
yatından, şevketinden, hâkimiyetinden müstefit olan tabilerinden her hangi
bir zümre, Devletin millî lisanını bırakarak diğerecnebi bir disanla konu-
şursa, sokakta, kahvede, ticarethanelerde, gazinolarda, vapurlarda, tramvay-
larda, şehirde, sayfiyede hulâsa her yerde, kendi aralarında, herkesle ecne-
bi lisanla konuşmak suretile, tabiiyetinde bulunduğu memleketin millî rengi-
ni bozmayı itiyat ederse, o zümre efradının behemehal tecziyesi, bu fena

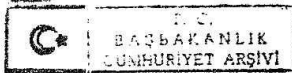

4-

"2"

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

RİYASETİ KÂTİBİ UMUMİLİĞİ
KANUNLAR MÜDÜRLÜĞÜ

SURET

itiyattan meni lâzımdır, vaciptir . (X)

Bu itiyadın refine, bu fena âdetin kaldırılmasına fevkalâde dikkat etmek memleketin, milletin, Hükûmetin aslî vazifelerindendir .

Atatürkün, Ulu Önderin şu yüksek işaretleri millet için, Hükûmet için ne âli bir dersi ibrettir , ne mükemmel, ne harikulâde bir millî dil siyaseti düsturudur :

"... Adananın yetmiş bin nüfusu olduğu halde maalesef büyük bir vatandaş kemiyeti tarafından güzel Türkçemizle konuşulmuyor . İster ihmal, ister lâkaydi yüzünden olsun, bu hal memleketin selâmeti noktâi nazarından asla tecviz edilemeyecek bir harekettir . Bu vatandaşların behemehal Türkçe konuşmalarının temini lâzımdır . Bu vazifeyi resmî ve gayriresmî alâkadar teşkilât yapmalıdır ..." (I)

(X) Millî hâkimiyetlerinin hududu içinde yalnız kendi dillerinin konuş-turmak hususunda Sırplarla Bulgarların gösterdikleri dikkat, gayret, kıskançlık hakikat ibret, imtisal nümunesidir . Onlar tabiiyetinde bulunanların ana dillerini konuşmalarına tahammül edemiyorlar, bundan menetmek, kendi dillerini konuş-turmak için ne icap ederse, tereddüt etmeden, hiç kimseyi düşünmeden tatbik ediyorlar . Halbuki biz tabiiyeti-mizde bulunan anasırdan bir cemaatin kendi dili, millî Türk dilini ter-ke ederek ecnebi bir lisanla konuşmalarına, Türk tabiiyetinde oldukları halde ecnebileşmelerine müsaade ediyoruz . Onlar dil hususunda ne kadar hassas, kıskanç, milliyetperver iseler, bizler de aksine o nisbette dil hususunda duygusuz, lâkayit, vurdumduymaz bir haldeyiz . İbret .

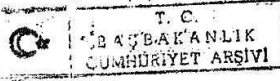
(I) Cumhuriyet gazetesinin on birinci yılı 4274 sayılı 9 nisan 1936 perşembe günü nüshasının ikinci sayfasının birinci sütununda :
Atatürkün bir nutkunun bu parçası intişar etmiştir .

030 10 14 21 15

"3"

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

RIYASETİ KATİBİ UMUMİLİĞİ
KANUNLAR MÜDÜRLÜĞÜ

SURET

Atatürkün bu yüksek emir ve irgatlarına göre: ırkî lisanlarını, millî lisanları olan Türkçeyi bırakarak, ecnebi bir dil ile konuşmağı itiyat ile güzel Türk İstanbulun büyük bir parçasını bir ecnebi müstemlekesi şekline sokan vatandaşların bu sakim itiyattan meni tahtı vücuttadır .

İşte Atatürkün bu âli ikaz ve emirlerine tevfikana bağı kanun tekli-fi lâyihası tanzim kılınmıştır .

Kanunun birinci maddesinde : Türk tabiiyetinde bulunan bir cemaatin ekseriyeti efradı tarafından umumî surette millî lisan yerinde ecnebi bir lisan kullanılmasının cürüm olduğı ve bu cürümün mucip olacağı cezalar gösterilmiştir ; ancak cezalar, cürümün mahiyeti ile mütenasip olmayarak, çok hafif tayin edilmiştir . Çünkü cürümün mahiyeti : memleketin millî mahiyetini, millî rengini değıstirmektedir, tağıyirdir . Bu cürümü irtikâp eden vatandaşların buldukları yerlerden geçen ecnebi oraların Türk değıl, bir ecnebi müstemlekesi olduğı hissini duyar . Zira oralarda duyacağı dil Türkçe değıl, bir yabancı dildir .

İkinci maddede : cürümün mahiyeti icabı olarak içtimâî, iktisadî menfaatlerden mahrumiyet cihetlerine ehemmiyeti mahsusa verilmiştir . Çünkü, bir memleketin, bir milletin millî dilini kabul etmeyenler, onu hor, hakir görenler, o memleketin, o milletin içinde içtimâî ve iktisadî menfaatlerden müstefit olmak hakkını kendileri ıskat etmiş olurlar .

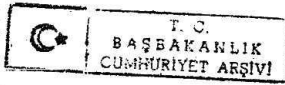
Üçüncü maddede : cürüm adı cürümlerden olmayıp millî cürümlerden bulunduğı cihetle diğere maddelerin hükümleri tahkim ve takviye kılınmıştır .

030 | 10 | | 4 21 19

"4"

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

RIYASETİ KATİBİ UMUMİLİĞİ
KANUNLAR MÜDÜRLÜĞÜ

SURET

Bir de bu cürmün mürtekipleri pek çok bulunması itibarile muhakemelerinin seri tetkik ve icrası lâzımdır .

Bunun için bu cürümlerin "cürmü meşhut" davalarından addile o suretle tetkik, ve, muhakemeleri maslahata, bu kanundan istihdaf edilen 2 menfaata uygun olmakla, dördüncü madde ol suretle tanzim kılınmıştır .

Bağlı kanun lâyihasının Büyük Millet Meclisine tevdi, ve havale buyurulmasını rica ederim . (X)

27.XII.1937

Manisa Mebusu
Sabri Toprak

(X) Hahamhane de böyle bir kanunun negrini talibdir . Bağlı Haber gazetesindeki mülakat dikkat ile okununca bu talep ve rica açıkca görülür .

030 10 11 27 15

-7-

